

F 72.

1873 1-2

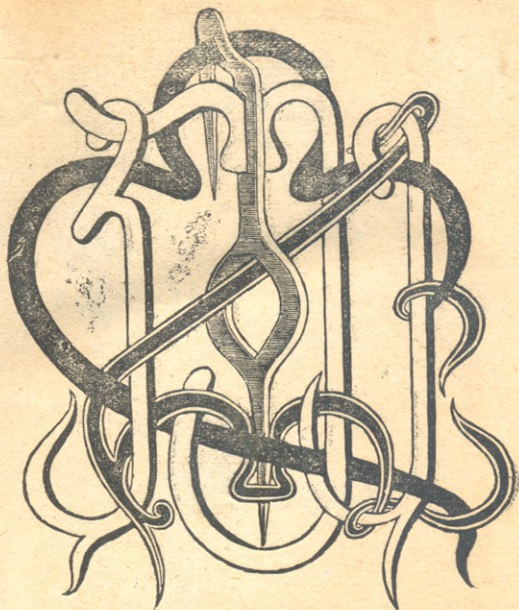
กรมศิลปากร
หอสมุดแห่งชาติ
กรุงเทพฯ

1873

პირველი წიგნი

1873

პირველი წიგნი

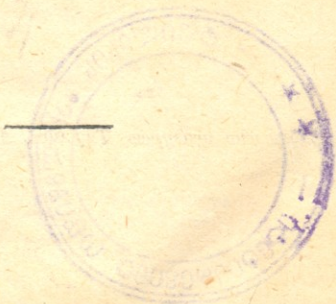
კრებული

სალიტერატურულ ჟურნალი

გამოცემის

ხელა წლიდამ

192

თფილისი.

ბ. წერეთლის და შმს. სტამბაში.

1873.

იუნიონი

იუნიონი და სხვა წიგნები

ქართული

ნაგავი და სხვა

Допущено цензурою. Тифлиси, 26-го Апреля 1873 г.

საქართველო
ქართული და სხვა წიგნები
1873

ზირველი წიგნის

შინაარსი

I. — გლახის ნაამბობი. მოთხრობა თავი I—V. ილ. ჭავჭავაძისა	1.
II. — ჩემს მეგობარს ნ...ს. ლექსი. აკ. წერეთლისა	96
III. — ნიკ. ბარათაშვილის წიგნები. ქართული სალიტერატურო ისტორიის მასალა.	99.
IV. — გლახური სიმღერა.	114.
V. — ნაპოლეონ მესამის ცხოვრება თავი I—II. ნ. ხვანდუკისა.	145.
VI. — გარდაცვალებაზედ. ლექსი. ნ. დავითაძისა.	136.
VII. — ჩვენი ცხოვრების ყვავილი. მოთხრობა. თავი XI—XV. გ. — თელისა.	137.

VIII.—დასავლეთი ევროპის გონებითი და
 ეკონომიური მოძრაობა თავისი მი-
 ზეზებით XVI საუკუნეში. თავი III
 ნ. ცხვედაძისა. . . . . 205.

IX.—აზრდილი. პოემა. ხანა IV—VIII.
 ილ. ჭავჭავაძისა. . . . . 268.

X.—ახალი ახალგაზდობა ნ. სკანდელისა. 275.

[Faint, mostly illegible text and bleed-through from the reverse side of the page, including numbers like 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100.]

ქართული მკვლევარი

1873 წლის «კრებულის» პირველ წიგნში.

გვერდზე	სტრიქონში	დაბეჭდილია	უნდა იყოს
✓ 22	ქვევიდამ 8	აცოცხლოს	აცხონოს
✓ 33	ზევიდამ 5	მსახური	ღვთის მსახური
✓ 33	ზევიდამ 6	გადაუხადოს ღვთის	გადაუხადოს
✓ 37	ზევიდამ 2	ზოგი	ზოგს ის
✓ 37	ზევიდამ 7	დაჯერებულო, -	დაჯერებულოა, რომ
✓ 48	ზევიდამ 6	მაშინვე,	მაშინ მე
✓ 52	ქვევიდამ 6	რა ცუდ საქმისთვი ემოჰსცდები	რა ცუდის საქმისათვის მოეჰსცდები

ამ ხალისიან გართვაშია. თუ გნებავთ ამასაც კი ვიტყვი, რომ ნადირობა ცოდვაა: ყოველი სულიერი ღვთის დანაბადია, ყველასა აქვს თანასწორი ნება ამ თვალ-მიუწდომელ ქვეყანაში ცხოვრებისა, მაგრამ რა გაეწყობა?...ტყუილად კი არ გვარწმუნებს ჩვენი სამღვთო წერილი, რომ პირველი სისხლი უბოროტო ქვეყანაზედ კაცმა კაცისა დაანთხიაო. კაცი მოსისხლეა, მეც კაცთაგანი ვარ. ბევრჯერ მინახავს ირემი დამფრთხალი ძაღლისაგან, ბევრჯერ მინახავს და ბევრჯერ გაუტაცნია ჩემი გონება მისს თავისუფალს სილამაზესა. გადუწყვია რა ზურგზედ თავისი შტოიანი რქები, მორბის გამალებული ლამაზი და ამაყი, უკან მოჰყევს ნაგეში ძაღლი. ძაღლს ექცევა საწყალი და ზედ-კი შეეხლება ხოლმე კაცსა, რომელიც ამ შემთხვევაში ძაღლზედ უფრო შეუბრალებელია და დაუნდობელი. შორიდანვე ესმის იმის ფეხის-ცემა ყურ-მახვილ მონადირესა; ესმის და მის მოსისხლე გული ღელდება და ღელდება მეტის მოუთმენელობისა გამო. აი მოვიდა თოფის მანძილზედა,

ფოთლებ და ბუჩქებ შუა გამოჩნდა მისი და-
ლონებული, ნაღვლიანი თავი. ძალლი მოახლოვ-
და, იშვირა ფეხი ირემმა და ისარივით გადმო-
ეშო ბუჩქნარზედ. გგონია, აგიქცევს გზას და
მიეცემა საყვარელის ტყის განსაცდელით სავე
თავისუფლებასა; მაგრამ არა. დაუშტვენ. მაშინ
უნდა ნახოთ, რა მწუხარებით შედგება, რა რიგ
საოცარ მშვენიერებით მოიღერებს კისერსა, რა
გაფეთებით და იმედ-გადაწყვეტილად დაიწყობს
ნაღვლიანის თვალების ტრიალს, ყურების ცქვე-
ტას, გაგანიერებულის ნესტოებით სულის აღება-
სა!... ისეთი ლამაზია, ისეთი ნაზია, და იმ სინა-
ზესთან ისეთი მიმზიდველი ამაყიცა, რომა, გგო-
ნია, რაც ბუნებისაგან მინიჭებული მადლი აქვსო
სულ. ეხლა შემოიკრიფაო, რომ სიკეთით და
თავის სილამაზით მაინც შეაბრალოს თავი
დამალულ მტერსაო! მაგრამ კაცი მაგისთანა
გულჩხვილი არ არის, რომ მაგით მოტყუდეს.
რაკი იყნოსა, კაცის სული აიღო, ირემმა დააპი-
რა გაქცევა; მაგრამ თოფმა იგრიალა, და ირე-
მი აქამდინ ცოცხალი, თავისუფალი და ლალი

გაიფრთხო იმ ბალახებზედ, რომლის კალთაშიაც პირველად აახილა თვალი, რომ მიესალმოს ქვეყანასა და ბოლოს უკანასკნელად დაეხუჭა, რომ სამუდამოდ გამოესალმოს; ისინი იყენენ ამის აკვნად და ბოლოს საფლავადაც გადაექცნენ. უნდა ნახოთ ის ამაყი, თავისუფალი ნადირი რა რიგად უდრტვინველად და მშვიდადა კედება, მაგრამ მე ყოველთვის მის ცრემლმორეულ თვალებში ეს აღმომიკითხავს: ჩემო მკვლელო! ქვეყანა ღვთისა დიდია და ფართო.. რად შეგშურდა, რომ მეც უბოროტოს და მშვიდსა ამ ღვთის მიუწოდომელ ქვეყანაში ერთი მტკაველი ალაგი მეჭირა?.. ეს სიტყვები აღონებდნენ გულს მინამდინ დედა-მიწა შეიშრობდა სისხლსა დაღვრილსა და, როცა შეიშრობდა, მეც-კი მომაგონდებოდა, რომ ჩვენ თვითონ სულიერთა მეუფენი, ჩვენ თვითონ ქმნულებათა გვირგვინნი, ჩვენ თვითონ ღვთის სახისანი ერთი ერთმანეთს არ უთმობთ იმ ადგილსა, — რაკი მოვიგონებდი, რომ ყოველკაცის ნათევურსა ერთი მუჭა კაცისავე სისხლი შეუ-

შერია, მაშინვე დამიდინჯდებოდა გული და გა-
მართლებული ვიტყოდი: «ისიც კარგია, ჩემო
პირუტყვო, რომ იქა კვდები, სადაც დაიბადე,
ჩვენ კაცები ხანდისხან მაგ ბედნიერებასაც მო-
კლებული ვართ.»

I

ჩვენ სოფელს ქვემოდამ ერთი ხუთმეტრიოდ ვერსტი რომ გაგველოთ, კაი სანადირო ადგილები იყო. რა იქ?... ყველგან ჩვენ დალოცვილ ქვეყანაში, «სადაც, გლეხისა არ იყოს, ქრისტე ღმერთს თავისი უხვი კალთა დაუბლერტია,» ყველგან კაი ადგილებია. რაც გინდა არის: დაიწყეთ მოხდენილ ირმიდამ და გაათავეთ დარბაისელ გარეულ ღორითა, ან გულის-ხმიერ დათვითა. ფრინველს ხომ თელა არ უნდა. მაგრამ ჩვენ სოფელს ქვემოდამ რომ ესთქვი, ის ალაგები მეტად მიყვარდა. კარგად ეიცოდი იმათი ვითარება და შენიშნული, ნათვალევიც მყვანდა იქ ნადირი. ორის-სამის დღით წავიდოდი ხოლმე; როცა დამილამდებოდა, ავბრუნდებოდი ერთ პატარა სოფელში, სადაც მყვანდა ერთი პატროსანი გლეხ-კაცი ნათელ-მირონად. ღამეს იქ გავატარებდი და მეორე დღიას, ტრედის ფრად რომ ინათებდა, დავეშვებოდი თავ-თავქვე სანადიროდ. ორი თვე აღარა ვყოფილვარ იქითკენ,

ბოლოს მომინდა წასვლა. ერთ მშვენიერ ფხულის დალას ვახსენე ღმერთი, ავიღე ორ-ლოულიანი შტუტურის თოფი, დაეუძახე ჩემ მეძებარს და წავედი.

იმ ჩემ ნათლიმამის სოფლის სათავეში, ორ-ლობეები რომ იწყობოდნენ, ზედ საურმე გზის პირას, იდგა ერთი ძველი საბძელი, გომურზედ მოდგმული, გომურის ჩასაგალში ჩარდახსავით იყო წინ წამოწეული. ამ საბძლის გარეშემო ადამიანის კვალი არა ჰსჩანდა. ის იყო, მგონია, აყრილი კაცისა, ან ამოწყვეტილისა, თავმინებულნი და პატრონსავით დაფიწყებული. რასაკვირველია, ხშირად შემხვედრია ამ საბძლისაკენ ავლა და ჩამოვლა, რადგანაც ზედ გზის პირას იდგა; მაგრამ, აი რამდენჯერ ამივლია და ჩამამივლია, არც ერთხელ არც ერთი სულიერი მე იქ არ დამინახავს თუ იქნებოდა, ისიც ხანდისხან ზურგ წამხდარი, დაჭლევებული გლეხ-კაცის ცხენი, რომელიც უღილაჯობით შორს ვერ წასულიყო და საბძლის გარეშემო ჰსჯიჯგნიდა გოლვისაგან გადამხმარ ბალახსა. ეხლა-კი რომ ამო-

ვიარე, ჩემდა გასაკვირველად, დავინახე ერთი კაცი, გომურის კარებთან მიწოლილი. ეგ არაფერი. დილაზე ჩამოვიარე, შევიხედე, ის კაცი ისევ ისე მწოლარე დავინახე. სალამოზედ, ჯერ ბინდი არ მორეოდა სინათლესა, ამოვიარე, ის კაცი ისევ ისე ვნახე. გამიკვირდა უფრო იმიტომ, რომ იმის მეტი იქ არავინ მოჩანდა. დავაპირე, ამაღამ უთუოდ გამოვჰკითხამ ჩემ ნათლიმამას ამის ვინაობას მეტქი. ჩემ კითხვაზე ნათლიმამამ მომიგო:

— რა მოგახსენოთ, შენიჭირიმე! მაგის ვინაობა აქ არავინ იცის. ეგ ვილაც გლახა არის დაფრდომილი და უპატრონო; სნეულია, მოსულა და მანდ შეჰკედლებია, აი ეს თუნდ თვე ნახევარი იქნება.

— სულ მარტოდ მარტო არის?

— რა ვიცი, შენიჭირიმე! მანდ კი გულშემატკივარი არა ვინა ჰყავს და.

— მაშ ვინ აცხოვრებს?

— ქვეყანა. იმ გზაზედ ხალხის ფეხი არ მისწუდება, ამვლეღ-ჩამომვლეღი არ დაილევია: ერთი

ღვთის კაცი იქნება ვინმე და მიუგდებს ორი-
 ოდე ლუკმა პურსა; ისიც მეტს არაფერსა თხო-
 ულობს, ცარიელ პურითაც იოლად მიდის.

— აქაური ხომ არ არის?

— რასა ბძანებთ!... აქაური რომ იყოს, ისე
 როგორ გაწყრებოდა ღმერთი, რომ თავისიანი
 არ მიეცა. არა, აქაური არ გახლავთ.

— შენ გილაპარაკნია იმ კაცთან?

— რატომ? მილაპარაკნია.

— თავის აფალი არა უთქვამს რა?

— არა. მაგრამ კვი სიტყვის კაცი კი ყოფი-
 ლა ის უბედური.

— იქნება შენ ჩითონ არ გამოგვიკითხავს?

— როგორ არ გამომიკითხავს. «მეო, ერთ-
 ხელ მითხრა, ერთი დავიწყებული კაცი ვარ,
 რად გინდა ჩემი ვინაობა? შამომხედე, ჩემო
 ძმობილო, და მიცანიო.» სხვა არაფერი უთქ-
 ვამს თავის თავზედ; მეც აღარა გამომიკით-
 ხავს რა მასუკან. მგონი, თავს იმაღლავს.

მე გამაოცა ამანა. მე ბუნებითაც ცნობის-
 მოყვარე ვიყავ და ახლა იფიქრეთ, ამ ნათლი-

მამის ნაწყვეტ სიტყვებმა როგორ აღმიძრეს გული იმ კაცის ამბავის შესატყობრად. რა უნდა ჰქონოდა თავის დასამალავი? ვფიქრობდი გულში. გავიძრახე, რომ თითონ გლახას, რაც უნდა დამემართოს, გამოვათქმევინო თავისი ვინაობა. ო

ერთხელ ტყუილ-უბრალოდ ნათრევ ნახეტი, დაღლილი და ხელცარიელი მოვდიოდი ჩემ ნათლიმამისაკენ. ჯერ მზე ისევ მაღლა იყო, კალოს ხარის გამოშვების დრო იქნებოდა. ის უბედური კაცი ისევ ისე მწოლარე იმავე ადგილას დავინახე ვეღარ მომითმინა გულმა, ვჰსთქვი, რაც უნდა იყოს, მივალ, იქნება ვათქმევინო რამე: მაინც ცოტად დაღლილი ვარ, ნათლიმამის სახლამდინაც კაი მანძილი იყო კიდევ. სხვა არა იყოს რა, ქარს მაინც ამოვალეზინებდი დაღლილ მუხლებსა. მივედი, «გამარჯვება» გუთხარი.

— ღმერთმა გადღეგძელოთ, მიპასუხა იმან სნეულის ხმითა და წამოიწივა პათივსაცემლად, რადგანაც თავადის შვილი ვეგონე.

მე შევნიშნე, რომ ამ წამოწევამ ძალიან შეა-

ქა, თითქო ტკივილები აეშალნენო, ისე მტკი-
 ნეულად შეიკრიფა წარბები და დაეღმიჭა გაყვით-
 ლებული სახე. ის იყო სრულიად დათენთილი
 სწეულებისაგან. ყვითელი სახე, შიგა და შიგ
 ტყლაპსავით ჩაჩნეული, შეშუპებული ჰქონდა,
 როგორც წყალ-მანკის მქონესა: თმა და მოზ-
 დილი ჭაღარა წვერი ჭუჭყისაგან ისე გასქელე-
 ბოდა, თითქო იმის თმას თავის დღეში არც
 წყალი მოხვედრიაო და არც სავარცხელი. რუ-
 სის ფარაჯის ნაგლეჯებში იყო გახვეული ის
 უბედური, ქვეშ ეშალა ლეკურის ნაბდის ნაგლე-
 ჯი. გვერდთ ედგა ერთი პირ-მოტყხილი ლიტრა,
 იქვე ედგო რუსული სხვილი ტილოს თოფრაკი
 და ერთი მოზდილი კომბალი—ეგ ერდგული
 და უმუხანათო თანა-მგზავრი ყოველის უბედუ-
 რისა. ძალიან გაქელოილი ჰსჩანდა დაუნდობელ
 ცხოვრებისაგან, მაგრამ იმასში რაღაცა იყო
 იმასთანა, რომელიც ამტკიცებდა, რომ ცხოვ-
 რების ქარიშხალსა ჯერ კიდევ არ გაუქრია
 სულის სიცხოველე და სიძლიერე. მისი დალ-
 ლილი და არ უგონო თვალები, პირმკუშად და

შეწუხებულად მაყურებელნი საესენი იყვნენ სიმტკიცითა და ღონითა; ეტყობოდათ ზედ, რომ ამათ პატრონს ბევრი ცეცხლი უნახავს, ბევრი ავდარი შესწრებია და გამოუფლია, მაგრამ არც ცეცხლს და არც ავდარსა ისე არ მოუკლავთ, როგორც შეეძლოთ. საზიზლარი სანახავობა ჰქონდა, მინდა ვჰსთქვა, საცოდავიცა, მაგრამ ამის თვალების სიამაყეს ვერ ვაკადრებ მაგას. დიდრონი შიშველი ფეხები საცოდავად ასიებოდნენ. დახეთქილ წყლულიდამ ჩირქი ზდიოდა. ღმერთო შეგცოდე, ეს რომ დავინახე თვალი მოვარიდე, ისე მეზიზლა:

— გეზიზლები განა, შე კაი კაცო! მკითხა დაგვემილის ხმით. მაგრამ მე ის ხმა გამკიცხავ ხმად მეჩვენა. მე შევხედე და ერთი მწუხარე, თუ მძულვარე ჩემი შემარცხენელი ღიმილი დამხვდა იმის სახეზედა- მე შემრცხვა და მაშინვე თავი დავიხარე, ვერ გავუძელი იმის თვალების მკაცრს მეტყველობას. ვჰკრძნობდი, რომ ჩემ სულმოკლეობის სირცხვილმა სახეზედ ცეცხლი მომიკიდა ამ კაცის თამამ კითხვაზედ. მე პასუხი არ მივე, და ან რა უნდა მეთქო?

— მართალი ბძანდები, განაგრძელო იმ უბედურმა, თითქო მე შევეცოდეო, ჩემ დასამშვიდებლად: მართალი ბძანდები! ცოცხალს კაცს მატლი მეხვევა!...თითონ მე მეზიზღება ჩემი თავი, შენი რა საკვირველია!

ამან ვერ დამიშოშმანა სულ-მოკლე გული, თუმცა თითქო უგუნური ქცევა ჩემი თითონვე გამიმართლო. მაგრამ ვაი იმ გამართლებასა!...გული უფრო ამემღვრა, მე იმ წამს ჩემი თავი შემძულდა. რას ბძანებთ?.. ჩემ წინ ნახევარ-მკვდარი კაცი იღო, ეგრე უნუგეშოდ დარჩომილი. იმას ისე ეჭირებოდა გულმტკივნეული ქცევა და თბილი სიტყვა, მე კი მხეცურად თვალი მოვარიდე და შევიზიზღე, მოდი აქა და თავი გაიმართლე? უნდა წამომდგარეყავი და ბოდიშით შემენანა ჩემი მხეცური ქცევა, მაშინ გაემართლდებოდი, მაგრამ სულის ღონე ჩემი ამ პატიოსნურის საქმისათვის უძღლური იყო. სუსტი, რომ იქნება კაცი, იქნება!...

— მე ეს ოთხი თვეა, რომ ასე ვარ, დაიწყო კიდევ დამიგლო ავად-მყოფობამ და ამ დღემ-

დინ მომიყვანა. ესე უზატრონოდ ამ დაქცეულ
 ჩარდახისა ქვეშ ამომდის სული. ამოდენა
 დედა-მიწის ზურგზედ დამტირებელი არა მყავს,
 სიკდილსაც ისე დაეფიწყდი, როგორც კაცსა;
 ველი და არ მოდის. ისიც კაცისავეთ კეთილი
 ყოფილა: როცა გიჭირს, მაშინ გემალება. ნუ
 მოვა, მე უფალმა იმოდენა ღონე კიდევ შე-
 მარჩინა, რომ ჩემს ბედს ბოლომდინ, საფლავის
 კარებამდინ მივიტან. ეს კია რომ, სადაური სა-
 და ვკვდები!...

«ვამ სოფელო, რა შიგან ხარ, რას გვაბრუ-
 ნებ, რა ზნე გჭირსა?
 ყოვლიმც შენი მონღობილი ნიადაგმცა ჩემებრ
 სტირსა;
 სადაურსა სად წაიყვან, სად აღუფხვრი სადით
 ძირსა,
 მაგრამ ღმერთი არ გაჰსწირავს კაცსა შენგან
 განაწირსა!»

— მართალი უთქვამს ამის მოქმელსა შენი
 ჭირიმე! თუ ქვეყანამ პირი უკუმარა და არ
 შემიკედლა, ღვთის კალთა ხომ ფართოა!

ეს რომ თქვა, ღმერთს შეხედა. მე აბა, წარმო-
იღვინეთ, რა რიგად გამიკვირდებოდა ძონძებში
გახვეულის გლახისაგან ეს «ვეფხვის ტყაოსანის»
სიტყვები!... ბარაქალა იმ კაცის მეტყველებას,
რომლის სიტყვები ამისთანა უნუგეშოსაც ანუ-
გეშებს საფლავის კარამდინა! მშვიდობა ძლიერ-
სა სულსა შენსა, უკვდავო რუსთაველო!

რაგქნა? ვჰსთქთვი ჩემ გულში: ეს კაცი ის არ
უნდა ყოფილიყო, რაც ეხლა არის. ცნობის
მოყვარეობა ჩემი წრეს გაჰსცილდა, მერე იმანაც
სიტყვა თითონვე ისე გამიგძელა, რომ იმედი
მომეცა გამომეთქმევიანებინა რამე. მინდოდა მე-
კითხნა, მაგრამ ვერ გავბედე: შევატყე, რომ
დიდი-ხნის ცნობილმა ქარმა უეცრად მოჰბერა
გამოვლილი სევდა. ჯერ ვამჯობინე სევდის
ღრუბელი გადეყარა, მერე მეკითხნა ვინაობა.
ბოლოს ისევ ჩემკენ მობრუნდა და დიდხანს
დამაცქერა შავი თვალები, მე ისე მეჩვენა, ვი-
თომც სახის მეტყველება შესცვლოდა. ეხლაკი
დრო იყო, მგონი, დამეწყო საუბარი, მაგრამ
ვიფიქრე, ვიფიქრე, როგორ მოვაყოლო და ვე-

რა მოვაგვარე რა. ხომ ესეა ეს ოხერი, როცა გიჭირს, ხერხიც მაშინ გეკარგება და ღონესა. ბოლოს ვჰსთქვი: დავიწყობ, ჯანი გავარდეს, თუ უხერხოდ მომივა.

— შენ, ძმობილო, ვუთხარი მონაწილეობით, აქაური არ უნდა იყო, თორემ თავისიანი როგორ დაგელეოდა?

— მართალი ბრძანებაა, მიპასუხა იმან: მე აქაური არა ვარ, ჩემი ქვეყანა აქედამ შორს არის; მაგრამ იქაც რომ ვყოფილვითყავი, ესე ოხრად ამომივიდოდასული, იმიტომ რომ იქაც ისე აღარა ვინა მყავს, როგორც აქა.

— დიდი ხანია, რაც ამ მხარესა ხარ?

— კარგა ხანია, ბატონო!... აი ხუთი წელიწადი უნდა შესრულდეს ამ შემოდგომაზედ, თუ მინამდინ დამცალდა. დიახ!... ხუთი წელიწადი იქნება, რაც სამუდამოდ დამაკარგვინეს ჩემი მიწა-წყალი. თუნდ რომ მე ვაპატიო, ღმერთი მაინც მოჰკითხავს, ვინც ეგ სიკეთე მიყო.

— როგორ თუ დაგაკარგეინეს!... განა ღალათა ხარ გამოგდებული?

— ეგ რომ გითხრათ, მითამ ჩემი ამბავი მიამბნია.

— თუნდ რომ მიამბო, რა დასაძრახისია?

— არა, განა მაგას მოგახსენებთ, მაგრამ მე არ მინდოდა ჩემი ამბავი ვისთვისმე მეთქო.

ეს ისეთ ნაირად ჰსთქვა, რომ მე დიდი მამეცა დაწვრილებით თქმევისა, თუ რომ ცოტად მაინც ძალას კიდევ დავატანდა.

— რატომ არ გინდა? რისა გემინიან?

— ჰმ, ჩაიციანა გლახამა: რისა უნდა გემინოდეს?..

— მაშ რა გაბრკოლებს? თქვენ თუ ღმერთი გწამს, დაველრიჯე მე, რომ ვერა გაეხდი რა: რა-წამსაც დაგინახე, ღმერთია მოწამე, გული შენკენ მომიბრუნდა, თუმცა...

— თუმცა რა?

— არაფერი... მე მინდოდა მეთქო, რომ შეგატყე წუთის სოფლისაგან დაჩაგრული ხარ, — გაუსხვაფერე მე სიტყვა: მიამბე ვინა ხარ, გულნაკლულად ნუ გამიშვებ...

— ვინა ვარ?... მომიგო მან და შეღვა,
 თითქო თქმა არ უნდაო.

II

— «მე სწორედ მოგახსენოთ, დაიწყო ხელ-
 ახლად გლახამა, ჩემს ვინაობას არ გეტყვოდი,
 თუ ჩემი აღსასრული არ მოახლოვებულყოს.
 ვიცი ჩემი დღე დათვლილია. თუმცა ძალიან
 კი მეძნელება თქმა, მაგრამ რა გაეწყობა? გულ-
 ში გაიღვიძა კიდევაც ძველებურმა საქმემა და
 ეხლა რალა დროს დამალვან? თუნდ ეგ არ
 იყოს, ეხლა აღარაფრისა მეშინიან, თუნ-
 და გამცე კიდევ. მე როდესღაც ვფიქრო-
 ბდი ჩემის ვინაობის დამალვასა, როცა სიცო-
 ცხლე ტკბილი იყო ჩემთვისაც, როცა იმედი
 მქონდა, რომ ქვეყანაზედ მეცა, როგორც იქ-
 ნებოდა, შრომით, თუ ოფლით, ვიყიდდი ლუკ-
 მა პურსა და ისე დავლევდი წუთის სოფლის
 დღესა. ეხლაკი, როცა სიცოცხლე ბალდამსა-
 ვით გამიმწარდა და ის ერთად ერთი, ჩემსავით

ობოლი იმედი წამართო ქამთა ვითარებამა,
 ეხლა მე ფიქრი აღარაფრისა არა მაქვს. გეტ-
 ყვი ყოველ ჩემ გარდასავალს და დაე ღმერთმა
 ეს აღსარებად მიმითვალოს, თუ რამ შეეცოდე
 და მონანება ვერ მოვასწარ,—შემინდოს. მე
 ვარ ნაყაჩადვეი. ჩემი თავი ერთ ღროს წმინდი
 გიორგის ჯვარად იყო დაფასებული, მაგრამ,
 ხომ მხედავთ, შესყიდულმა ტყვიამ აქამდისინ
 ვერ მიპოვა. მე, მართალია, ვიყავ ერთ ღროს
 კაი მოსხეპილი, ხელმარჯვე ბიჭი, ძალი და
 ღონე ყველაფერში შემწევდა, მაგრამ, ღეთის
 წიმაშე ვალღიარებ, მე საყაჩალო კაცი არ ვიყა-
 ვი. იქ ასეთი გული უნდა, რომ დედას კალ-
 თაში შვილი მოუკლა და ხელი არ აგიკანკალ-
 დეს. მე იმისთანა არ ვიყავ: გული მორბილე-
 ბული მქონდა პატარაობითვე, მე ყმაწვილო-
 ბითვე სხვა მზემ დამკრა და სხვა რიგად გამი-
 თბო გული; მაგრამ ქამმა მიმუხთლა და კაცმა
 არ მიპატივა, მეც დავკარ ფეხი და გავვარდი
 ყაჩაღად.

— «მე კახელი არ გახლავარ, მოჰყვა კვლავ

მცირე ჩაფიქრების შემდეგ: ჩემი მიწა-წყალი, როგორც მოგახსენეთ, აქედამ შორს არის, და ვაი რომ ჩემ სიცოცხლეში იმ მიწას ველარ ვინახულებ და იმ წყალს ველარ დავეწაფები!... შვილის წლიდგან მოკიდებული ოც წლამდინ ჩემი განთიადის დღენი ბატონის სახლში დამიღამებია. ის ღმერთმა იცის ცაში, და დედა-მიწაზედ მე, რაც მე იქ გულმტკივნეულად მიწვევია უღელი; მაგრამ დამნახავი ვინ იყო, შაღალ ღვთის მეტი? თავდაპირველადვე ამადვენეს ჩემოდენა ბატონის-შვილსა, დათიკოს. კაი მოგეცათ, კაი ბაშვი ის იყო პატარაობისას. ჩემი წყენა ბატონის სახლში არავის შეეძლო: დათიკოს რომ უყვარდი, ყველას იმისი რიდი ჰქონდა. დათიკო, როგორც მოგეხსენებათ მამის-ერთა ბავში, მეტი გაზვიადებული რამ იყო, განებიერებული, ერთს ალიაქოტს ასტეხდა ხოლმე, რომ ჩემთვის ეწყენინებინათ რამე. მე სწორედ მოგახსენოთ, ძალიან შევიჩვივე ჩემი პატარა ბატონი, იმანაც შემიჩვია ასე, რომ ბოლოს ეს შეჩვივა მე სიყვარულად

გადამექცა. ყმაწვილის გული, შენი ჭირიმე, ადრეულა ყვაველსა ჰგავს: მზე დახედავს თუ არა, გაიშლება, ის კი აღარ იცის, რომ ზამთრის სუსხი კიდევ მოასწრობს ნამდვილ გაზაფხულამდე და ადრეულად დააჭკნობს. მე რა ვიცოდები? ჩემი გული პირველად ბატონის სახლში გათბა და ამ სიტბომევე ბოლო მომიღო. თუნდ ეგ არ იყოს, შინისაკენ მე გული არ მიმიწევდა. იქ ასეთი სულთამხუთავი დედინაცვალი მეჯდა, რომ როცა კი მოვიგონებდი ქრქოლას მომგვრიდა მარიამობის თვის ცივებასავეთ, ბატონთან კი განებიერებული ვიყავ ბატონის შეილისავეთ. დათიკოს უყვარდი და მეც მიყვარდა. მაშინ რა ვიცოდები სულელმა, რომ უფროს-უნცროსობაში სიყვარული სიზმარია? რა ვიცოდები, რომა ბატონ-ყმობის შუა სიყვარულის ხიდი არ გაიღება? ეგრე ყოფილა ქვეყანაზედა, ცალს თურმე ცალმა უნდა უცალოს!... ეს რო მცოდნოდა, ღმერთსა ვფიცავ და ჩემ მამა-პაპის სალოცავსა, გულში ნაღველს ჩავიწურებდი და იმის სიყვარულს კი იქ არ გავატარებდი. მაშინ რა ვიცოდები?..

— «თოთხმეტის წლისა შევიქენით ბატონი და ყმა, როცა ქალაქში სასწავლებლად დათიკოს გაგზავნა დიდმა ბატონმა დააპირა. მეც, რასაკვირველია, თან უნდა გავყოლოდი. მამა ჩემმა რომ შეიტყო ესა, იახლა ბატონს და ჩემი თავი ჰსთხოვა. ხომ მოგეხსენებათ: გლეხკაცისათვის თოთხმეტის წლის ბიჭი ოჯახობაში განძი არის. თუ ბიჭი პატარა მადლიანია, ამ ხანში კარგად შეიძლებს გლეხკაცის ჭირის და ლხინის განახევრებასა. თუნდ ეგ არ იყოს, მამა ჩემს პირველ ცოლიდამ მარტო მე დავრჩი, და მგონია, ვეძნელებოდი, არ ვემეტებოდი შორს გასაგზავნად.

— «დიდი ბატონი—ღმერთმა აცოცხლოს— მეტი გულთბილი კაცი იყო. ჩემი დათიკოსთან მოშორებაც ეძნელებოდა და მამა ჩემიც ეცოდებოდა. ის დალოცვილი მე მომიბრუნდა და მიბძანა: გაბრუშკი! თუ არ გინდა დათიკოსთან წასვლა, აქ დარჩი მამა შენთან, მე ძალას არ დაგატან. ვიცი ამას დათიკო იწყენს, მაგრამ რა ვუყოთ: შვილი მამისა არის. ამისთანა კე-

თილი იყო ის კურთხეული! ბატონის კაცის
შვილი მამისა კი არ არის, ბატონისაა, მაგრამ
ის კურთხეულის შვილი სხვა გულის პატრო-
ნი იყო...

მე ალიმული ამივიდა სახეზედა, ბატონი
თითქმის მამა ჩემს მოურბილდა და ვაი თუ
აქ დამაგდონ, მეთქი. ის კი არ იცოდნენ: მე
დათიკოსთან სიკვდილი მერჩინა ჩემ დედინა-
ცვალთან ასის წლის ცხოვრებასა. გული მე-
ტკინა, მახსოვს თვალებში ცრემლიც მომერია,
ვჰსთქვი ჩემ გულში: გამიწყრა ღმერთი, ისევ
ჩამაგდეს იმ ქაჯის ხელშია! მაგრამ ღმერთმა
უშველოს, დათიკომ დამისხნა ცეცხლისაგან.
ის თავდაპირველადვე ერთი ამაყი, თვით-რჯუ-
ლი ბაშვი იყო, რასაც იტყოდა, იტყოდა, მო-
კვდებოდა და თავის ქეიფზედ კი გაივლიდა. მე
რომ დაეჩუმდი, დიდ-ბატონს ის მიუბრუნდა
და თამამად უთხრა: თუ გაბრუნდეს არ გამა-
ტანთ, მე ქალაქში წამსვლელი არა ვარ. გა-
ჯიუტდა ეს ყმაწვილი, ზედ. გადააკვდნენ და
ვერ გადაათქმევინეს ნათქვამი. რა ექნა დიდ-

ბატონსა? მამი ჩემისაც ეხათრებოდა და თავის შვილის ამბავიც იცოდა. ბოლოს რომ ვერა გააწყორა, ბატონმა ისევ მამი ჩემის წყენა ირჩინა და უთხრა თავისებურად გულმტკივნეულად: ხომ ხედავ, ჩემო დათო, დათიკო ისე შეჭჩვევია შენს შვილს, რომ მოშორება ეძნელება. დაე წავიდნენ! კარგია, რომ პატარაობითვე ბატონი და ყმა ერთმანეთს შეეჩვევიან: ყმისათვის ბატონთან შეზდილობა დიდი ზურგია. ნუ დაუშლი, თუ ღმერთი გწამს, დაე უყვარდეთ ერთმანეთი.

მამა ჩემსა ვერაფრად ექაშნიკა ეს ნაუბარი ბატონისა; უგემურად გაიქნია თავი და ისე გაჯავრებული და გულაყრილი წავიდა, რომ, როცა ქალაქს მივდიოდდი, არც კი მინახულა. ეგ, გითხრათ ჩემი გულქვაობის ამბავი, სულაც არ შევიმჩნიე მაშინ; ბოლოს კი ბევრი ვინანე. ის-ის იყო მამა ჩემი თვალით ვეღარა ვნახე: იმავ წელიწადს ამოიქამა წუთის სოფელმა, და მე ისე, მშობლისაგან შეუნდობარი, უთვისტომოდ, ობლად, მარტოდ მარტოდ დავრჩი ამ

ტრიალ ქვეყანანაზედა. ამ თვალ მიუწდომელ
დედა-მიწის ზურგზედ ერთი ღათიკოლა დამ-
რჩა. მე იმაზედ დავლიე ობოლი გულის სიყვა-
რული!...

ჩავედით ქალაქშია. ჩვენ დაგვაყენეს დიდ-ბა-
ტონის ნათლი-დედასთან. ის იყო ერთი ღა-
რიბი, ქვრივ-ოხერი, ხნიერი დედა-კაცი. ერთი
ვაჟი შვილი ჰყოლოდა თურმე და ისიც შეჰ-
შურებოდა იმისათვის ბედსა და წაერთმევა სა-
წყლისათვის. ორ ოთახიანი სახლი ჰქონდა
მტკვრის პირას. მე რომ მიკათვალ-მოვათვალი-
ვრე იქაურობა, ეჰსთქვი ჩემ გულში: აჰ, მგო-
ნი, ჩვენ კუქს ვერ გავიდლობთ. მერე ღათიკო-
საც ვუთხარი ევა, იმან გამიცინა და მითხრა:
თორმეტი თუმანი უნდა ვაქლიოთ წელიწადში
და წლის სამყოფი პური და ღვინო. როგორ
შეუძლიან მშვივრები დაგვყაროს? მართალი უნ-
და თქვას კაცმა, ის დალოცვილი ისე გვინა-
ხედა, როგორც საკუთარ შვილებსა. ღმერთმა
მშვიდობა მისცეს იმის სულსა!...

ღათიკო ყოველ დღით სკოლაში მიდიოდა,

სადილად შინ მოვიდოდა, სადილს უკან წავი-
 დოდა, ზარების დარეკის დროს ისევ შინ დაბ-
 რუნდებოდა. საწყალს რაღაც რუსული ტანი-
 სამოსი ჩააცვებს; ძალიან ითაკილა პირველში,
 ასე რომ ერთხელ შემომტირა კიდენაც, მაგრამ
 ზომ მოგეხსენებათ კაცის ამბავი, ყველაფერს
 მალე შეეჩვევა, ისიც შეეჩვივა. მე ბევრი საქმე
 არა მქონდა. რაკი დათიკოს სკოლაში გავის-
 ტუმრებდი და სახლს დავევიდი, მთელი დღე
 ისე გულ-ხელ დაკრეფილი ვიჯექი. ხანდისხან
 იქნება ბაზარში გავეგზავნე დედაბერსა მწვანი-
 ლის სასყიდლად, სხვას ყველაფერს თითონა
 ყიდულობდა. მეც, რაკი ჩემს საქმეს ბოლოს
 მოვუღებდი, ავიღებდი თავსა და ქუჩის პირას
 ქვაზედ ჩამოვჯდებოდი, თვალებს ავაცოლებდი
 ამვლეღს და ჩამომვლეღსა, როგორც მოგეხსენ-
 ებათ უსაქმო კაცის ამბავი. ჩვენ ქუჩიდამ ერთი
 ვიწრო ქუჩა აუბრუნდებოდა და იქვე ერთი პატა-
 რა საყდარი იდგა, იმის დაჰსწვრივ ჩვენკენ. ამ
 ორ ქუჩის კუთხეში ერთი უშველებელი, დიდი
 ალაყაფის კარებიანი სომხის სახლი იყო. იქ

ხშირად მინახავს ერთი მოზდილი იმერლის ბიჭი. უფრო საღამოს ხნობით გამოდიოდა, დაჯდებოდა კარების დირეზედ და სულ რაღაც ხელნაწერსა კითხულობდა. მე ძალიან გამიკვირდა: ვინ ბიჭი, მეთქი, და ვინ წიგნის კითხვა!... მე მაშინ ბრიყვსა წიგნი მარტო სათავადო ხელობა მეგონა, თურმე, ნუ იტყვიო, ჩვენ ისტანა საწყალ კაცის შეფერებაც ჰსცოდნია. ღმერთო მაღალო! საღაც კი შენი მაღლიანი ხელი ურევია იქ ყველაფერი საყოველთაეო ყოფილა!

ერთხელ კვირა დღე იყო. დათიკო საღლაც წავიდა და საღამომდინ შინ არ შემოუხებენია. იმან როგორღაც ორიოდ თვეს შემდეგ ხშირად დაიწყო გარე-გარე სიარული და ხანდისხან მამლის ყივილამდინაც არ შემოვიდოდა შინ. მეგონი, მაშინ იმას სწავლაზე გული აცრუებულთა ჰქონდა. კვირა დღე იყო, როგორც მოგახსენე. მე შინ საქმე არა მქონდა რა, გამოვედი ქუჩაში. ჯერ ჩვენ საყდარში წირვა არ გამოსულიყო. გავედი თუ არა, ის იმერლის ბიჭი ნიგნით ხელში

იქვე დამხვდა, საცა უწინ ვხედავდი ხოლმე. მეც აქედ ქუჩის პირას ქვაზედ ჩამოვჯექ და დაუწყე ცქერა. ის ბიჭი თვალ-აუღებლივ კითხულობდა; ხან ჩაიციანებდა, ხან ისევ გაუცინებლივ დაჰსცქეროდა მუხლებზედ გადაშლილ ნაწერსა. მე გულმა ეელარ მომითმინა, მივედი იმასთან და გამარჯვება ვუთხარი: იმანაც, რასაკვირველია, სალამი მამცა.

— შენი სახელი, ძმობილო? მკითხა იმან.

— გაბრიელ. შენი? ახლა მე ვკითხე.

— გლახუკა.

— სადაური ხარ?

— რაჭველი. შენა?

— მეც ვუთხარი სადაურიცა ვარ.

— რაჭველი?.. მაშ მოჯამაგირედ იდგები, დაეუმატე მე.

— დიან, სომეხთანა ვდგევარ. შენა?

— მე? ბატონის შვილს ვახლავარ.

— აი ყმაწვილი რომ დაიარება იმას?

— იმას.

— დიდი ხანია ქალაქში ხარ?

— კარგა ხანია. შენა?

— მე თუნდა ორი წელიწადია აქა ვარ.

— მეც ერთი წელიწადი იქნება აქა ვარ და რატომ აღრევ არ მინახეხარ?

— აქ არ ვიყავი. ჩემი ალა კარგა ხანი იყო კახეთში და თან ვახლდი. ეხლახან ჩამოვედით, ორი თვე არ იქნება ჯერ კიდევ.

— კიდევ იმიტომ. ეგ რა არის? ვკითხე და დავანახვე წიგნი.

— ზღაპრების წიგნია, ჩემო ძმაო! საქმე არა მაქვს და გულს ამაში ვართობ.

— აბა, თუ ღმერთი გწამს, წაიკითხე. მეც გავიგონო, ვუთხარი მე ხვეწნითა.

დამიჯერა იმ კაი კაცმა და დაიწყო ისეთ ნაირად კითხვა, რომ, ღმერთო შეგცოდე, შური მომერივა. ეგ კიდევ არა ფერი: ყური-ვუგდე, და ის რასაც კითხულობდა თითქო მეცნოო, თითქო სადღაც უწინაც გამეგონოსო. გადააბრუნა ახლა სხვა გვერდი, ახლა სხვა წაიკითხა, ის კი სწორედ ჩვენ სოფელში გამეგონა. არ ვიცი რად, მაგრამ გული კი სი-

ზარულით გადამიტრიალდა. «დალახვრა ღმერთ-
მა, წამოვიძახე უცებ, ჩვენი გლეხური ზღაპა-
რი აქ სად მოსულა?..» დიახ, ჩვენი მდაბიო
ზღაპარი გახლდათ. იმერლის ბიჭმა ჩაიცინა
ჩემ სიტყვაზედა.

— ეგრეა ჩემო გაბრიელ! მითხრა გლახუ-
კამა: წიგნი იმისთანა რამ არის, რომ თქვენ
სოფლის ამბავს ქალაქში ჩამოიტანს, ქალაქი-
სას—სოფელში წაიღებს; საიღამ სად კაცს კაც-
თან გაალაპარაკებს.

— მართალი ყოფილა, როგორცა ვხედავ,
ფუთხარი მე: მაგრამ... ჩვენი ზღაპარი!... აი
დალახვრა ღმერთმა, წიგნში ჩაწერილა! აბა
ერთი კიდევ წაიკითხე.

კიდევაც წამიკითხა იმ დალოცვილის შვილ-
მა. რა გაეაგრძელო, იმ წიგნმა თავი შემაყვა-
რა. ისე ჩემ გაჩენაში არა მინატრია რა, რო-
გორც იმ დღეს წიგნის კითხვა მე ვინატრე:
მშურდა, გეტყვით ჩემ გულის სიძუნწეს, რომ
ის ისე თამამად კითხულობდა და მე კი ისე
უზნეიროდ დავეხეტებოდი. ბოლოს, გულის წა-

დილს რომ ველარ გავუძელო, მივევარდი ზედ
გლახუკას და დავეღრიჯე:

— თუ ღმერთი გწამს, მოდი ერთი მად-
ლიანი საქმე ჰქენ და წიგნი მასწავლე. მე ერ-
თი ობოლი ბიჭი ვარ, თუ მე ვერ გადაგიხდი
სამაგიეროს, ღმერთი ხომ დიდია!..

რას ბძანებთ?... მაინც ისე უსაქმოდ ვალამებ-
დი ჩემს დღეს. მე რომ მაშინ წიგნი მცოდნო-
და და ის ზღაპრები მეკითხნა, ჩემს ბედს ძალ-
ლიც არ დაჰყეფდა.

— მართლა გულითა ხარ მოწადინებული?
მკითხა გლახუკამ.

— რას ამბობ? მოწადინებულიო!... ზედ და-
ვაკვდები, შენ ოღონდ ეგ სამადლო საქმე მიყავ!
ვუბასუხე გიჟსაფით.

— მაშ თუ აგრეა—ადვილია.

— ვაცხოვრე მამა შენი!... შევეყვირე გახარე-
ბულმა: მადლიანი ბიჭი ყოფილხარ.

— ნუ გგონია, რომ მე გასწავლი. მე არ
დაგზარდებოდლი, მაგრამ ხომ იცი, ძმაო, მოც-
ლა არა მაქვს? მე კაი ოსტატს გიშოვნი.

ფერი მეცვალა ეს რომ მითხრა. როგორც
 თავ-მოწონებული ფარშავანგი ხარობს მინამ
 თავის შავ ფეხებს დაინახამს, როცა კი ძირს დაი-
 ხედავს და თვალს მოჰკრავს, მაშინვე ფრთებს
 დაღონებული ჩამოჰყრის, ისე ამ სიტყვებზედ
 ჩემმა ჯერ წახალისებულ გულმა ჩამოჰყარა
 ფრთები.

— ეჰ, ძმობილო! ვუთხარი გულნატკენად:
 შენშიაც მოვსტყუედი. ოსტატს კაი გაძლოლაც
 უნდა, მე ცალი ფულიც არა მაქვს თვალზედ
 მივიკრა. ვხედავ, რომ ტყუილ-უბრალოდ წახ-
 ლისდა ჩემი წადილი.

იმან გამიცინა და მითხრა:

— აჩქარებული კაცი ჰყოფილხარ, თოფის
 წამალსავით ფეთქავ. განა მე არ ვიცი, შე კაი
 კაცო, რომ მე და შენისთანა კაცს საოსტატო
 ფული არ ექმნება? მე იმისთანა ოსტატს გიშოვ-
 ნი, რომ უფულოდ გასწავლოს.

— გულს მირბილებ განა? ვკითხე | უჯერო-
 ბით.

— დამიჯერე, მართალს გეუბნები.‡

— მართალს?!...

ჰო, ისეთი კაცი გიშოვნო, ძმასავით მოგებ-
მაროს.

— ბიჭოს!.. მაშ ღეთის კაცი ყოფილა!...

— შენ არა სტყუი. სწორედ მსახური კაცია.
მეც იმან მაჰსწავლა, ღმერთმა გადუხადოს ღეთის
სამაგიერო.

— არა დამაცა: როგორ თუ ღეთის მსახუ-
რია, სამღვდელია?

— სწორედ. შენ ხომ ამბობ ფულიო, ფუ-
ლი კი არა, სანთლით ეძებს შენისთანა მოწა-
დინესა, რომ წიგნი ასწავლოს. ვისაც არ უნდა
იმღვენს ეჩიჩინება, იმღვენს ეჩიჩინება, რომ
ძალად ანდომინებს. მეც ისე მნახა ერთხელ აქ
ქუჩაში. დაილოცა ის ღღე, ჩემთვის კაი ღღე
იყო... დამიწყო დალოცვილმა ლაპარაკი, სადა-
ური ხარო, აქ რას აკეთებო? მეც ყოველის ფე-
რი მოვახსენე, რა გავაგრძელო! ისე მოინადირა
ჩემი ფული ტკბილის სიტყვით, ისე შემიჩვია,
რომ ბოლოს წიგნის სწავლებაც დამიწყო. რა
მე?...ათიოდ პატარა ბიჭები, ამ ჩვენს უბანში

მოგროვილები იმასთან დადიან და სწავლობენ. როგორც შენ, ისე იმან იმათგან გროში არ იცის. მე ერთხელ ჯამაგირი რომ ავიღე, მინდოდა მიმერთმივა ორი მანეთი იმ დალოცვილისათვის, მაგრამ თუმცა არ გამიწყრა, მიწყინა კი.

— მამა გყავს? მკითხა მე.

— არა, შენი ჭირიმე!

— დედა?

— გახლავთ.

— ვინ ინახამს?

— მე, შენი ჭირიმე! ჩემმეტი არავინა ჰყავს.

— მაშ ეგ ფული დედა შენს შეუნახე, მიბძანა თავისებურად გულთბილად: შენ რა გაქვს, მე რა უნდა მამცე?

— დედა ჩემს თავის წილი გაუგზავნე და ეს გადავანარჩუნე, რომ თქვენ ლოცვაში მომიხსენიოთ.

— ლოცვა არც ფულზედ და არც ფულით არ იყიდება.

— საყდრის და ღვთის სადიდებლად მაინც მიიღეთ, შენი ჭირიმე!

— ღმერთი, ჩემო ძმაო, მარტო კარგისასკ
 შით იდიდება და არა ფულითა.

— მიწყრებით, შენი ჭირიმე!

— არა, მე მართალს გეუბნები.

— მაშ რაექნა, მიბძანე?

— შენთვის შეინახე: თუ მეტია შენთვის,
 იმას მიეცი ვინც მე და შენზედ უფრო ღარი-
 ბია, მაგას უფრო მოგიწონებს ღმერთი. აგერ
 ამ თქვენ ქუჩის ბოლოს ერთი ღარიბი სახლო-
 ბა არის, პურის შოვნის ილაჯი არა აქვთ, მე
 და შენ კი ყოველ დღე მაძღრები ვართ...

«ეს ისეღ ნაირად მითხრა, რომ, არ დაიჯე-
 რებ, მაშინვე გამოეტრიალდი, ვიპოვე ის სახ-
 ლობა და იმისთვის გადადებული ორი მანეთი
 იმათ მივართვი. აი რა მადლიანი კაცია!... ნეტა
 თითონ ჰქონდეს რამე მაინცა! ღვთის განაჩენი
 არა აბადია რა, დღე დღეურად ძლივა ცხოვ-
 რობს. მაგრამ სულ ტყუილი ყოფილა, კაცს
 რაკი ღვთის მადლი ჩაესახება გულში, მდიდა-
 რია, თუ ღარიბი, მაინც მადლის გზაზედ წავა-
 მაგ კაცის ამბავი, რომ გიამბო, არ დაიჯერებ,

იმისთანა რამ არის. საცა კი სიკეთეა ამ უბანში, იმისი მაღლიანი ხელიც იქ ურევია. დაილოცა ღეთის სამართალი, რომ მე და შენისთანა თავმინებებულ კაცს მაგისთანა პატრონს გაუჩენს ხოლმე!... მე თუ კაცი ვარ, ეგ იმის უნარია, ღმერთმა გადუხადოს! ტყუილად კი არარის ნათქვამი, ჩვენისთანა კაცის ვალისა ღმერთია მზღველიო. აგერ თვითონაც გამობძანდა». დაატანა გლახუკამ და მიმახედა საყდრისაკენ.

წირვა გამოსულიყო. თეთრ ჩაღრიანი დედაკაცები თეთრად მოედნენ ქუჩასა; კაცები კი, როგორც მოგეხსენებათ ჩვენი ადამი, ჯგუფად შეგროვდნენ საყდრის დერეფნის წინ და დაიწყეს თავისებურად ყაყანი. იმათში შეერივა ერთ მაღალ ტანიანი, ახალ გაზდა ღვდელი.

— ის არის? ვკითხე გლახუკას, თვალი კი იმ ღვდლისაკენ დამრჩა.

— აბა, ის არის, ძმაო, წამო კურთხევა ეჭსთხოვოთ.

III

პასუხის თქმა აღარ დამაცალა, წამოდგა და წავიდა საყდრისაკენ, მეც თან ავედევნე. მივე-

დით, ის ღვდელი შუაში იდგა, ხალხი ბუხსა-
 ვით ირევოდა იმის გარეშემო. ზოგი ელაპარა-
 კებოდა, ზოგიც დაუზარებლად პასუხს აძლევდა,
 ზოგი გაეხუმრებოდა, ზოგს თითონაც გაუხუმ-
 რებდა, და მაშინ უნდა გენახათ გულიანი ხარ-
 ხარი ერისა; ზოგი კიღევ სულ განაბული შექს კ-
 ქეროდა, თითქო დაჯერებულყო, იმის პირიდამ
 ოქრო გადმოვარდება და შიშობსო ხელიდამ
 არ წამივიდესო. ბევრი სიკეთე უნდა დაეთესოს
 კაცსა, რომელსაც ეგრე სიყვარულით გარს არ-
 ტყია ხალხი! კაციც ის არის, შენი ჭირიმე, და
 ქუდიც იმასა ხურავს. ალბად კაი კაცსაც თათ-
 ლი აცხია, რომ დიდი და პატარა ბუხსავით
 ზედ ეხვევა!.. დედა-მიწის ზურგს ბევრი არ უ-
 ტარებია იმისთანა.

სწორედ კაცს რომ წყალი მოჰსწყურდება,
 ისე მომწყურდა იმის სიტყვების გაგება. გადა-
 ვაწვდინე თავი, რომ დამენახა და გამეგო რამე.
 წინ ედგა ერთი პატარა ბიჭი თავჩალუნული.

— ყველა, ყველა და, შენ რატომ ჩემთან
 არ დადიხარ, უბძანა ღვდელმა: მოგწყინდა განა?
 შე ცუდლუტო, წიგნის კითხვა.

— მე რა ვიცი? უთხრა ბიჭმა: მამა ჩემი არ მიშვებს. ღვდელი თითქო შეკრთაო, ისე ეწე-
 ნა ეს პასუხი.

— რატომ არ გიშვებს?

— გეყოფაო, რაც ისწავლე, მეუბნება.

— აქ ხომ არ არი მამა შენი?

— აი იქითა ზის.

— აბა აქ დაუძახე.

პატარა ბიჭი ციბრუტივით მოტრიალდა და გაიქცა მამის დასაძახებლად.

— ვერ უყურებთ პეტრეს!. . . თქვა თავისთავად ღვდელმა და ჩაფიქრდა..

— ეგ არის და!... დაიძახა ვილაცამ: ავი ძაღლი არც თითონა ჰსჭამს, არც სხვას აჭმევსო.

ხალხმა გაიცინა, ღვდელსაც ღიმილი მოერი-
 ვა, მაგრამ მარღად შეიკავა სიცილი.

— მამას არ უსწავლია და პაპას, შეილს რად ასწავლის? თქვა მეორემ: შეჩვეული ჭირი ურ-
 ჩეენია მაგისტანა თავხედს კაცსა შეუჩვევარ
 ლხინსა.

— გონიერსა მწრთველი უყვარს, უკუნუსა

გულსა ჰგმირდესო» მაგისტანა კაცზედ არის ნათქვამი,
ქვამი, წამოიძახა მესამემა.

იქნება კიდევ ბევრი ეყალღნათ, რომ თი-
თონ პეტრე არ მოჰსწრობოდათ

— კაცო! უბძანა ღვდელმა: მართალია, შენ
შვილს შენ უშლი სწულასა?

— მართალი გახლავთ. რა მაგის საქმეა? არა
შეჯდა მწყერი ხესა არა იყო გვარი მისი, შენი
ჭირიმე! უპასუხა თამამდ პეტრემ.

— როგორ თუ არა იყო გვარი მისი?

— ესე, შენი ჭირიმე! ჩვენ გლებ-კაცებს გვე-
ძახიან, ღლე და ღამ ოფლი უნდა ვიწუროთ
და პური ისე ვჭამოთ, ღმერთს ეგრე უბძანებია.
«ოფლითა თქვენითა მოიპოვეთ პური თქვენის»,
ეს ღვთის ბძანება მართო ჩვენ დაგვაწვა კისერ-
ზედ და ვეწევით კიდევ. წიგნი რა ჩვენი საქმეა?
ის ჩვენ დამშეულ კუჭს ვერ გაგვიძღებს. ჩვენი
წიგნი დედა-მიწაა, ვენაცვალე იმის მადლს! რო-
ცა დედა-მიწას მწვანე ხავერდისავით ჯეჯილის
ყდა გადაეკვრება, მაშინ იმაზედა ვკითხულობთ
ჩვენს ბედსაცა. ჩვენი კალამი დაულალავი გუ-

თანია, მელანი კიდევ გულღვიძლიდამ გამო-
წურული ჩვენი ოფლია. ამოვაწებებთ ოფლში
გუთანსა, გადუხსნით ხოლმე დედა-მიწას მად-
ლიან გულსა, ჩაფუყრით შიგ თესლსა, როცა
დრო მოვა, მივალთ და ის დალოცვილი მიწა
თავის დღეში არ დაიღლებს, ისე არ გაძუნწდე-
ბა, რომ მიბარებული ერთი ორად მაინც არ
დაგვიბრუნოს. ტყუილად კი არ ეძახიან მიწას
“დედაო”, ის გვაწოვებს ჩვენ ძუძუსა, იმას დაფ-
ხარით დღე და ღამ, ჩვენი ჭირიც და ლხინიც
ის არის, შენი კენესამე! წიგნი კარგია, ვინ არ
იცის? ბევრიც სხვა რამეა კარგი ამ ქვეყანაზედ,
ჩვენ იქამდინ ხელი არ მიგვიწვდება.... გაგიბე-
დამთ, შენიჭირიმე, და გეტყვით, ჯერ კუჭი
უნდა გავიძლოთ, კუჭი!... ჩვენი თავდაპირველი
გულის ტკივილი ეს არის!...

— მართალს ამბობს, მე და ჩემმა ღმერთმა,
გაიხმაურა ხალხმა, რომელიც წუთის წინად
ისე თავხედად დაჰსცინოდა პეტრესა.

— რას ბძანებთ?.. წამოიძახა ხალხის ხმით
გულ გაკეთებულმა პეტრემ: წელში ვერ გავს-

წორებულვართ, პირუტყვესავით მალლა ვერ
ავიხედნია, სულ დედა-მიწას დავყურებთ, თით-
ქო ჩვენი ბედი იქ დაკარგულა და ვეძებთო,
ვინ ჩვენ და ვინ წიგნი!...

— მე მესმის, ჭკვიანო პეტრე, შენი გულის
ვითარება, უბძანა დაღონებით ღვდელმა: მე
მოზიარე ვარ შენის გულის ტკივილისა... შენ
გუთანი გირჩენია წიგნსა, იმიტომ-რომ შენ
გუთანი დღეს პურს გაჭმევს.

— მართალი ბძანებაა, შენი ჭირიმე! მიუგო
პეტრემ

— ეხლა შენ ერთი ეს მითხარ: რომ არ
გვცოდნოდა, რომ ცეცხლში რკინა რბილდება,
საიღამ გააკეთებდი ბარ-საკვეთს, ცულსა, ეჩოსა
რომლითაც გუთნის ხესა ჰსთლი? რომ არ გვოდ-
ნოდა, რომ ეგრე უნდა გამოყვანა გუთანსა,
რით მოხნამდი მიწასა? რომ არ გვოდნოდა,
რომელ მიწას როგორ უნდა მოხენა, ღრმად
ჩაშვება ბარ-საკვეთისა, თუ თხლად, რა გეშვე-
ლებოდა?

— შენი მტერი იქნებოდა, მე ვიქნებოდი.

— საიღამ იცი ეს ყველაფერი?

— როგორ თუ საიღამ?... მამა-პაპით, შენი ჭირიმე! მაღლობა ღმერთსა, თვალი მქონია— მინახავს, ყური მქონია-მსმენია, გულის ყური მქონია-მივხვედრილ ვარ, ხსოვნამქონია— გონებაში ჩამჩენია.

— რაც გინახავს, გსმენია, მიხვედრიხარ, გონებაში ჩაგრჩენია, ამას სულ ერთიანად რას ვეძახი?

პეტრე ჯერ ჩაფიქრდა, თითქო არ იცის, რა თქვასო, მერე კი ისე კოჭმანობით წამოიძახა:

— რა ვიცი, შენი ჭირიმე, რას ვეძახი.

— მაინც?

— ჩემ გამოცდილებას, ჭირნახულობას, ჩემ ცოდნასა, შენიჭირიმე!

— კუქს გიძლობს ეგ შენი ცოდნა?

— მაგას რალა პასუხი უნდა, შენი კენესა მე! თითონ შენ კარგად იცი, რომ უმაგისოდ წყალში გადასაგდები ვიქნებოდი.

— ეხლა ერთი ეს მითხარ კიდევ: რამდენა შენზედ და ჩემზედ უფრო მცოდნე კაცია ქვეყანაზედ?

— რა ვიცი, შე დალოცვალა? მგონი თავ-
ზედ იმოღენა ბალანიც არა მქონდეს, მჯობნს
მჯობნი არ დაელევა.

— იმ მცოდნე კაცების ჭირნახულობა, გა-
მოცდილება, ცოდნა რომ შენსას ზედ დაემა-
ტოს კარგი იქნება? უფრო ადვილად არ გაი-
ძღობ კუჭს, უფრო ცოტა ოფლით ბევრს არ
მოიმკი?

— ღეთის წყალობა გქონდეთ, რომ კარგი
ის იქნება, მაგრამ ხათაბალა ეს არის, რომ
თვალი იმათამდინ არ მიმიწვდება და ყური. სა-
იღამ სადაო, წმინდაო საბაო, ამოდენა დედა-
მიწის ზურგზედ სად ვეძებო მე ისინი, რომ გა-
მოვკითხო რამე?

— მე რომ გაჩვენო იმისთანა რამ, რომ
მთელი ქვეყნის ოსტატობა, ჭკვიან კაცების
ნაცადი, ცოდნა, თუ მოინდომებ, სულ მუდამ
ხელთა გქონდეს, ერთის სიტყვით, რომელ
ჭკვიან კაცთანაც გინდა შორიღამეე გაგალაპა-
რაკო, რას იტყვი?

— იმას ვიტყვი, რასაც მთელი ქვეყანა ამბობს:
ეგ ხომ მისნობა იქნება.

— აბა მაგისტანა მისანია წიგნი.

მე რომ ეს გავიგონე, სწორედ მოგახსენოთ, თავი დამ ფეხებამდინ ჟრჟოლამ გამიარა. არ ვიცო კი რად? ეს კი ვიცი, რომ ჩემ გარდა სხვასაც ვეღ დაემართა. ხალხს, თითქო მზემ დაჰკრაო, სახე გაუნათლდა. პეტრე კი ისე სახტად თვალეზ დაჰყეტილი დარჩა, თითქო თავ-ბრუ დაესწაო. ისე ატაცებულსავით დიდხან იქნებოდა, რომ ღვდლის სიტყვებს არ გამოეფხიზლე-ბინათ.

— ეხლა რას იტყვი, წიგნი გიშველის რას-მეს, თუ არა?

— ნება მომეცო, უთხრა გულ ამომჯდარმა პეტრემ: ეგ მუხლები გადაგიკოცნო. ჩემი ტუჩები ბევრჯელ მიჰკარებია სხვის მუხლსა და შენისთანას კი არც ერთხელ.

ღვდელმა არ მიუშვა მუხლებამდინ, მაშინ პეტრემ პირნათლად შეხედა და გონება გახურებულმა წამოიძახა:

— დაილოცა შენი ენის პირწყლიანობა!... ღმერთი მაღლიდამ გიყურებს, შე ღვთისაგან

კურთხეულო ადამიანო, რომ მე სულის წაწყმედისაგან დამიხსენ. წელან გელაპარაკებოდი ბრმა, შვილის ცოდვაში ედგებოდი, ეხლა შენ მადლიან ენით თვალ ხილული გეუბნები: ის მამა შვილის დამლუპავი ყოფილა, რომელსაც შენისთანა ღეთის კაცი გამოუჩნდება შვილის გასაწურთენელად და არ გააწურთენინებს. ნუ შეჯდება მწყერი ხესა, ნუ იქნება გვარი მისი, ჩემმა შვილმა კი წიგნი უნდა იცოდეს, შენი ჭირივე!... მომეცი ხელი, შენი კვნესა მე!.. ერთი გემთხვიო!..

გულ მოღობობილი პეტრე მივარდა ხელზედ, საკოცნელად, ღვედელმა აკურთხა და არ ამთხვევინა კი.

— მაშ დამილოცე მაინც მამის-ერთა შვილი! უთხრა პეტრემ და შვილი წინ წამოუყენა. ღვედელმა აკურთხა ის ბაშვი და თავზედ აკოცა გაღიმებულმა.

— შვილო! ეს დღე დაიხსომე, უთხრა შვილსა პეტრემ: ეს დღე მე და შენთვის მზიანა დღეა.

ღვდელი აირია, ენახე რომ მოენამა თვალე-
 ბიცა. უეცრად მოაშორა თვალი გულამომ-
 ჯდარ პეტრეს და იმის თაჩნალუნულ შვილსა,
 თითქო თავის გულის მადლიანობა უნდა და-
 უმალოსო მამასაც და შვილსაცა. ღვდელი
 რომ მიტრიალდა, ერთ ვილაცა დროულ კაცს
 თვალი შეასწრო და უთხრა:

— ზაქარიავ! არა გრცხვენიან, კაცო, რომ
 ძმასთან ვერ მოთავსებულხარ, ძმასთან!... ვინც
 შეიტყობს, რას იტყვის? სირცხვილია, სირ-
 ცხვილი! თავზედ ერთი ბეწვიც აღარა გაქვს
 შავი და მაგისტანა საქმეებს კი ჰსჩადი.

— რაქნა, შენი ჭირიმე? უპასუხა იმან
 ცოტად შერცხვენილმა: განა რომ მცხვენიან,
 მაგრამ ერთი აჯამი რამ არის, მოუსვენარი.
 ღმერთია მოწამე, მე უბრალო ვარ.

— ნუ ჰსცრუობ მაგ დროული კაცი, ცოდ-
 ვაა!.. დღეს არ გეუბნებოდით საყდარში, რომ
 ქრისტე-ღმერთმა მტრის სიყვარულიც ბძანა და
 შენკი მტერი კი არა, ღვიძლი ძმა ამოგიძუ-
 ლებია. სირცხვილია!... უშვილო კაცი ხარ,

დროული, თუ კაცისა არა გრცხვენიან, ღმერთი ხომ ყველასა ხედავს, რა პირით შეხვდები?

— აბეზარსა ვარ მოსული, ამ საყდრის მადლმა და შენი რისხვა არა მაქვს! ძმარს მაწურებს ცხვირში, სხვა არა იყოს რა, უფროსი ძმა ვარ...

— მე არ ვიცი! თქვენ ორივე მტყუანები ხართ ღმერთანაც და კაცთანაც იმიტომ, რომ ძმები ხართ და ჩხუბობთ კი. ამ ხალხთან გეუბნებით შენცა და შენ ძმასაცა: საუ ერთი ერთმანეთის პატივი არ გექნებათ, საყდარში აღარ შემოგიშვებთ.

ეს რომ თქვა, აკურთხა ყველანი და და გამოემართა შინისაკენ. გამობრუნებაში წინ შეეხალა გლახუკა.

— ოჰ, გლახუკას გაუმარჯოს, ჩემ გლახუკას! შემჰოსცინა ღვდელმა: რასა იქ და როგორა ხარ?

— გახლავარ, შენი ჭირიმე, შენის ლოცვით და კურთხევით, მიუგო გლახუკამ და ქუდ მოშვლესილმა კურთხევა ჩამოართო.

იმან რომ აკურთხა, გადაზღო მხარზედ ხელს და ისე ხელ გადაბკობილი წამოვიდა, მე ბევრი რამ გამიკვირდა იმ დღეს და ისე კი არა გამკვირებია რა. აბა გლახუკა ვინ იყო? ერთი უბრალო მოსამსახურე და მაინც კი ღვედელმა არ ითაკილა და ხელი გადაზღო. მაშინვე, რა-ვიყავ, მაგრამ, ამისთანა თავდაბლობამ ჩემი გული მოინადირა. მეც იმათ უკან ავედევნე.

— სადა ხარ, რომ აღარა ჰსჩანდი? ჰკითხავ და ღვედელი.

— ეს თვე ნახევარია, რაც გიახელი, უპასუხა გლახუკამ: თორემ აქამდინ აღას ვახლდე კახეთშია.

— ერთხელ მაინც როგორ არ მინახულე ბიჭო! ერთ დროს მე და შენ ხომ მეგობრები ვიყავით, პური ერთად გაგვიტეხია, ერთ ჭერ ქვეშ დაგვიხველებია, სხვა არ იყოს რა.

— თქვენმა მადლმა, მოცლა არა მაქვს. ამოდენა სახლი და სახლის ავეჯეულობა ეხლა მარტო მეღა მახარია, ჩემ მეტი აღარავენ ჰყავთ, სულ ყველანი დაითხოვეს, თორემ როგორ არ

გიახლებოდი: თქვენზედ უკეთესს ვისა ვნახავ?

— ეგა ჰსჯობია ჩემ ნახვასა, ჩემო გლახავ! შენს საქმეზედ იყავ ბეჯითი, გულმოდგინე-ერთგული, რომ ღმერთიც მადლობელი იყოს და კაციც: რასაც ვიკისრებთ ის უნდა ავასრულოთ კიდევ. ლუკმა მაშინ არის ტკბილი, როცა კაი კაცობით არის ნაშოვნი. ჩემი ნახვა, ძმავ, ისე საჭირო არარა: არა კაცი იმოდენა სიკეთეს არ მოგცემს, რამოდენადაც შენი ვა-ლის ასრულება.

ამ ლაპარაკში რომ იყვნენ, ქუჩას ჩამოსცილ-დნენ. არ ვრცი, ჩემი ფეხის ხმაურობა გაიგო, თუ არა, შემომხვდა და, რომ დამინახა უკან მივდეგ, მკითხა:

— რაო, ძმობილო, ჩემთან საქმე ხომ არა გაქვს?

— არა, შენი ჭირიმე! გლახუკას მოვდეგ.

— მე მეგონა ჩემთან გინდა რამე, მითხრა ესა და წავიდა ისევ ისე ხელ-გადაბჰკობილი.

მე დავშორდი. გლახუკამ რაღაც ლაპარაკი დაუწყო. მე არა-ფერი აღარ მესმოდა, ისე შორს

ვიყავ. მინამ გლახუკა გაათავებდა სიტყვას,
 ღვდელი შედგა და ორიოდ ჯერ თავის მად-
 ლიან თვალით მე შემომხედა. მაშინვე მივხვდი,
 რომ ჩემზედ ლაპარაკობდნენ და, სწორედ გი-
 თხრათ, გული ამიტოკდა, ასე გონია, იმ ლა-
 პარაკით ჩემი ბედის წერა ჰსწყდებოდა. იმ და-
 ლოცვილმა ხელი დამიქნივა: მე ვიშვლივ კუ-
 დი და, როგორც სალდათი უფროსს, ისე ქუდ
 მოხდილი გამოვეჭიმე. იმან თავის ხელით ქუდი
 თავზედ დამხურა. მაშინ კი თვალი გავუსწორე.
 რა გითხრათ, რა კაცი დაგინახე ჩემ წინ!..
 ხატებს რომ ხატვენ, ის იყო! მადლით, მად-
 ლით იყვნენ საესენი იმისი ჩაფიქრებული თვა-
 ლები! დიდი მადლი უნდა უტრიალებდეს კაცს
 გულში, რომ ისე გამოჰსცეს, გამოატანოს თვა-
 ლებს, როგორც იმის თვალებისათვის გამოეცა
 და გამოეტანა. არ ვიცი, ჩაგონებული რომ
 ვიყავ, იმისთვის მეჩვენა ის კაცი ხატად, თუ რა,
 ეს კი ვიცი, რომ აქამდინაც გულში ისე ჩამრ-
 ჩა ჩასახული, როგორც პირველათა ვნახე. წა-
 მოსადეგი კაცი იყო, გამხდარი. სახე ცოტა ფერ-

შერთალი ჰქონდა, ნაღველს ცოტა ოდენად ხელი გაეკრა, როგორც ექნება ხოლმე მუდამ ზრუნვის ნაჩვევსა და სხვის გულის შემატკივარსა.

შავი წვერი ჯერ არ ჩამოზრდოდა, ისე ახალგაზდად მეჩვენა. თავიდან ფეხამდინ ისეთი სახაობა ჰქონდა, რომ, როგორც მზე მზეუჭრითა, კაცის გულს ერთის ნახვითვე თავისაკენ მიიბრუნებდა.

— შენ წიგნის სწავლა გინდა, ძმობილო? მიბძანა დალოცვილმა: თუ ეგ გულში გედო, წელან რომ გკითხე, რატომ არ მითხარ? რად დამიმაღე გულის წადილი? გულ დახურული ჰყოფილხარ. ხომ იცოდი გლახუკასაგან, რომ მე წიგნს ვასწავლი ხოლმე შენისთანა კაი კაცსა.

ეს რომ მითხრა, გამიღიმა; მომავლო თავზედ ხელი და მოცინარემ გამიქნივა თავი. მე ჩავლუწე მორცხობით თავი და ვერა ვუთხარი რა.

— თავი რას ჩაღუნე? მარტო პირუტყვი იყურება დაბლა, კაცმა კი უნდა ცას უყუროს. თითქო ჩემი შეგრცხვაო... აბა შემომხედე, მეც შენისთანა კაცი ვარ.

მომავლო ნიკაპზედ ხელი, თავი მალლა
 წია და ზედ დაატანა:

— ხუმრობა გაშვებით, თუ მოწადინებული
 ხარ წიგნისათვის, მე ოსტატი და შენ შაგირდი.
 ჰა, შენ რას იტყვი ამაზედ?

რა მეთქმის, შენი ჭირიმე, მადლობის მეტი?
 ძლივ-ძლივ გაუბედე თქმა.

— მადლობა მერე იყოს. შენი სახელი?

— გაბრიელ.

— მაშ იცი, რას გეტყვი, გაბრიელ? როცა
 შინაურ საქმეს ბოლო მოუღო, გლახუკას
 უთხარ და ეგ მოგიყვანს ჩემთან- ასე კი მოა-
 ხერხე, არც შინ მოჰსცდე საქმეს და არც გა-
 რეთ, რომ შენმა წიგნის სწავლაში შინაურ
 საქმეს არ დაუშალოს.

— შინაურ საქმეს!... თუნდ რომ მოესცდე,
 რა ცუდ საქმისათვის მოჰსცდები?

— მაგას ვინ ამბობს, ჩემო ძმაო? მაგრამ ის
 კი ჰსჯობს, რომ არც მწვადი დაჰსწო და არც
 შამფური. ერთი საქმე დაიწყო და მეორე კი
 გააფუჭო, ეგ ცუდია. შენ ხომ ბატონის კაცი
 ხარ?

— ყმა გახლავარ.

ღვდელმა უგემურად გაიქნევა თავი. თითქო შეწუხდაო.

— რაც უნდა იყო, მე და შენ კაცები ვართ, ღვთის შვილები, მითხრა პატარა ხანს უკან: იარე ჩემთან, აი აქვე ვგეგვარ, შენ ოლონდ იბეჯითე, ნურც წიგნზედ ინაღვლი, ნურც არა ფერზედ, ყველა ფერი გექნება. შენ ასეთი ბიჭი ჰქნან ხარ, რომ ორ-სამ თვეზედ გლახუკასაც გამოეჯიბრები წიგნშია.

მე გამეცინა.

— რას იცინი? არა გჯერა თუ? კაცმა რომ მოინდომოსო, კლდეს გარღვევსო, ხომ გაგიგონია?

— კლდის გამრღვევ კაცს სხვა ფერიც აძევს, შენი ჭირიმე!

— იმ ფერისა იქნება შენც გაცხია: ყველას ღვთის სული გვიდგა, ჩემო ძმაო!

— ღმერთმა ქნას, მეც ეგ მინდა, ნეტავი მეცხოს!

— აი ეს ბურთი და ეს მოედანი, ეჭსცადოთ: ცდა ბედის მონახევრეაო.

— მე უარზედ არა ვდგევარ, ვჰსცდი თუნდა
 კლდემ ქვეშ მომიტანოს.

ეს რომ ვუთხარი, თვალი თვალში გამიყარა,
 თითქო ჩემი სიტყვა გულს მოხვდაო, მერე სახე
 გაუნათლდა და მითხრა:

— ე! თუ ეგრვა, მაგისტანა გულ მაგარსა
 ვერაფერი ვერ მოგიტანს ქვეშ, თუ მოგიტანს,
 აუღდები ფეხზედ. აკი გითხარ, კაი ბიჭი ხარ
 მეთქი. შენისთანა შაგირდი ოსტატის სინარუ-
 ლია. მაშ მე და შენ დავძმობილდებით, ჩემო
 გაბრიელ!

რომ გითხრათ, რომ ამ სიტყვებმა მუხლები
 მომიღრიკეს, მომანდომეს იმის მუხლებზედ მო-
 ხვევნა, არ დაიჯერებთ. ეს ასე კი იყო. მაგრამ
 იმ ღეთის კაცმა მარღად დამცა ხელი მხარშია
 და ისე ღონივრად ამზიდა ერთ ფეხზედ წამო-
 ჩოქილი, რომ როგორც ლურსმანი ისე დამა-
 ყენა ფეხზედ. არ იყო, რომ ცოტა ნათაკილე-
 სავით არ მითხრა:

— ეგ მეორედ აღარა ქნა, ცოდვაა!.. მაგის-
 თანა თაყვანი მარტო ღმერთს შეჰფერის...

— ჩემი ღმერთი შენა ხარ, დაუძახე მე ატა-
ტებულომა.

— აგე შენი ღმერთი სად არის, მაჩვენა ცა-
ზედ: მე იმისი ცოდვილი მსახური ვარ, შე გულ-
ფიტხო!

მე სულელმა რაფიცოდი მაშინ იმისთანა კა-
ცის ყადრი. ბატონი რომ სადილიდამ ჩამორ-
ჩომილ წესვის ქერქს მომიგდებდა, მაშინვე
მუხლზედ საკოცნელად ვინწის კვრით წამაბარ-
ბაცებდნენ; ამან კი ობოლს, ოხერს ძმობა და-
მიპირა, ყმასთან არ ითაკილა ძმობა, ყმასთანა.
რომელსაც, როცა კი ბატონი მოიწადინებს,
ქოფაკ ძალღვედაც გაჰსვცლის, მოდი და ნუ
მოიდრეკდი იმის წინ მუხლსა. მე მახსოვს, დი-
დი ბატონი, ხომ კაი კაცი იყო, მაგრამ მაინც
გული მოეფხანებოდა, როცა მე მუხლზედ ვაკო-
ცებდი ხოლმე, მე მეკონა ამასაც ამით ვაამებ, ის
კი არა თუ მიწყინა და ჩემს რეგვენობას აპა-
ტიეა.... მაშინ მიკვირდა ეგრეთი ქცევა ღვდლისა,
ეხლა კი მესმის!.... თურმე კაი კაცს თავისი გუ-
ლივე მადლს უხდის, მაშინ ეგრე ვიცოდი? რა

კაცი იყო!.. არა, მე ეხლაც რომ მაგონდება იმისი საქმეები, მგონია, რომ ცილამ იყო ჩამოსული, რომ კაცს ქვეყანაზედ აჩვენოს კაცობა. ვაი, რომ ბედმა ქვეშ მომიტანა იმისგან წახალისებული თავ-მამწონე და აი ველარ წამოგუდექი, თორემ ვინ იცის? იქნება მეც შემძლებოდა კაი კაცობა....

გული თოფის წამალსავით მიფეთქდა, გონება მიხურდა, რაღაც ღონე მომეცა და ატაცებულსავით შევეძახე:

— შენ ღეთის მსახური იყავ და მე კი შენი ვიქნები. ჩემი მადლობა ეგ იქნება, სხვა რიგად მე გადახდა არ შემიძლიან.

— აგე მადლობის მთქმელი სად არის, მანიშნა ცისკენ: ის ეხლა იქილამ ორივეს დაგეყურებს....

— და შენს სიკეთეს თავის გულის ფიცარზედა ჰსწერს, ვუთხარი მე და გავაწყვეტინე სიტყვა. ეს ჩემი სიტყვა გაუკვირდა თუ არა, გაოცებით შეხედა გლახუკასა, გლახუკას კიდევ პირი დაელო და გაშტერებით გვიყურებდა.

— ცეცხლი ყოფილა შენი გული, მითხრა პატარა ხანს უკან ღედელმა: ყური მომიგდე. დღეს შენ დაგჭირდი, დღესა, თუ ხვალ შენ მე დამჭირდები, «სოფელი ასრე მქნელია», დრო მოგვივა, გაეჭსწორდებით. ხომ გაგიგონია: მთა მთას არ მოხვდება, კაცი კი კაცსაო. არა გლახუკავ?

— მართალი ბძანებაა, უთხრა გლახუკამ.

— ჰმ, ჩავიციინე მე: გულს მირბილებ ბატონო, მე მიგიხვდი. შენისთანა კაცს იმისთანა რა გაგიჭირდება, რომ ჩემისთანას შეველა შეეძლოს?....

— მითამ რატომაო?. ტაბიკი ხომ რა არის, უბრალო ჩხირია, იმ ვეება ურემში არც კი ჩანს, უმისოდ კი ურემს ვერ შეაბამ. ეგრეა ყველაფერი, ჩემო ძმაო, დიდი, თუ პატარა ერთი ერთმანეთისთვის საჭირონი ვართ, თუ დღეს არაჲ ხვალე მაინცა. არა შემიძლიან რაო?...კაი კაცობა არ შეგიძლიან?...მაშ რაღა კაცი ყოფილხარ?. ღვთის სული რად გიდგა?. მე შენ დამიჯერე, ნდომა იყოს თორემ შეძლება ყოველ-

თვის იქნება. აი ვჰსთქვათ, შენ რომ წიგნს
 ისწავლი, დაჯერებული ვარ რომ შალეც ისწავ-
 ლი, შენც მონახე შენისთანა კაი ბიჭი და ომა-
 საც ასწავლე, ვალს მაგითი მოიშორებ, მითამ
 იმისათვისაც მე მისწავლებია და მე მიქნია სი-
 კეთე. მეტი რა მინდა, რომ ჩემი სახელი ლოც-
 ვით მოვახსენებო შენისთანა კაი კაცსა. ბევრ-
 ჯერ იქნება, ჩემო გაბრიელ, რომ შენი შაგირ-
 დი შენ რომ დაგლოცავს, მეც მომიგონებს-
 «ღმერთმა აცხოვნოს შენი მასწავლებელიო».
 ის ლოცვა საიქიოს წინ გამიძღვება, ღმერთამ
 დინ, აქედამვე გზას გამინათებს, მე ეგ მეყოფა,
 შენც შენს ვალს მოიშორებ, მერე რა რიგად?
 ისე ნეტავი ყველამ მოიშოროს! არა შემიძლიან
 რაო? ღმერთს შენთვის გონება, გული მ აუცია,
 აფარჯიშე, მინამ სიცოცხლე შეგწევს, გონება
 გზას გაგინათლებს, გული—გაგითობს, ღმერთი
 ძლიერია....ყველას გულში, ბატონია, თუ ყმა,
 მე ვარ, თუ შენა, ღეთისაგან ანთებული ცეცხ-
 ლი ანთია; ის ცეცხლი არ უნდა გაეაქროთ, თუ
 რომ გვინდა პირნათლად შევეყაროთ ჩვენ გამ-

ჩენსა. ის ცეცხლი მეც, შენც, და სხვასაც
 ხანდისხან იმისთანა საქმეს გვაქმნევინებს, რომ
 ქვეყანას აკვირვებს...რა ვუყოთ, რომ მე და შენ
 დღეს პატარები ვართ? ვინ იცის, ძმაო, ხვალ
 ბედი როგორ გადატრიალდება, ვინ წინ მოექ-
 ცევა და ვინ უკან?...რაც შეგვეძლოს, ჩვენ ისა
 ვქენათ, ღმერთიც ჩვენგან იმასა თხოულობს
 და კაციცა..

დიდი ხანი მელაპარაკა და ბევრი რაღაცეებო
 მითხრა, მაგრამ ხსოვნამ მიღალატა და ეხლა
 არ მაგონდება. ეს კი ვიცი, რომ იმის სიტყვებმა
 ძლიერ ჩამაფაქრეს და მას შემდეგ, თუნდა ჩემი
 სულთამხუთაფი ყოფილიყო, თამამად თვალს
 გაეუსწორებდი. აქამდინ კი კაცისაცა მცხვე-
 ნოდა.

— ჩამდენი ხანი ვყოფილვარ მე მაგასთან,
 მითხრა გლახუკამ, ღვდელი რომ წავიდა: და
 მაგისთანაები ჩემ-დღეში ჩემთან არ უთქვამს.

— ყველაფერი ბედი ყოფილა, ჩემო ძმაო.
 ვუთხარი მეცა.

— არა, ძმაო, ეგ ბედის საქმე არ არი.

— მაშ ვისი საქმეა?

— ღმერთისა, რომ შენ ეგრეთი გაუჩინებარა.
 არ ვიცი ეს რისთვის მითხრა. თქმა ამისა და
 იმისი გაბრუნება ერთი იყო. მეც ავიღე თავი
 და ჩაფიქრებული წაველ შინისაკენ.

IV.

თქმა აღარ უნდა, რომ მეორე დილით, რაკი
 ჩემი საქმე გავათავე, გულმა ღვდლისკენ გამი-
 წია. მე გლახუკას გამოვკითხე ღვდლის სახლი
 და მარტოკა წავედი. შევალე დაბალი ქუჩის
 კარი. დერეფანში ერთი უბრალო ტახტი დამხე-
 და, ზედ ისხდნენ შვიდიოდე პატარა ბიჭები.
 შუაში თავ-მოხდილი იჯდა ჩვენი ღვდელი. ზოგს
 აწერინებდა, ზოგს აკითხებდა. იქით პატარა მო-
 შორებით ვილაც დედა ბერი კედლის პატარა
 ბუხრის წინ ქვაბებს დაჰსტრიალებდა. თვალი
 შემასწრო თუ არა, ღვდელმა გამიღიმა: ოჰ,
 გაბრეღელს გაუმარჯოს, დამიძახა მაშინვე.

მე თავი დაუკარ და კურთხევა ჩამოვართვი.

— მალე გცოდნია, ძმობილო, პირობის
 ასრულება, მიბძანა ხელახლად.

— შენის წყალობით და ჩაგონებით, ჭირიმე! მეც ვუპასუხე.

— მითამ?

— რა ვიცი? მე ის კი აღარაფარ, რაც შენა მდინ ვიყავი და.

— მეფერები თუ?

— მე არ მოგიკვდე! გაბრიელმა მაგითი შენ გული არ აგაყრევინოს.

— თუ ღმერთი გწამს, მითხარ: რამდენი წლისა ხარ?... მკითხა და არ ვიცი რისთვის გადამიგდო ბანზედ სიტყვა.

— მგონია, თოთხმეტ-ხუთმეტისა ვიქნები.

— თოთხმეტ-ხუთმეტისა..... გააგძელა სიტყვა, თითქო არა სჯერაო, და დაფიქრებით თვალი თვალში გამიყარა.

— რაზედ მკითხე, შენი ჭირიმე?

— ისე გკითხე. მე..... სწორედ გითხრა..... მეტისა მეგონე..... ეს ისეთ ჭოქმანობით და შასვენებით მითხრა, თითქო სიტყვა არ დაათავო და შუაზედ გაწყვიტო. — აი, დედავ, მიუბრუნდა უცბად ღვდელი დედა-ბერსა: წუხელ რომ გითხარ გაბრიელი, ეს არის. თოთხმეტის, თუ ხუთმეტის წლისა ყოფილა...

ბებერმა შემომხელა და თქვა:

— ღმერთმა გაუზარღოს თავის დედ-მამას, სასახელოდ.

მე არ გავაგრძელებ ჩემ წიგნის სწავლასა, ისეცა გძელდება ჩემი ამბავი და ვჭფიქრობ თავი არ მოგაწყინო. მარტო ამას კი გეტყვი, მამა შეილს ისე როგორ მოექცევა, როგორც ის ჩვენ გვექცევოდა. დალოცა ღმერთმა იმისი გზა და კვალი! ცალი არ ჰყვანდა ქვეყანაზედა! მე მალე მიმახვედრა წიგნსა. სამ-ოთხ თვეზედ არამც თუ წიგნის კითხვა შემეძლო, ლოცვები გავიზებირე, დღეკანდღამდინ მახსოვან. მარტობაში ღმერთს დღესაც იმ ლოცვების სიტყვებით ველაპარაკებ, ისინი მიკვალავენ ცისაკენ გზასა და დღე და დღე იმათთან გაყოლებ სულსა. ღმერთო! შენ გაუნათლე იმასაც გზა სააქაოსაც და საიქიოსაც! თუ შენი სული ჩაჰსახებია ვისმე ქვეყანაზედ, ის იმათში პირველია.

არ გასულა სამი, ოთხი თვე, რომ სხვა შაგირდებს დამაშორა, მიბძანა: «შენ, ჩემო გაბრიელ, შევარდენი ყოფილხარ. მე და შენ უნდა

ცალკე ვიაროთ: სხვა შაგირდები ტატიო მი-
დიან, შენ კი მირბი. ამას იქით ისინი დილაო-
ბით ივლიან და შენ კი სალამობით მოდი-
ხოლმე. მოდი, მოუჯდეთ წიგნსა, შენ მე წა-
მხალისე, მე კიდევ შენ წაგახალისებ.»

მე ძალიან მოესწონდი იმ დალოცვილსა.
მიქებდა ხოლმე გულის-ყურს და მიხვედრასა:
«ვიციო, ზედ დაატანდა ხოლმე: შენ მაგითი
თავს არ გაიზვიადებ; ჭკვიანი ბიჭი ხარ, იმი-
ტომ პირში გეუბნები.»

გავიდა რამდენიმე დრო, წიგნი კარგად და-
ვიხელოთავე, წერაც გავიკვეთე. ერთხელ, როცა
წიგნის კითხვა გავათავეთ და ნაწერიც მომი-
წონა, მომისო გვერდით და დამიწყო თავისე-
ბურად ლაპარაკი. ეგ იმან ხშირად იცოდა
ხოლმე, როცა კი დავაჯერებდი, რომ მაგითი
შინ საქმეს არ მოეჭსკდები. მეც, როგორც
მოგეხსენებათ გათამამებულ კაცის ამბავი, ვჭკი-
თხავდი, ვებასებოდი, — და, არ ვიცი, ჩემი სიტ-
ყვა პასუხი მოეწონა, თუ რა, მიბძანა: «შენ
ჩემო გაბრიელ, ერთი კაი წიგნი მინდა გაჩუქო.»

ადგა, გამოალო პატარა თახჩის კარი და გად-
მოიღო ერთი დაბეჭდილი წიგნი.

— აი, ძმაო, ეს წიგნი არის ქართველების
გულის საუნჯე. რაც კი რამა გვაქვს ჩვენს ენა-
ზედ, ამას ჯერ არა ჰსჯობია რა. თამარ მეფე
ხომ გაგიგონია?

— როგორ არა, ღვთისნიერი რამა ყოფილა.

— ღვთისნიერიო!... რას ამბობ? თუ წელში
გამართულა როდისმე ჩვენი ქვეყანა—ეგ იმის
მეფობის დროს გაიმართა; მზეს თუ როდისმე
საქართველო გაუნათლებია და გაუთბია—იმის
დროს ყოფილა; სიტყვას თუ ძალია გამოუჩენია,
გულსა სიმტკიცე, მკლავსა სიმაგრე—ეგ დალო-
ცვილ მეფე თამარის დედობის დროს მომხდა-
რა! ის დედა იყო, ჩვენ შვილები... დრო ყო-
ფილა, ჩემო ძმაო, ქართველობით დაგვიკვებ-
ნია და თავი მოგვიწონებია. ტყუილად კი არ-
არის ამ წიგნში ნათქვამი: «ლეკვი ლომისა
სწორია, ძუ იყოს, თუნდა ხვადია.» დედა კაცი
იყო, კურთხეულ არს სახელი მისი! და დედა-
ბოძად კი შეიქნა ჩვენს ქვეყანასა....

— ეგ წიგნიც იმან დაწერა?

— არა, იმ ღვთისაგან დალოცვილსა ერთი კარის კაცი ჰყოლია, შოთა რუსთაველი, იმას დაუწერია.

— ეს სულა?

— სულ. თავიდან ბოლომდინ გალექსილია. ძნელი გასაგები კი იქნება, მაგრამ ერთი ერთ-მანეთს ვუშველით და გავიგებთ. ბევრგან ამის სიტყვები გაჭირებაში გულს მოგუხანენ, ჭირს გაგიადვილებენ, გულს და გონებას გაგიწვრთენიან და სიკეთისათვის წაგახალისებენ.

— სამღეთო რამ არის?

— ყველაფერი სამღეთოა, ჩემო ძმაო, რაც კაცის გულს გაუთბია, თითონ ღამწვარა, ზღაპრისა არ იყოს, სანთელსავით და სხვისთვის კი გაუნათებია. კაცი ის არის, ჩემო ძმაო, რომელიც თავის გონების ნამუშევარს, გულის სიკეთეს, ხიდად გასდებს, რომ თუ არ თითონ, სხვამ მაინც მშვიდობით გაიაროს. იმ ხიდად ზედ აჩნტვია ყოველთვის ღვთის მადლი, მაშინ ყველაფერი სამღეთოა. მაგრა რას გეუბნები? აქ ერთგანა ჰსწერია:

«უნდა კაცი კაცსათვის სიტყვისთვის არ დასწრდეს,
 გულა მიჭსტეს გულისათვის, სიუვაზული გზად და
 სიდად.»

— მგონია ვგრე ჰსწერია, თუ ხსოვნამ არ მიღალატა. სამღთო არ არე, მაშ რა არი? ქრისტე-ღმერთმაც ვე არ გვიბძანა?...

გაოცებული ვუყურებდი ღვდელს. სახე გამოეცვალა, თვალის გაუნათლდა, გული შეეძრა, აუტოკდა, თითქო მკერდში არ ეტევაო. ვატყობდი, რაღაც უნდა ეთქვა კიდევ ჩემთვის, მაგრამ აღარა მითხრა რა და სიარულში გააქარწყლა გულის წადილი.

ვისაც უნდა, რომ ღმერთი ასახელოს და ადიდოს, თქვა პატარა ხანს უკან ღვდელმა თავისთავად: იმან ორი სახელი უნდა იქონიოს: ერთი აქ დასარჩენი, მერე თან წასაყოლი.

ისევ ჩაფიქრდა, ეს რომ თქვა, და აქედ-იქიდ დაიწყო სიარული, თითქო მე დავავიწყდიო. მაგრამ ბოლოს ისევ მოკავონდი, მომიბრუნდა და მითხრა:

პა 12

— აბა წაეკითხოთ.

მომიჯდა გვერდით, ვადამისალა • თითონვე რამდენიმე ფურცელი და მომცა. დავხედე იმ ადგილს, სადაც თითი დამიდო, ეწერა: «ამბავი პირველი როსტევან არაბთა მეფისა.» მე ვუთხარი:

— რატომ თავი დამ არ მაწყობინებ?

— ნუ აჩქარდები, ყველა ფერი თავის ღრუბელ უნდა. თავი უფრო ძნელია, მგონი შენთვისაც და ჩემთვისაცა; თუნდ ეგ არ იყოს, ამბავი აქედამ იწყობა. მერე როცა მე და შენ კარგად მივხვდებით, მაშინაც მოვესწრობით მაგის გადაკითხვასა.

მეც დავუჯერე. იმ დღიდან დავიწყეთ მე და იმან «ვეფხვან ტყაოსანის» კითხვა. მაშინ ვიქნებოდი ჩვიდმეტ-თვრამეტის წლისა. ის დღეები ჩემთვის უღრუბლონი იყვნენ!... წავიდნენ და არ მობრუნდებიან უკან... რა ვუყოთ? გულს ხომ ისევ ეტყობა იმათი სიტბო, ესეც ნუგეშია.

ის ბევრგან შემაყენებდა ხოლმე და მკითხავ-

და, «გესმისო». თუ ვეტყვოდი «მესმის», ხომ რა
 კარგი, თუ არა და მომიყვებოდა და თითონ
 იმ წიგნზედ უარესად არ მელაპარაკებოდა. იმ
 ალაგთან რომ მოვედი, საცა ჰსწერია: «რასაცა
 გაჰსცემ, შენია, რაც არა, დაკარგულია,» მახ-
 სოვს დიდ-ხანს შემაყენა. ამისთანა სიტყვებზედ
 უყვარდა იმას შედგომა და ბაასი. მაშინდელი
 სიტყვები, რა მაშინდელი! რაც რამ უთქვამს
 ჩემთვის დღევანდლამდინ, სიზმარივით დამახ-
 სოვდა.

— გესმის ეგა? მკითხა: სახარებაში ქრისტე-
 ღმერთი ერთს იგავსა ბქანებს, თუ არ მოგწყინ-
 დება, გეტყვი. თურმე ყოფილა ერთი ბატონი,
 რასაკვირველია, მოსამსახურებიც ჰყოლია. თი-
 თონ სხვაგან დაუპირებია წასვლა, დაუბა-
 რებია მოსამსახურები და ფული დაურიგე-
 ბია; ერთისათვის ბევრი მიუცია, მეორესათვის
 და მესამისათვის ერთი ერთმანეთზედ ნაკლები
 და უთქვამს: ასარგებლეთო, როცა მოვალ, სარ-
 გებლით დამახვედრეთო. თითონ წასულა. იმ
 ორ მოსამსახურეს ჰკვა უხმარიათ, ბატონის

ბძანება აუსრულებიათ, და რაცა ჰქონიათ მი-
 ბარებული, ერთი იმოდენა კიდევ მოუგიათ.
 მესამე კი ერთი უჯიშო რამა ყოფილა, უმაღ-
 ლო, მცონარე; უფიქრია, მოგებას ვინა ჩივის,
 ესეც არ დაეკარგოვო, აუღია და მიწაში ჩაუფ-
 ლავს. ბატონი რომ მობრუნდა, მოიწონა ორი-
 ვე მსახურის მაღლიანი საქციელი, მესამეს კი
 გაუწყრა, წაართო ის ფული და იმათ მისცა,
 ვისაც მოგებით ეარნათ. მესამე კი ხელ ცარი-
 ელი დარჩა. მიწაში ჩაფლა საწყალმა არ დამე-
 კარგოსო, მაგრამ ბოლოს მაინც კიდევ დჰკარ-
 გა, რომ გაეცა კი იმისი იქნებოდა. ბატონი
 ღმერთაა, იმისი მსახურები ჩვენა ვართ. ღმერ-
 თმა ყველას გონება და გული, სიკეთის შეძ-
 ლება დაგვირიგა, ზოგს, მართალია ცოტა, ზოგს
 ბევრი, მაგრამ ბევრს ბევრი მოეკითხება, ცო-
 ტას-ცოტა; იმისათვის კი არ დაგვირიგა, რომ
 იმ ზარმაც მონასავით კიდობანში, ან მიწაში
 დავმალოთ, იმისათვის, რომ, ბევრი გაჭირებუ-
 ლია ქვეყანაზედ, უნდა გავჰცეთ, რომ მოვიგოთ
 რამე, თორემ ხელ ცარიელები დავრჩებით, რო-

ლა ღმერთი მოგვკითხავს. ამიტომაც არიან ეგ. რე გულ მართალნი ეს სიტყვები: «რასაცა გაჰსცემ, შენია, რაც არა, დაკარგულია. ის ღვთის მადლი, რომელიც ყოველ კაცსა თავდაპირველვე ჩაგესახებია, ჩვენთვის დაკარგულია, თუ სიკეთე არ მოვაგებინეთ.

ამას რომ მიბძანებდა, ამ დროს ჩვენ რომ ვისხედით იმ პატარა ოთახის კარი გაიღო და შემოვიდა მიკონკებულ ჩადრში შეხვეული ერთი ღარიბი ღვდაკაცი. ღვდელი მუთაქაზედ წამოყუდებული იყო, მაშინვე გასწორდა.

— მარიამს გაუმარჯოს, მარიამს. . . დაუძახა ღვდელმა: შენი ქმარი დღეს როგორ არის?

— რაღა როგორ არის, შენი ჭირიმე . უბასუხა გულ ანატირად ღვდა-კაცმა: ავად შენი მტერი იყოს, ავად ის არის. იმ დღეს, ღვდა თქვენმა რომ წამალი უბოძა, იმან ცოტად არგო; მაგრამ დღეს კი დილაზედ ტკივილები ისევ აეშალნენ. არ ვიცი, რაექნა? გული ხელთ აღარა მაქვს იმის მაყურებელსა. ლამის ღმერთმა ჩემზედ ხელი აიღოს. ის ამ ქვეყნისა აღარ

არის, შენი ჭირიმე... რა მეშველება, რომ ღმერთი გამიწყრეს...

ღვდა-კაცს ტირილი მოერივა და სიტყვა ველარ გათავა. მე ღვდელს შევხედე. ერთმა მწუხარების ფერმა გადაჰკრა სახეზედ, დალონდა, წარბი შეეკრა, თითქო გულში ისარი გაეყარაო. საკვირველია, ღმერთმან იცის! როგორ ეტყეოდა ამოდენა ხალხის გულის ტკივალი იმ ერთ გულშია... დაილოცა ღვთის სიძლიერე, იმისი გზა და კვალი გაუგებარია.

ღვდელი ადგა, დაიწყო წინა და უკან სიარული. არა უთხრა რა, თითქო აცლისო, ჯერ გული მოიბრუნოსო. ბოლოს კი, ნახა რომ ღვდა-კაცი ტირილს არ ეშვება, მოუბრუნდა და იმ მაღლიან და სანდო ხმითა, რომელიც იმისაგან მერეც ხშირად გამიგონია და მინამ პირში სული მიდგას არ დამაფიწყდება, უბძანა ღვდა-კაცსა:

— ნუ ჰსტირი, დედი... სულ მოკლეობა ღვთის საწყენია. ღმერთია მოწყალე, იმისი ნუგეში დიდი არის. ღმერთი არის ყველას მფარ-

ველი, ჭირახული ადამიანი იმას უყვარს; რაც უნდა მოხდეს, უნუგეშოდ არ გაგიშვებს. ნუ ჰსტირი, ნუ! ღმერთს მიენდე და კაცის სიკეთესა. ნუ ჰსტირი!

— რა ვქნა, შენი ჭირიმე? ცრემლი, — წაიქვითინა ბებერმა: მწუხარების შეილია.....თავის თავად მოდის, როცა გული იწურება.

— მართალია, დედი, მწუხარების შეილია, მწუხარებას ალბობს, მაგრამ გონების თვალს არ უნდა მოერივოს ცრემლი. საქმის დანახვა ჰსჯობს ცრემლით თვალების აბმასა. თუნდ ეგ არ იყოს, შენ ქმარს საცრემლო რა ჰსჭირს? დედი ჩემის წამალმა ხომ არგო, კიდევ წაიდე, შე დალოცვილო!

— დიახ, შენს მადლს ვენაცვალე. მაგისტვის გაიხელ, უთხრა ისევ გულ ამომჯდარად დედა-კაცმა და მერე ხმა-წყვეტით ზედ დაატანა: ერთი საქმე კიდევ მაქვს თქვენთან.....

— მიბძანე, მიუგო მარდად ღვდელმა.

— ხომ იცით, თქვენს მეტი პატრონი არა ჰყავს ჩემისთანა უნუგეშოს. მცხვენიან, რომ

გლახსავეთ თქვენ შამოგყურებთ და გაწუხებთ, მაგრამ....

— კარგი, დედი, მესმის, — არ გაათავებინა ღვდელმა. — დედი! გაჰსძახა მეორე ოთახში თავის დედასა: მარიამს შენთან საქმე აქვს. წადი, უთხრა დედა-კაცს; დედა ჩემმა იცის....

— აი აგრემც ღმერთი გადღეგრძელებს ქვრივისა და ოხრის ნუგეშად, აგრემც ღმერთი გადაგიხდის ღარიბის გაკითხვის სამაგიეროს, აგრემც....

— კარგი, კარგი.... კიდევ არ დააცალა სიწითლე მორეულ ღვდელმა. თითქო შერცხვაო და მადლობას თაკილობსო: ღმერთმა გილხინოს წადი, დედი, შენს ქმარს მალე მიეშველე. ნუ იტირებ კი. ცრემლი ისე არ არგებს როგორც შეაწუხებს. უთხარი შენს ქმარს, მეც დილაზედ ვინახულებ, ღმერთია მოწყალე თქო, ყველანი მშვიდობით ვიქნებით.

დედა-კაცი რომ გავიდა, ღვდელს მაინც გული არ დაუამდა, კიდევ იმის ფაქრში იყო.

— მართლა რომ შესაბრალისია ეგ საწყა-

ლი, თქვა მერმე; ქვეყანაზედ მაგ ქრმის მეტი
 შემნახავი არავინა ჰყავს. შეილი მაგას არ შერჩა
 და ძმა, დარჩება ისე უპატრონოდ უბედური. კაი
 კაციც იყო მაგის ქმარი. მართალია, გამოწუ-
 რულ ოფელში ამოვლებულ ლუკმასა ჰსჯამდა,
 მაგრამ კაი კაცობაც მაგაშია; მაგით რჩებოდა
 ის და არჩენდა თავის ცოლსა. ეხლა რა ეშვე-
 ლება? დაილოცა, ღმერთო, შენი სამართალი!...

— მართლა რომ დაილოცა ღვთის სამარ-
 თალი! მივატანე მეც იმის ქცევისაგან გულ-
 გახარებულმა: დაილოცა ღვთის სამართალი, შე-
 ნისთანა კაცს არ დაღვეს ქვეყანაზედ ქვრივ-
 ოხრის და უპატრონოს ნუგეშად. შენმა სიტ-
 ყვამ ეხლა იმას ცრემლი მოჰსწმინდა. დაილო-
 ცა ღვთის სამართალი! მადლიან კაცთან აადევ-
 ნებს უბედურსა მხარის მისაცემად.

ხმა არ გამცა, ყური მომარიდა. საკვირველია
 კეთილი კაცი! სარკეში ჩახედვა ეჯავრება, თა-
 ვის თავის დანახვა ეთაკილება, ეზარება; რაც
 უნდა უყავ, თავის სიკეთეს კი ნუ დაანახვებ.
 მაგრათ რა? ღმერთი ხომ ხედავს და ხელის გულ-

ზედ ჰსწერს: ... დედამიწის სარკე ზეცა არის. ის
გაღიციემს ხოლმე წუთის სოფლის სქემესა....

V.

თუ გული გაქვთ, თქვენვე იგულეთ ეხლა:
რა იქნებოდა იმ დედა-კაცისათვის ის მაღლიანი
ნუგეში იმ მაღლიან კაცისა! მართალია, დედლის
ლიტონი სიტყვა უკუდავების წყარო ხომ არ
იყო, რომ მკვლარი გაეცოცხლებინა, მაგრამ
მაინც კიდევ დიდი სქემა ისეთი ღვთისნიერი
გულშემატკივარობა. «ღვთის ნუგეში დიდიაო»
თქვა დედელმა, მე რომ ვნახე, არც კაცისა ყო-
ფილა ნაკლები. თქვენ რომ როდისმე გაგჭირე-
ბოდათ, მაშინ შეიტყობდით, მწუხარისათვის,
იმედ გადაწყვეტილისათვის ცარიელი სიტყვა,
თუ ნამეტნავად იმ სიტყვაში გულის სითბო
და სიმართლევ ურევია, მაშინ შეიტყობდით,
ის ცარიელი სიტყვა რა ტკივილის დამყუჩავი
რამ არა!.. ასე გგონია, იმ სიტყვებმა ნახევარი
წადგელი თან წაიღესო, ისეთი ლოდი აგეცლევ-

ბა გულიდამ. სიტყვა ხომ არაფერია და კაცს არაფრად უღირს, მაგრამ რამდენი კაცია ქვეყანაზედ მოძმესათვის ისიც არ ემეტება. ესეც კია, ზოგმა თუნდ გამოიმეტოს კიდევც, გაჭირებულ გულს არ მოხვდება, ვერ მიახწევს გულამდინა, იმისთანა კაცები გულს ვერ მოჰხვანენ გაჭირებულსა და ვერც ნუგეშსა ჰსცემენ, მზე ზამთრისა ყვავილს ვერ ამოიყვანს.

ღვდელი, ის დალოცვილი მადლით საესე ღვდელი, იმისთანა არ იყო. ღვდა-კაცი რომ ატირდა, მაშინ რომ შეგეხებდა გული იმის თვალეში გამოიხატა და ზედ ეწერა: «რა ვქნა ღვდი? ჩემი სისხლი რომ მოარჩინდეს შენ ქმარსაო, ძარღვს გავიხსნი და დავალევინებო! ამისთანა კაცის სიტყვა მწუხარებას შუაზედ გაარღვევს, და აბრეშუმის ხელსახოცსა ვით ლბილად მოსწმენდს თვალიდამ ცრემლსა.

როგორც შემეძლო, ხომ გითხარი, ღვდელმა რა უთხრა ღვდაკაცსა, დიდი არაფერია, მაგრამ დამიჯერე, რომ იმ ნათქვამმა იმ ღვდა-

და-კაცს თავსი გულის ნაღველი იმ ოთახში დააგდებინა და ის კი გაისტუმრა ნუგეშითა. მზე რად უზამს იმოღენას დამზრალს ყვავილსა, რაც თბილი სიტყვა დაჩაგრულს გულსა!... ოო!... სითბო!... დიდი რამ არი! დედა-მიწის ზურგი იმითი აყვავდება ხოლმე, წუთი სოფლის ცხოვრება იმითი მოისხამს ყვავილსა!... მაგრამ რა სიტყვა!... ცარიელ სიტყვას ის ღვდელი არა ჯერდებოდა. მერე შევიტყე, წელიწად ნახევარი თურმე ინახამდა—თითონ ღარიბი—დაგდებულ ქმარსა და ცოლსა.

შენ ღვთის გამგებლობას უყურე! ის-ის იყო კაცის გულს სიკეთეზედ მელაპარაკებოდა, ღმერთმა ისე მოიწადინა, თვალით დამანახვა ის, რაც სიტყვით ღვდელმა ჩამაგონა. სწორედ სასწაული იყო ღვთისა! რაღა იმ დროს შემოვიდა ის დედა-კაცი, რომ რაცა ჰსთქვა ის ჩემ თვალ წინვე აესრულებინა. გინდა დაიჯერე, გინდა არა, მე კი ვიტყვი მართალსა; ერთი მაშინ მოხდა ეგ სასწაული, მეორედ კიდევ მაშინ, როცა იმ ადგილას მივედი, საცა ჰსწერია:

«ვერ დიჭირავს სიკვდილსა გზა ვიწრო, ვეცდები
 კლდოვანი,
 მისგან ყოველი გასწორდეს სუსტა და ძალ-გულ-
 ვანი,
 ბოლოდ შექყარნეს მიწამან ერთგან მოყმე და მსცო-
 ვანი.
 მსჯობს სიტაცსლესა ნამძასსა სიგველილი სახელოვანი.

სწორედ იმ დროს ქუჩილამ ერთი აყალმაყა-
 ლას და ალაჩქართის ხმა შემოვიდა. ხომ მა-
 გახსენებთ, მტკვრის პირას ვიდევით მეთქი და
 ღვედელიც ხომ იქავე იდგა. ღვედელი გაფითრდა
 და, ისე როგორც აყო, უცბათ ეცა ქუჩის კა-
 რებსა. მეც გამოვედი გარედ. სალამო ხანი
 იყო. ხალხი დიდი, თუ პატარა, ერთი დაქანე-
 ბული საურმე იყო მტკვრასკენა, იქით მირბო-
 და.

— რა ამბავია, ძმებო, რა ამბავია? დაუყვი-
 რა ხალხს ღვედელმა.

— რაღა რა ამბავია შენი ქირიმე! კაცი იხ-
 ჩობა, დაუძახა ვილაცამა

ამისი თქმა და ღვდლის ფეხის მოსხლეც ერთი იყო. ისე თავშიშველი გაფრინდა გაფოთებული. მეც უკან გამოკუდდექი. ჩავედით; ხალხი და დედა-კაცობა შეგროვილი იყო მტკვრის გადასახედზედ. იმათი ფლავი-ფლუვი; ალიანქოთი კაცს დააყრუებდა. დედა-კაცების საცოდაობს კი ნუღარა მკითხავთ, სულ «ვიშ! ვიშ!» გაჰქონდათ. რომ დაინახეს ღვდელი მოდისო, ერთობ სიხარულით დაიგრიალეს: «ღვდელი მოვიდა, ღვდელი! მადლობა ღმერთსა, ქრისტიანი სული აღარ დაიღრჩობაო!» ჰსჩანს შენი ჭირიმე, იმ ღვდლისაგან კვლავაც ბევრი მაკისთანაები ენახათ, რომ ეგრეთი იმედი ყველას შეოცა.

ღვდელმა ხმა არავის გაჰსცა, ზედაც არავის შეჰხედა. იმისი თვალები მოუსვენრად დაჰყურებდნენ მტკვრის დენასა, თითქო უკანასკნელი საუნჯე იმას იქ ეღუპებაო. თვალის დახამხამების უმალ გაიძრო ტანისამოსი და გადმოყარა ჩემკენ; ერთს წამს კი, მინამ იხდიდა, მტკვრისთვის თვალი არ მოუშორებია. მე შევხედე: გა-

ფითრებული იყო და დაღონებული; ერთი
 კი თქვა: იხიობა ჩვენისთანა ადამიანი და არა-
 ვინა შველის? შემდეგ სწრაფად გადისახა პირ-
 ჯვარი, ახსენა სახელი ღვთისა, იშვირა ფეხი
 და გადავარდა წყალში. მაშინ კი თან გადაჰყვა
 ტყაპა-ტყუპით შვიდიოდე ბიჭი, თითქო ღვდლის
 საქციელმა წაახალისაო.

კოტა ხანს თვალიდამ დაეკარგე ღვდელი. მე
 იმის დახიობის შიში მომეცა, «რა იქნა, ხომ
 არ დაიხიო?» წამოვიძახე ჩემ თავად. «ჰმ, ჩაიცი-
 ნა ჩემ გვერდით ერთმა კაცმა: მაშ შენ ეგ ვერ
 გიცენია, მიპასუხა მე და გაშტერებით თვალი
 წყალს ააყოლა.— მაგას ღვთის კაცს ეძახიან,
 არც წყალი ერევა მაგ დალოცვილს, არც
 ცეცხლი ეკიდება. აგე, თუ არა გჯერა, სად
 ამოჰყო თავი!» გამიშვირა თითი და დამანახვა
 გახარებულმა ღვდელი.

ნივიხედე, თითო ხელის მოქნევაზედ ის და-
 ლოცვილის შვილი ერთ დიდ ალაგს გადაი-
 ნაცვლებდა; როგორც გემი, ისე არღვევდა
 წყალს. ღვდლის შორი-ახლო ის უბედური მუ-

შა, წყლის მუშა ყოფილიყო საწყალი, ქანც-
გაწყვეტილი ფორთხალებდა. ხან ჩაიძირებოდა,
ხან მალლა ამოვარდებოდა ხოლმე.

— ნუ გეშინიან! ეძახოდა ხალხი: არ შაუ-
შინდე წყალსა, ცოტა კიდევ თავი შეიმაგრე,
შენი დამხსნელი მოდის

აი მიდის და ებრძვის წყალს ღვდელი, ხალ-
ხი აქედამ წასახალისებლად ხმას აძლევს. «აი,
შენი გამჩენის ჭირიმე, შენი! დაილოცა შენი
მკლავების ძარღვები!... ჰე . . . ტაი, ტაი. ტა!...
რა რიგად მიდის, ნავია! აბა, შეილო, დედის
ძუძუ მაგას შეჭრებია, აი!... იძახოდა ერთი.

— დედის ძუძუ ვის არ შერგებია, მაგრამ
მადლიანი ძუძუ უნდა, რომ მაგისთანა შეილი
გაზარდოს, ამბობდა მეორე.

მაგრამ ღვდელს არ ეჭირებოდა არც ერთის
თქმა, არც მეორისა, არც ხალხის წახალისება
და გულის გამაგრება. იმისი სიმაგრე და წამა-
ხალისებელიც ის ცეცხლი იყო, რომელიც,
თითონ რომ თქვა, ყოველს კაცს გულში უნ-
თიაო. რას ბძანებთ? სიკეთე კაცს გულში ვერ

ეტევოდა, სხვის წახლისება აქ რა საჭიროა? სიკეთის ქმნა, სწორედ რომ იტყვიან, სწყუროდა: დრო მოეცა და ზედ დაკდობით დაეწაფა.

ისე შენ მორჩი შენს ნაღველსა, როგორც იმ ღვდელმა ის მუშა მოარჩინა. როცა ნაპირზედ გამოიტანეს, როგორც ძმასა ზედ დასტრიალებდა გონება-მიხდილ მუშასა. როგორც იყო გამოაბრუნეს ის საწყალი. თითონ ღვდელი მუშაზედ ნაკლებ შესაბრალოსი არ იყო. შემოდგომა გახლდა, სულ გალურჯებული იყო, სიცივისაგან კბილით კბილსა ჰსცემდა და კანკალებდა.

— გლახავ! მიუბრუნდა ვილასაც ღვდელი, თუ ღმერთი გწამს! ამაღამ შენ სახლში ბინა მიეც ამ საცოდავსა, მადლია.

— ბატონი ბძანდები, უპასუხა იმანაცა: მაგრამ რალა თქმა უნდა შენი ჯირიმე! შენ კინალამ მაგის გულისთვის თაფი არ დაიხჩე და მე ბინას როგორ არ მივსცემ. აბა, ბიჭებო, მიშველეთ!

ლაუძახა ხალხსა. ხალხი მოჰსცვიედა, ასწიეს მუშა და ციმციმათ წაიღეს, ღველიც უკან აედევნა.

— შენ კი შინ წამობძანდი შენი ჭირიმე! ვუთხარი მე: დაღლილი ხარ, კანკალებ.

— მუშას შეველა უნდა კიდევ, მითხრა პასუნად.

— შე დალოცვილო! .. შენ თავსაც უნდა შეველა, შივატანე მე.

— აგე ჩემი მშველელი საღ არის! ... მითხრა ეს თუ არა, ცა დამანახვა და გამეცალა.

მინამ კარგად არ მოასვენა, მინამ გული არ დაჟერა, რომ ეს კაცი აღარ მოკვდება, ის დალოცვილი არ მოშორებია.

ის მუშა კი მოარჩინა სიკვდილსა და თითონ კი კინალამ სული არ მიაბარა უფალსა. ისე ავად გახდა, რომ კინალამ თან არ გადიტანა, ღმერთმანი შეინანებდა და იტყოდა: «სხვისთვის თავი რად წაფიხდინეო. მარტო ვყოფილევით კიდევ, ჰო: დედა ჩემს ვის სინაბარას გაუშვებდიო, მე რომ იქ ამტეხოდა რამე.»

იმისი საცოდავი დედა კი ეუბნებოდა: «შვილო! თავს რაზედ იკლამდი? რა ვუყოთ, რომ იხიზობოდა? შენც რომ იქ აგტეხოდა რამე, დედა შენს რაღას ეტყოდი, საიქიოს რომ შეხედებოდი?»

— პირ ნათლად შევხედავდი, რომ იმის ძუძუმ კაი საქმე შემადლებინა, უთხრა ღვდელმა.

— ზოგი მე მკითხე ეხლა. შენ დაგხარი დღე მუდამ ზედა, შენს მეტი აღარაფერს გამაჩნია დედა-მიწის ზურგზედ და ისე გამომიმეტე, რომ კინალამ თავი არ მოიკალი სხვისთვისა, კინალამ...

— აკი ღმერთმა დამითარა და არა ამიტყდა რა.

— როგორ არა აგიტყდა რა? სამი დღე, ვუი შენ დედასა, უსულო კვდარსავეით წინ მედღე და დაგტიროდი, რომ ღმერთს არ მოეხედნა, რა მეშველებოდა?

— ქვეყანა დიდია, დედაჯან! ყველა კაი კაცი შენი შვილი იქნებოდა.

— უი, უი!—გადიწერა პირჯვარი ღვდლის

დედამა: ღმერთმა ნუ შემაჰსწროს მაგ დღეს!...
შენი ხელით მინდა, შვილო, მიწა მივიყარო.

ერთხელ ჯერ კიდევ მოჩიომილი არ იყო, რომ მივედი. მეც კი ღმერთო შეგცოდდე, ვუთხარი: მეტის მეტი თავ-გამომეტებული ყოფილხარ. თუ შენი თავი არ გებრალებოდა, დედა შენს მაინც შეიბრალედი. უფრო ცოდვა არ იქნებოდა, რომ მოხუცებული დედა უპატრონოდ დაგეგდო ამ ტრიალ ქვეყანაზედ?

— ცოდვა ეგ კი არ არის, ცოდვა ის არის, ჩემო ძმაო, როცა შეილი დედის ჭირნახულსა ყვავილებს არ გამოატანინებს, როცა დრო მოუვა, — მითხრა დასუსტებულმა: აქ ახლო მოჯეგ. 'იმ დღეს დედა ჩემს ვერა ვუთხარი რა, მოხუცებულია, უსიყვარულობაში ჩამომართმევდა. დედის გული ზღვა არის სიყვარულისა: რომ უთხრა, შეილი რომ უკვდებოდეს, ორის დღის სიცოცხლე კიდევ მიემატება შენ შეილსაო, ოღონდ სული საუკუნოდ ჯოჯოხეთს მიეციო, დედა მაგასა იქს; შვილმა კი დედისათვის რომ ეგა ქმნას, დედა იწყენს. მე რომ

ჩემის თავის და ღვთის იმელი არა მქონდა, სულელი ხომ არ ვიყავ ადვლებულ წყალს მიფს-სცებოდი; ღმერთმა შეძლება მომცა და ინება ჩემის ცოდვილის ხელით იმ კაცის მორჩენა. თუნდ ეგ არ იყოს და მეც იქ თავი გამეფუ-ჭებინა, რა ცუდს საქმეზედ გავიფუჭებდი თავ-სა! ხომ უნდა მოვკვდე ღღესა, თუ ხვალე, ისა არა ჰსჯობია ღვთისა და... გეტყვი ახლა კი, კაცის სამსახურში (აქ ღვდელი გაწითლდა) ამო-მივიდეს სული!... აქ სახელი მაინც დაგრჩება და იქ სიკეთე წაგიძღვება. «ჰსჯობს სახელისა მოხვეჭა ყოველსა მოსახვეჭელსა», ჩემო კარგო! სახელის მოხვეჭა კიდევ, სხვამ რაც უნდა თქვას, ცხონებაა სულისა. სამოთხესაც აქედამე ეგ ანათებს და ჯოჯოხეთსაც აქედამე ეგ აქრობს როგორც შვილისათვის, ისე ღვდისათვის! ღვდა ჩემს ეგ არ ესმის და იმიტომ თქმა ამისა ველარ გავუბედე.

— ეგ აგრეა, მართალსა ბძანებ, მაგრამ. . . .

— მაგრამ რა?

— მაგრამ ისა, შენი ჭირიმე, რომ . . .

— მესმის რის თქმაც გინდა, გამაწყვეტინა სიტყვა: იქნება გეგონოს ვინც კაი საქმესა შერება, სახელისთვის შერება? არა; სახელი თავისთავად მოდის ხოლმე და კეთილ საქმეს ზედ გამოებმება. მართლია, არიან იმისთანა კაცები, რომელნიც სიკეთეს იქმონენ მარტო იმისთვის, რომ სახელი დაგვრჩებაო; მაშინ ისინი იმ კაი საქმესა სახელზედა ჰყიდიან; ეს ცუდია, მაგრამ მე და შენ რა დავა გვაქვს? დაე თუნდ გაჰყიდონ, ოღონდ ნივთი კარგი რამ იყოს. დაე საქმე საქებური იყოს და გულის წადილის გაჩხრეკა ღვთის ნებაზედ მივაგდოთ. აი ეხლა, ვინც თავდაპირველად გუთანი მოიგონა, ვინ იცის? სხვისთვის ისე არა ფიქრობდა, როგორც თავისთვისა, ისე სიკეთისათვის არა, როგორც სახელისათვის, ჩვენ რა? ღმერთმა ცხონება მისცეს იმას, რომ იქნება თითონ მშვიერი მოვცდა და ამოდენა მიღეთის მტხოვრებლებს კი გაუწყვეტარი ლუკმის სახსარი მიჰსცა. იმისი სახელი გაქრა ქვეყანაზედ, საქმე კი, რომელიც ყველა სახელზედ უკეთესი სახელია, დარჩა საუკუნოდ,

საქმე, რომელიც მარტოკა დაჰსძლევს მთელ ქვეყნიერობის ცოდვებსა! ხომ ეხლა არაინა კითხულობს, რა წადილი ჰქონდა, როცა საწყალი თვალსა და გონებასა იწყალებდა ამ სახელოვან საქმისათვის. ის წავიდა თავის კარგის, თუ ცუდის გულის-წადილითა და იმის გულის წადილის ნაჭირნახულევი კი ხელთ დაგვრჩა?...

— მე მაგაზედ ფიქრათაც არ მამსვლია მეთქვა რამე, მე მინდოდა მეთქო.....

— რა უშავს? გამაწყვეტინა ისევ სიტყვა: მეტი ხომ არ იქნება, რომ მე ეგა ვჰსთქვი? •

— მეტს ვინ მოგახსენებს? ჩამოვართვი მეც სიტყვა: მე მანდამდინ გონება საღ მიმიწვდებოდა, რომ ეგ მომფირებოდა. მე მინდოდა მეთქო, რომ სხვის მოსარჩენად, დედა ჩემს არ დავლუპავდი, ვერ დავთმობდი. იმის იმოდენ საცოდავობას კისრად ვერ ავიღებდი. შენი სიცოცხლე იმისთვის სხვა რამ არის, სხვა ნუგეშია!....

— სიცოცხლე ჩვენი, ჩემო ძმაო, არც დედისაა, არც მამისა, ქვეყნისა არის. ჯერ ქვეყანა, მერე დედა და მამა. მზე რომ ამოდის, ვარსკლავი:

ეები მაშინ არა ჰჩანან . . . ის როგორა ჰსწერს
ავთანდილი როსტევეანსა?

«მე იგა ვარა . . . . .»

«ვის სიკვდილი მოუყრისათვის თამაშად და
მიჩანს მღეჭად.

— კარგი სიტყვა არის, თუ მოყვარედ ქვე-
ყანა მიაჩნია აღამიანსა. ისიც კარგია, ხომ
გახსოვს:

«ჰსჯობს სიტოცსლესა ნაზრახსა სიკვდილი
სახელუკანი.»

— მახსოვს და მესმის კიდევცა, რაზედაც მითხა-
რი ევა. მაგრამ მაგისტანა ნაძრახი სიცოცხლე
ნეტავი მე მქონდეს, როგორიც შენა გაქვს.

ღვდელი ბავშსავით წამოწითლდა. ის დალო-
ცვილი ვერ იფიქრებდა ქებასა.

— შენ ნუ გადმომწვდები ხოლმე, მითხრა
ლიმილითაც და მორცხობითაც: ხომ არ იცი,
მე რა კაცი ვარ?

— შე დალოცვილო, დავატანე ზედ: თუ
მიგნება არა მაქვს, მაღლობა ღმერთს, ბრმა

ივ. ხუბე

ზომ არ ვარ, რომ არ დავინახო. ნაძრახნი სი-
 ცოცხლეო! ..

— მაშინ ნაძრახა იქნებოდა, თუ ჯერ არ
 არის, ჩემო ძმაო! კაცი იხიობა, ღვთის კერძო,
 შენსავით შვილი ერთის მამა-ღმერთისა, შენ
 კი გულ-ხელ დაკრეფილი დაჰყურებ. როცა
 იმის მოჩვენა შეგიძლიან, სასახელოა? მერე
 ღმერთს რა პასუხს მიჰსცემთ, ან შენ და ან
 დედა შენი ღმერთს რას ეტყვიან? არ გეტყვიან:
 რად მოიკალით გული, რომელიც თქვენის
 მოძმის სიყვარულისათვის მომიცია თქვენთვის?
 რად დამალეთ და დაიშურეთ ღონე და შეძლე-
 ბა, რომელიც გაჭირებულის მოძმის საშველად
 მომიმადლებია? როცა, ჩემო ძმაო, ადამიანს
 პირს არიდებ, მითამ ქრისტე ღმერთისათვის
 მოგირიდებია პირი. იესომა ბძანა, განკითხვას
 დღეს გეტყვიან: წყურვალე ვიყავ, არ მასვი-
 თო; მშიერი ვიყავ, არ მაჭამეთო, შიშველი
 ვიყავ, არ ჩამაცვიანო; სნეული ვიყავ, არ მო-
 მხარეთო. როცა მეტყვიანო: უფალო! სადა
 გნახეთ, რომ არ გიშველეთო? მე ვეტყვიან:

ყოველი გაჭირებული კაცი თქვენგან არ გა-
კითხული, მე ვიყავიო. ესეა ძმაო!...სხვა შენ-
თვის და შენ სხვისთვის, აი გზა ცხოვრებისა,
აი ხიდი ცხოვრებისა, აი გასაღები სამოთხისა!...

გზა გამიკათა მაგრამ ჟამმა მიმუხტლა და არ
დამაცალა ზედ გამეველო!.....მომიტანა კლდემ
ქვეშა და, ხომ ხედავ, ისე ვქრები, როგორც
ცეცხლი, როცა გარედამ ჰაერი არა შევლის!...

ტყუილად კი არ მითხრა, როცა ავთანდილის
და შერმადინის ამბავი წაიკითხე და ატაცე-
ბულმა უნებლიეთ წამოვიძახე:

— ვენაცვალე შენს დამწერსა! აი ბატონ-
ყმოზა თუ იყოს ამისთანა.

— მოგწონს? მკითხა ღვდელმა.

— აბა რა?

— მართალი ხარ! მიბძანა იმან ნალვლიანად:
უარეს ეგა ჰსჯობია.

ამის შემდეგ რაღაც ფიქრმა წაიღო იმისი გო-
ნება და გული; მე თვალი მომარიდა და ქერს
გაუშტერა. კარგა ხანი დაჩუმებული იყო, მერე

კი თითქო უნებლიეთ, თავისთავად უფრო და-
 ღონებულათა ჰსთქვა;

— იმას კი არა შეედრება რა, როცა ცა ქუ-
 დათა გაქვს და დედა-მიწა ქალამნათა.

მე მაშინ არ მესმოდა, რას ამბობს. უეცრად
 ჩემკენ მოატრიალა თვალი. როცა კარგა ხანი
 კიდევ მოიფიქრა, მითხრა:

— ერთი ეს მითხარ: ხელში ნაპატივები მი-
 მინო უფრო კარგია, თუ ის მიმინო, რომელ-
 საც გაჩენის დღიდგან ხელი არ მოხვედრია.

— რასაკვირველია, ის, რომელსაც ხელი არ
 მოხვედრია.

— რათა? ის ხომ უფრო გაპატივებულია?

— ვაი იმ პატივს!... ხან ფრთას აუკვრენ, არ
 გაფრინდესო, ხან ბოლოს— არ გაიქნივოსო,
 თვალებს კი ყოველთვისა აუბმენ ხოლმე, არა
 დაინახოს რაო.

— ყველას ეგრე უზმენ ხოლმე?

— მაშა? ამბობენ, თუ არ ეგრე, მიმინო არ
 გაიგეშება თურმე. კლანჭებზედაც ეჭვნებიან თოკს
 გამოაბმენ, თუ ვინიცობაა ნაფარდზედ გაიწივოს,
 არ გაუშვან.

- თოკი თოკია, ეყენები რალათა აქეს?
- ხალისისათვის თუ უკეთებენ: ატოკდება, თუ გაფრინდება ეყენები ხმას აძლევენ.
- იქნება. მაგრამ, მგონია, ფრთების ფრიალი, როცა კი გაშლის ხოლმე და გაინაფარდებს, იმ ეყენების ხმას ერჩივნოს და წასახალისებლათაც ის ეყოს.
- აბა მაგას რალა თქმა უნდა? რასაკვირველია, ურჩვენა.
- მეც ეგრე მგონია, ჩემო გაბრიელ....ახლა, რას აქნევენ მიმინოსა?
- შე დალოცვილო! ისე მკითხამ, თითქო არ ჭიკოდეო. მწყერს აჭერინებენ და თითონ კი სეირს უყურებენ.
- შერე?
- შერე რა! მწყერებს აბგაში ჩაიწყობენ და შინ წამოვლენ.
- მიმინოს?
- მიმინოს იმას გამოაწიწკინებენ, რაც კაცის საჭმელად არ ვარგა.
- საწყალი!.. თხის პატრონს არც თხის კუდიო... შერე მიმინო მადლობელია?

— არა მგონია. კიდევ რა? ბევრი მონადირეა თავის დღეში მუცელსაც არ გაუძღობს, კარგად ვერ მოეტევებაო, ზოგმა კიდევ ეგ ხანდაზმობით იცის.

— მინამ სული არ ამოუა, სულ ამ ყოფაშია მიმინო?

— არა. თუ მიმინომ შემოდგომამდინ გაუძლო მონადირესა და არ მოკვდა, თავის ნებაზედ გაუშვებენ ხოლმე.

— დახე, ყველას დრო ჰსდომებია!...

— მაშ უდროოდ რა იქნება? მინამ მწყერიანად ირებენ, როცა მოილევია, იმასაც აღდგომის დღე მოუვა ხოლმე.

— მაშ მინამ მწყრები ბუდობენ, მინამდინ მონადირეს ხელთა ჰყავს მიმინო?

— დიახ, გამეცინა მე: მინამ მწყრები ბუდობენ.

— მგონი, მწყრები მაშინ მოილევიათ, როცა სამალაფი და საფარი აღარ არის მინდვრებში; სიმინდი რომ მოიჭრება, ყანები, ფეტვები რომ დაიშვებიან; ერთის სიტყვით, როცა ყოველ კაი კაცის ნამუშაური შემოვა.

— დიახ, შემოდგომაზედ მწყერი ილევა, მაშინ მიმინოსაც თავის ნებაზედ გააფრენს ხოლმე მონადირე.

— დაილოცა ისევ შემოდგომის მადლიანობა!... ვისაც კი მადლი ჰქონია და სიკეთე, უმუშაენია, დაუთესნია, სულ ყველაფერი მაშინ მომწიფდება და მოიკრიფება! სახლი, კარი ღვთის წყალობით აივსება ხოლმე... ქორწილებიც კი მაშინ იციან, ყველა მაშინ დაბინავდება, მიმინოც-კი, მიმინოც!... კაი დრო არის! პური, ღვინო, ლხინი, ყველაფერია ბლომად. ყველა, დიდი, თუ პატარა, მადლარია მაშინ და მხიარული!... კაი დრო არის!!... ორი, სამი თვეც, და გაზაფხულიც ზედ მოემბის ხოლმე, ის ლამაზი, მხიარული, თბილი გაზაფხული!... ღმერთო! მოსაველი მოდის და გულმართლად მოამკვინე ყოველ მუშაკსა!...

ილ. ჭავჭავაძე.

პეტერბურდი, 1859 წ.

(შემდეგი იქნება)

ჩემს მეგობარს ნ...ს.

ხელში მიჭირავს შენი უსტარი,
ნუგეზად, სატრფოდ მონაწერია,
ბრძნულის ჰაზრისა, გრძნობით დამტკბარო,
და მით ამ გულის ამაძგერია!...

მოგიწერია ყველაზედ მეტო
ჩემი წყლულების ცკბილო მალამო:
«გრძნობით აღვსილო ჩემო პოეტო,
შენსა სეკდასა ნუ მიმალამო!»

შენ არ მოსტყუედი ჩემის ღიმილით?
სჩანს, გეყურება ამ გულის ძგერა!...
და მეგობრულის თანგრძნობით ტკბილით
გსურს მომისმინო მე აღსარება,

რომ ჩემი მჭკნობი, ჩემი მღალავი,
გლახ ჩემი ტვირთი გაიზიარო?
მაშ მოამზადე თანმგრძნობო თავი,
რომ შენცა ჩემთან ცრემლები ჰღვარო!...

წარსრული, აწმყო და მომავალი
ჩემი არს ზრძოლა ჩემივე ბედის!
მით სისხლის ცრემლით მომერწყო კვალი
და სურვილიცა განქრა იმედის!

ძმათ-სიყვარულით აღმევსო გული,
ჩა რომ შევიძელ ავ-კარგის ცნობა,
ვწრომობდი მათთვის თავ-განწირული,
მაგრამ ვერ ვჰპოვე მათში თანგრძნობა!...

ვიდოდი ხალხში შეუპოვარად
პირ-ბადიანი და მომლიმარი,
მაგრამ ჩუმათ კი მიწურავს ღვარად
ოხვრით ნართავი ცრემლები მწარი!...

სულით და გულით ობოლი, მწირი
ჩემთ ღღეთა ასე ვათენ-ვაღამებ,
რომ სისუსტისგან თავს მაინც არ ვხრი
და უგუნურს მტერებს მით არ ვახარებ.

მაგრამ კაცი ვარ მეც ხორც-შესხმული,
უბედურს წამებს მეც ხშირად ვმოხებ,

და მაშინ, რომ გვლავ გამემხნეს გული,
 სიმხნის მალამოდ მე შენ გიგონებ...

გიგონებ და კვლავ ისევ ხალისით
 ჩემს მწარე მიზანს ექმსახურები
 და განწმენდილის მე სინდისით
 საფლავისაკენ მივეშურები....

სადაც ვიხილავ მე განსვენებას
 უგრძნობლობითა იმ უმწარ-ტკბილით,
 ბოლოს მოუღებ რა მოთმინებას
 საუკუნოსა უფსკრულის ძილით!

სადაც სიცოცხლით გაჭირვებული
 გავხდები მე მყის მდიდარი მკვდარი,
 რადგანც ჩემ-ცრემლით დასოვლებული
 იქ თან-ჩამყვება შენი უსტარი!...

უსტარი ტკბილი, ცოცხლის ნუგეში,
 უსტარი ცივის მკვდრისა სიმდიდრე,
 უსტარი მყოფი ამ ჩემს უბეში,
 რომლითც გიგონებ ცოცხალვარ ვიდრე!

ზ. წერეთელი...

ქართული სალიტერატურო ისტორიის
მასალა

ნ. ბარათაშვილის წიგნები

ეს ოთხი წიგნი, ნიკ. ბარათაშვილისაგან ერთსა და იმავე პირთან მიწერილი, გადმოგვცა ჩვენ ერთმა პატივცემულმა პირმა, ქართული ენისა და მწერლობის ძიებებში. ვისაც უხმის, რა გვარი მნიშვნელობა აქვს ამ-გვარ წერილებს ლიტერატურის ისტორიისათვის და თვით მწერლის მიმართულებისა და თვისების ასსნისათვის, ის ჩვენთან ერთად გულთადას მადლობას მოახსენიებს მაგა წიგნების პატივცემულ გადმომცემელსა.

საქმე, რომელიც მარტოკა დაჰსძლევს ქვეყნიერობის ცოდვებსა! ხომ ეხლა არაინა კითხულობს, რა წადილი ჰქონდა, როცა საწყალი თვალსა და გონებასა იწყალებდა ამ სახელოვან საქმისათვის. ის წავიდა თავის კარგის, თუ ცუდის გულის-წადილითა და იმის გულის წადილის ნაჭირნახულები კი ხელთ დაგვრჩა?...

— მე მაგაზედ ფიქრათაც არ მამსვლია მეთქვა რამე, მე მინდოდა მეთქო.....

— რა უშავს? გამაწყვეტინა ისევ სიტყვა: მეტი ხომ არ იქნება, რომ მე ეგა ვჰსტქვი? -

— მეტს ვინ მოგახსენებს? ჩამოვართვი მეც სიტყვა: მე მანდამდინ გონება საღ მიმიწვდებოდა, რომ ეგ მომფირებოდა. მე მინდოდა მეთქო, რომ სხვის მოსარჩენად, დედა ჩემს არ დავლუპავდი, ვერ დავთმობდი. იმის იმოდენ საცოდავობას კისრად ვერ ავიღებდი. შენი სიცოცხლე იმისთვის სხვა რამ არის, სხვა ნუგეშია!....

— სიცოცხლე ჩვენი, ჩემო ძმაო, არც დედისაა, არც მამისა, ქვეყნისა არის. ჯერ ქვეყანა, მერე დედა და მამა. მზე რომ ამოდის, ვარსკლავ:

ვები მაშინ არა ჰჩანან . . . ის როგორა ჰსწერს
აეთანდელი როსტევანსა?

«მე იგა ვაწლ . . . . .»

«ვის სიკვდილი მოუკრისათვის თამაშად და
მიჩანს მღუჭად.

— კარგი სიტყვა არის, თუ მოყვარედ ქვე-
ყანა შიარჩია ადამიანსა. ისიც კარგია, ხომ
გახსოვს:

«ჰსჯობს სიტყვსლესა ნაზჩახსა სიკვდილი
სახელჲოვანი.»

— მახსოვს და მესმის კიდეცა, რაზედაც მითხა-
რი ეგა. მაგრამ მაგისტანა ნაძრახი სიცოცხლე
ნეტავი მე მქონდეს, როგორიც შენა გაქვს.

ღვდელი ბავშსავით წამოწითლდა. ის დალო-
ცილი ვერ იფიქრებდა ქებასა.

— შენ ნუ გადმომწვდები ხოლმე, მითხრა
ღიმილითაც და მორცხობითაც: ხომ არ იცი,
მე რა კაცი ვარ?

— შე დალოცილო, დავატანე ზედ: თუ
მიგნება არა მაქვს, მაღლობა ღმერთს, ბრმა

ივ. ხუბ.

ხომ არ ვარ, რომ არ დავინახო. ნაძრახბი სი-
 ცოცხლეო! ..

— მაშინ ნაძრახა იქნებოდა, თუ ჯერ არ
 არის, ჩემო ძმაო! კაცი იხზობა, ღეთის კერძო,
 შენსავით შეილი ერთის მამა-ღმერთისა, შენ
 კი გულ-ხელ დაკრეფილი დაჰყურებ, როცა
 იმის მოჩინა შეგიძლიან, სასახელოა? მერე
 ღმერთს რა პასუხს მიჰსცემთ, ან შენ და ან
 დედა შენი ღმერთს რას ეტყვით? არ გეტყვით:
 რად მოიკალით გული, რომელიც თქვენის
 მოძმის სიყვარულისათვის მომიცია თქვენთვის?
 რად დამალეთ და დაიშურეთ ღონე და შეძლე-
 ბა, რომელიც გაჭირებულის მოძმის საშველად
 მომიმადლებია? როცა, ჩემო ძმაო, აღამიანს
 პირს არიდებ, მითამ ქრისტე ღმერთისათვის
 მოგირიდებია პირი. იესომა ბძანა, განკითხვას
 დღეს გეტყვითო: წყურვალე ვიყავ, არ მასვი-
 თო; მშიერი ვიყავ, არ მაჭამეთო, შიშველი
 ვიყავ, არ ჩამაცვითო; სნეული ვიყავ, არ მო-
 მიარეთო. როცა მეტყვიანო: უფალო! სადა
 გნახეთ, რომ არ გიშველეთო? მე ვეტყვიო:

ყოველი გაჭირებული კაცი თქვენგან არ გა-
კითხული, მე ვიყავიო. ესეა ძმაო!...სხვა შენ-
თვის და შენ სხვისთვის, აი გზა ცხოვრებისა,
აი ხიდი ცხონებისა, აი გასაღები სამოთხისა!...

გზა გამიკათა მაგრამ ჟამმა მიმუხტოლა და არ
დამაცალა ზედ გამეველო!....მომიტანა კლდემ
ქვეშა და, ხომ ხედავ, ისე ვქრები, როგორც
ცეცხლი, როცა გარედამ ჰაერი არა შევლის!...

ტყუილად კი არ მითხრა, როცა ავთანდილის
და შერმადინის ამბავი წავიკითხე და ატაცე-
ბულმა უნებლიეთ წამოვიძახე:

— ვენაცვალე შენს დამწერსა! აი ბატონ-
ყმოზა თუ იყოს ამისთანა.

— მოგწონს? მკითხა ღედელმა.

— აბა რა?

— მართალი ხარ! მიბძანა იმან ნაღვლიანად:
უარეს ეგა ჰსჯობია.

ამის შემდეგ რალაც ფიქრმა წაიღო იმისი გო-
ნება და გული; მე თვალი მომარიდა და ქერს
გაუშტერა. კარგა ხანი დაჩუმებული იყო, მერე

კი თითქო უნებლიეთ, თავისთავად უფრო და-
 ღონებულათა ჰსთქვა;

— იმას კი არა შეედრება რა, როცა ცა ქუ-
 დათა გაქვს და დედა-მიწა ქალამნათა.

მე მაშინ არ მესმოდა, რას ამბობს. უეცრად
 ჩემკენ მოატრიალა თვალი. როცა კარგა ხანი
 კიდევ მოიფიქრა, მითხრა:

— ერთი ეს მითხარ: ხელში ნაპატივები მი-
 მინო უფრო კარგია, თუ ის მიმინო, რომელ-
 საც გაჩენის დღიდგან ხელი არ მოხვედრია.

— რასაკვირველია, ის, რომელსაც ხელი არ
 მოხვედრია.

— რათა? ის ხომ უფრო გაპატივებულია?

— ვაი იმ პატივს!... ხან ფრთას აუკვრენ, არ
 გაფრინდესო, ხან ბოლოს— არ გაიქნივოსო,
 თვალებს კი ყოველთვისა აუბმენ ხოლმე, არა
 დაინახოს რაო.

— ყველას ეგრე უზმენ ხოლმე?

— მაშა? ამბობენ, თუ არ ეგრე, მიმინო არ
 გაიგეშება თურმე. კლანჭებზედაც ეყენებიან თოკს
 გამოაბმენ, თუ ვინიცობაა ნაფარდზედ გაიწივოს,
 არ გაუშვან.

— თოკი თოკია, ეყენები რალათა აქვს?

— ხალისისათვის თუ უკეთებენ: ატოკდება, თუ გაფრინდება ეყენები ხმას აძლევენ.

— იქნება. მაგრამ, მგონია, ფრთების ფრიალი, როცა კი გაშლის ხოლმე და გაინაფარდებს, იმ ეყენების ხმას ერჩივნოს და წასახალისებლათაც ის ეყოს.

— აბა მაგას რალა თქმა უნდა? რასაკვირველია, ურჩვენა.

— მეც ეგრე მგონია, ჩემო გაბრიელ....ახლა, რას აქნევენ მიმინოსა?

— შე დალოცვილო! ისე მკითხამ, თითქო არ ჭიკოდეო. მწყერს აჭერინებენ და თითონ კი სეირს უყურებენ.

— მერე?

— მერე რა! მწყრებს აბგაში ჩაიწყობენ და შინ წამოვლენ.

— მიმინოს?

— მიმინოს იმას გამოაწიწკნინებენ, რაც კაცის საჭმელად არ ვარგა.

— საწყალი!.. თხის პატრონს არც თხის კუდიო... მერე მიმინო მადლობელია?

— არა მგონია. კიდევ რა? ბევრი მონადირეა თავის დღეში მუცელსაც არ გაუძღობს, კარგად ვერ მოეტყევაო, ზოგმა კიდევ ეგ ხანდაზმობით იცის.

— მინამ სული არ ამოუა, სულ ამ ყოფაშია მიმინო?

— არა. თუ მიმინომ შემოდგომამდინ გაუძლო მონადირესა და არ მოკვდა, თავის ნებაზედ გაუშვებენ ხოლმე.

— დახე, ყველას დრო ჰსდომებია!...

— მაშ უდროოდ რა იქნება? მინამ მწყერია ანადირებენ, როცა მოილევია, იმასაც აღდგომის დღე მოუვა ხოლმე.

— მაშ მინამ მწყერები ბუდობენ, მინამდინ მონადირეს ხელთა ჰყავს მიმინო?

— დიახ, გამეცინა მე: მინამ მწყერები ბუდობენ.

— მგონი, მწყერები მაშინ მოილევნიან, როცა სამალავი და საფარი აღარ არის მინდვრებში; სიმინდი რომ მოიჭრება, ყანები, ფეტვები რომ დაიშკებიან; ერთის სიტყვით, როცა ყოველ კაი კაცის ნამუშაური შემოვა.

— დიან, შემოდგომაზედ მწყერი ილევა, მაშინ მიმინოსაც თავის ნებაზედ გააფრენს ხოლმე მონადირე.

— დაილოცა ისევ შემოდგომის მადლიანობა!... ვისაც კი მადლი ჰქონია და სიკეთე, უმუშაენია, დაუთესნია, სულ ყველაფერი მაშინ მომწიფდება და მოიკრიფება! სახლი, კარი ღვთის წყალობით აივსება ხოლმე... ქორწილებიც კი მაშინ იციან, ყველა მაშინ დაბინაუდება, მიმინოც-კი, მიმინოც!... კაი დრო არის! პური, ღვინო, ლხინი, ყველაფერია ბლომად. ყველა, დიდი, თუ პატარა, მაძღარია მაშინ და მხიარული!... კაი დრო არის!!... ორი, სამი თვეც, და გაზაფხულიც ზედ მოემბის ხოლმე, ის ლამაზი, მხიარული, თბილი გაზაფხული!... ღმერთო! მოსავალი მოდის და გულმართლად მოამკევენე ყოველ მუშაკსა!...

იღ. ჭავჭავაძე.

პეტეკბუღდი, 1859 წ.

(შემდეგი იქნება)

ჩემს მეგობარს ნ...ს.

ხელში მიჭირავს შენი უსტარი,
ნუგეშად, სატრფოდ მონაწერია,
ბრძნულის ჰაზრისა, გრძნობით დამტკბარი,
და მით ამ გულის ამაძგერია!...

მოგიწერია ყველაზედ მეტო
ჩემი წყლულების ცკბილო მალამო:
«გრძნობით აღვსილო ჩემო პოეტო,
შენსა სეკდასა ნუ მიმალამო!»

შენ არ მოსტყუვდი ჩემის ღიმილით?
სჩანს, გეყურება ამ გულის ძგერა!...
და მეგობრულის თანგრძნობით ტკბილით
გსურს მომისმინო მე აღსარება,

რომ ჩემი მკენობი, ჩემი მღალავი,
გლახ ჩემი ტვირთი გაიზიარო?
მაშ მოამზადე თანმგრძნობო თავი,
რომ შენცა ჩემთან ცრემლები ჰღვარო!...

წარსრული, აწმყო და მომავალი
ჩემი არს ბრძოლა ჩემივე ბედის!
მით სისხლის ცრემლით მომერწყო კვალი
და სურვილიცა განქრა იმედის!

ძმათ-სიყვარულით აღმევსო გული,
რა რომ შევიძელ ავ-კარგის ცნობა,
ემრომობდი მათთვის თავ-განწირული,
მაგრამ ვერ ვჰპოვე მათში თანგრძნობა!...

ვიდოდი ხალხში შეუპოვარად
პირ-ბადიანი და მომღიმარი,
მაგრამ ჩუმათ კი მიწურავს ღვარად
ოხვრით ნართავი ცრემლები მწარი!...

სულით და გულით ობოლი, მწირი
ჩემთ ღღეთა ასე ვათენ-ვალამებ,
რომ სისუსტისგან თავს მაინც არ ვხრი
და უგნურს მტერებს მით არ ვახარებ.

მაგრამ კაცი ვარ მეც ხორც-შესხპული,
უბედურს წამებს მეც ხშირად ემოწებ,

და მაშინ, რომ გკლავ გამემნეს გული,
 სიმხნის მალამოდ მე შენ გიგონებ...

გიგონებ და კვლავ ისევ ხალისით
 ჩემს მწარე მიზანს ვემსახურები
 და განწმენდილის მე სინდისით
 საფლავისაკენ მივეშურები....

სადაც ვიხილავ მე განსვენებას
 უგრძნობლობითა იმ უმწარ-ტკბილით,
 ბოლოს მოუღებ რა მოთმინებას
 საუკუნოსა უფსკრულის ძილით!

სადაც სიცოცხლით გაჭირვებული
 გაეხდები მე მყის მდიდარი მკვდარი,
 რადგანც ჩემ-ცრემლით დასოვლებული
 იქ თან-ჩამყვება შენი უსტარი!...

უსტარი ტკბილი, ცოცხლის ნუგეში,
 უსტარი ცივის მკვდრისა სიმდიდრე,
 უსტარი მყოფი ამ ჩემს უბეში,
 რომლითც გიგონებ ცოცხალვარ ვიდრე!

ზ. წეჭეოქლი...

ქართული სალიტერატურო ისტორიის მასალა

ნ. ბარათაშვილის წიგნები

ეს ოთხი წიგნი, ნიუ. ბარათაშვილისაგან ერთსა და იმავე პირთან მიწერილი, გადმოგვცა ჩვენ ერთმა პეტროგრადელმა პირმა, ქართული ენისა და მწერლობის მოყვარემ. ვინაჲც ესმის, რა გვარი მნიშვნელობა აქვსთ ამ-გვარ წერილებს ლიტერატურის ისტორიისათვის და თვით მწერლის მიმართულებისა და თვისების ასსნისათვის, ის ჩვენთან ერთად გულისათადს მადლობას მოახსენიებს მაგა წიგნების პეტროგრადულ გადმოცემელსა.

I

საყვარელო დაო, N...ო, მადლობელი ვარ, რომ რახაელს წიგნი დაჰსტყუე, გუშინ იასემ მომიტანა. ამიტომ უფრო მიამა, რომ წინააღმდეგ ამ წიგნზედ ლაპარაკი იყო და მეორეს დღეს უნდა მიმეტანა N...სათვს. ასე ეგონა, რომ მე მაქვს. მაშ რადგანაც ეს პირობა აღასრულე, იმედი მაქვს ახლა, რომ მეორეც არ დაგავიწყდება.

N...ის ცოლი წავიდა და დარჩნენ ჩვენი ქალები მოწყენილნი. ხანდისხან ოხვრით მოიგონებენ იმის სახლში განტარებულს დროებას თუმცა ოხვრის მიზეზი ყველასი ერთი არ არის. მხოლოდ გუშინჰსწინ იყო ვეჩერი შინაური, მაგრამ ძალიან მხიარული. N...ის დღეობა იყო და N...ეს სახლში გარდაიხადეს. მე, ჰსწორე გითხრა, მეტად გაემხიარულდი, სრულიად უმიზეზოდ, უანგარიშოდ, ისე, მეც არ მოველოდი. ბევრჯერ მოგიგონე, დიდად მიწოდდი, რომ იმ დროს აქ ყოფილ იყავ...

მაგრამ სულ ამაოა ჩემთვის. ეს ღამეც წაი-
და, ვითარცა სიზმარი. კიდევ მომნახა ჩემმა
ჩვეულებრივმა მოწყინებამ. ვისაც საგანი აქვს,
ჯერ იმისი სიამოვნება რა არის ამ საძაგელს
ქვეყანაში, რომ ჩემი რა იყოს, რომელიც,
შენც იცი, დიდხანია ობოლი ვარ. არ დაიჯე-
რებ, N...ო! სიცოცხლე მომძულებია ამდენის
მარტოობით. შენ წარმოიდგინე, N...ო, სიმწარე
იმ კაცის მდგომარეობისა, რომელსაც მამაცა
ჰყავს, დედაცა, დებიც, მრავალნი მონათესავენი
და მაინც კიდევ ვერვის მიჰკარებია, მაინც კიდევ
ობოლია ამ საესე და ფრცელს სოფელში! ვინც
მალალის გრძნობის მექონი მეგონა, იგი ენახე
უგულო; ვისიც სული განვითარებული მეგონა
მას სული არა ჰქონია; ვისიც გონება მრწამ-
და ზეგარდმო ნიჭად, მას არც თუ განსჯა ჰქო-
ნია; ვისიცა ცრემლნი მეგონებოდენ, ცრემლად
სიბრალულისა, გამომეტყველად მშვენიერის სუ-
ლისა, თურმე ყოფილან ნიშანნი მცბიერებისა,
წვეთნი საშინელის საწამლავისა! სად განისვენ-
ნოს სულმა, სად მიიდრიკო თავი? ვიცი, გაიცი-

ნებ, ასე გეგონება დამწვარი ვლასარაკობ. ჭეშმარიტად, N...ო, ასე გულცივად ჯერ გან-
 ჰსჯა არა მქონია. ასეთი თავისუფალი ფიქრი
 მაქვს და ასეთი მტკიცე გუოი, რომ სამოცის
 წლის მოხუციც ვერ იქნება ჩემისთანა უსუი-
 დელი მსაჯული.—მოიგონე ცოტას ხანს დრო-
 ნი წარსრულნი და მაშინ შემობრალე. ყმაწვი-
 ლობითვე შეჩვეული რაზედმე სული, ძნელად-
 ლა გარდიცვლის ჩვეულებას და ვიდრემდის
 სრულიად გარდაეჩვევა, მწარეა ტანჯვა და
 ბრძოლა მისი.

ძნელი არის მარტოობა სულისა:

მას ელტვიან სიამენი სოფლისა,
 მარად ახსოვს მას დაკარგვა ჰსწორისა,
 ოხერა არის შვება უბედურისა!

შენი ავადმყოფობა შევიტყე, რა დაგემართა?
 თუ ფიქრობ, ასეთს რას იფიქრებ, რომ ბოლო
 არა ჰქონდეს, ასეთს რას მიიღებ, რომ არ
 დაკარგო? მიჩვენე კაცი, რომ მადრიელი იყოს
 ამ წუთის სოფლისა.—დაიმარხე მშვენიერება

სულისა, უმანკობა გულისა, აი ჭეშმარიტ ბედნიერება, უმაღლესი სიამე, რომელსაც კი კაცი წაიღებს ამ სოკლისაგან. სხვათა ბედნიერებათა სოკლისათა უყურე გულ გრილად; ამაყად და გრწამდეს, რომ იგინი შეურჩენელნი არიან! თუმცა აქიმბაში არა ვარ, მაგრამ ეს წამალი სიზმარში მაქვს წასწავლი, და თუ დამიჯერებ, იმედი მაქვს, რომ გარგოს.

გემდურები, რომ წიგნს არა მწერ, ხომ იცი მიამება, თუ მეტადრე ბევრს ამბებსაც მომწერ. — თუ N...ას, ანუ (რადგანაც ჯავრობენ ზოგიერთი ქალები) N...ოენას წიგნი მისწერო, ან შენ თითონ ნახო, ჩემ მაგიერ მოიკითხე და უთხარ დიდად ეწუხვარ, რომ აღარ გაციებს-თქო. N....ას მალე ენახეთ.

შენი მარად ერთგული ქმა ნიკოლოზ ბარათოვი.

შენს გაზღას, N...ო, თუ გლუხარიჩი ნახო, ჩემ მაგიერ მოიკითხე და უთხარ რა ღმერთი გავიწყრა, რომ აგრე ფეხი აიკვეთე ქალაქისა-

კენათქო. როგორ არა აგონდება რა სასიამოვნო
ნო შენს პოეტურს სულსათქო.

წელსა 1842-სა.

ექტომბრის 31-სა.

ქ. ტფილისი.

II

საყვარელო დაო, N...ო! შენი წიგნი მამი-
ვიდა; დიდად მადლობელი ვარ; ვიცი, რომ
გიყვარვარ, მაგრამ, შენმა გაზღამ, არც შენ
ჩემსავით უყვარხარ ვისმე (. . . . .).—ნეტა, ვის
ნათესაებს ემღურო? თითქოს არავის იცნობდე;
განა ქართველებში არის მეგობრული და ნა-
თესავებრი გრძნობა?—არა, რომ მეპატიყები
მანდ, რას მეპატიყები; ახლა ყველანი კარგად გი-
ცანით; აი სამი თთვეა აქა ვარ და ძალღად არა-
ვინ მახსენა; ეჰ, მაგის დარდსაც გაუძლებ!
აღარც მე მცალიან ვისთვსმე; ახლა მე ჩემი თავი
კელმწიფობას და საზოგადოობას შევჰსძღვენ;
სულ ხომ ყმაწვილობა არ იქნება, დრო არის

რიგიანის სამსახურისა; თქვენც გეყოფათ ბუზების ხოცვა.—დიახ, ნურავის მოვაგონდები! იმისი არ იყოს, როგორც ერთს ქალს უბძანებია, რომ აქ მოგვეწყინდნენ და გავყარეთო! ეგეც აგრე იყოს. მაგრამ მე ეს ვიცი, რომ ჩვენ წელს ოცდა ექვსისა შევსრულდით და წინაც ჯერ ბევრი ნუგეში და სიამოვნება გვიძევს! ვაი იმისი ბრალი, ვინც ოცდა რვა წლისაა და აღარც არას ამ სოფლის კმაყოფილებას მოეღოს!...

კრიანოსნები გეთხოვნათ; მე დიდი ხანია თავ-ჩიზიდგან ხუთი კრიანოსანი დავიბარე; აქამდისინ კიდევ უნდა იყოს მოსული კარანტინში (ოცდა ათი ვერსტია აქედგან); მაგრამ ჯერ არ გამოგიგზავნით, სანამ N..ოს ნება არ გექნებათ, ამიტომ, რომ მაგისტანა კრიანოსანი ერთი უნდა იყოს და რაკი გამრავლდება ლაზათი წაერთმევა, ხომ გაგიგონიათ:

რაკი ტუჩფა გაიაფდეს, აღარა დიხს აღარც ჩი-
რად!

და რადგანაც პირველად N..-ის გამოუგზავნე, ამისთვის, რომ არ ეწყინოს, მაგის თანხმობით უნდა იქონიოთ მაგისთანა კრიანოსანი.—თუმცა გაჯაერლებით ამაზედ, მაგრამ, მაიცი შე კიდევ ასე მოგახსენებთ.

ილაჯი წაიღეს მაგ ჯაფარას (*) ქებით, ვისიც წიგნი მოგვივიდა, მაგის ქება ეწერა. ნეტა ყველასა თვს აგრე მალე როგორ გაგიჟდებით?—მაგის ამბავი ჩვენა გვეკითხოთ: ეგ სულეიშან ხანმა გარდმოიყვანა სპარსეთიდგან, ორი დღე და ღამე აქ ჩვენთან იდგნენ, რაც ჰუნარები ჰქონდა სულ აქ დაასრულა.

ეგ რომელი ამბობს, რომ სათარასა სჯობსო? ეტყობა კარგი სმენა ჰქონია.—შე გეტყვით: ეგ უფრო ნაკითხია სათარაზედ, მაგრამ სათარასა თვს ღმერთს ხმა მიუცია და თანაც დაუტანებია, რომ მაგისთანა ხმა აღარა ვის ექნებაო! ერთი ორივეს სახე ნახეთ, ერთი კაცია, მეორე ჯოჯოხეთის მაშხალაა.—

*) ჯაფარა მხალი მომღერალი ყოფილა.

საქართველოს
საქართველოს

ახლა ნახეჩევანში ერთი ახალი ლექსია, თვრამეტის წლის ქალის ნათქვამი, რომელსაც სახელად გონჩა-ბეგუმ ჰქვია; ხანის ქალია, ძალიან ლამაზი და მარილიანია; ბევრში წარმოგიდგენთ ორლოვის ცოლს. საცოდავი დამწვარია თავის ქრმისაგან და ახლა იმასთან აღარ არის და ცდილობს რომ გაუშოს; საწყალი თორმეტის წლისა ყოფილა, რომ ძალიან გაუთხოვებიათ. ამათი ამბავი რომ იცოდეთ ერთი კარგი რამანია. ამ ლექსში თავის თავს ჰსტირის: ერთს ადგილას ამბობს: ჩემო მშვენიერო ბაღჩო, მინდა მოვიდღე, ვიმუსაიფო შენს შადრევანთან, შენს ყვავილებთან, მაგრამ მეშინიან, რომ ჩემი ქმარი იქ არ იყოსო.—ამ ლექსს დავაწერინებ და თავის თარგმანით გამოგიგზავნით, მგონია სათარამ ეს ხმა უნდა იცოდეს, კარგი ხმა არის! ერთი ხმა არის კიდევ ძალიან სასიამოვნო, ჯაფარამაც იცის და სათარამაც, როცა შეგხვდეთ, ასე უთხარით: რომ, ეი, მ უ ნ ს ე ლ მ ა ნ ნ ა მ ა რ ი ხ ა ნ ჯ ა ლ შ ა ნ ი, იმღეროს.

ერთი შემატყობინე, რატომ ვე შენი... ძმა
წიგნს არა მწერს? N...ეს კიდეც არ დავემღუ-
რები, ამიტომ, შენის ძმის წყალობით, რაც
ტენი ჰქონდა, ისიც ყაბახზედ დააბნია! მაგრამ
ეს მაკვირვებს, არ ვიცი რა მიზეზია, რომ N...ნა
მოკითხვითაც არა მკითხულობს? მაგრამ ერთის
მხრით, არც კი უნდა დავემღურო, ახლა ჩვენ
ვიღას მოვავრდებით, ვიღაც ორი ტლუ ბიჭი
გღია ნახეჩევანში. — ახლა ცა ახალია, ქვეყანა,
ახალია და მოდაში . . . . . არიან...

N...მოაკითხე და მადლობა უთხარ მოგო-
ნებისათვის. N...მომიკითხე, მეტად ბევრს თუ რამე
ლაპარაკობს! ვე ხომ წიგნს ვერ მამწერს და:
ქართული იცოდა, ისიც დავიწყებია, რუსუ-
ლიც ვერ უსწავლა, და არ ვიცი, რომელს
ენაზედ დაჰსწერს? —

N...ო, ეს რისაგან არის, რაკი შენ მაგ ქა-
ლაქში ჩამოხვალ ქართლიდან, მაშინვე ჭო-
რაობა უნდა გაჩნდეს?

სხვებზე ღმერთსა ვთხოვე შენს ბედნიერებას. —
ნუ დამივიწყებ. — შენი მარადის ერთგული:

ნ. ბაჩათაძე.

არა, ის რა ფერი ლაქით დაგებეჭდა შენი წიგნი; იქნება ახლა მაგ ფერიც მოღა იყოს და მოსწონდეს ვისმე?—

აი ამ ქართულს ლექსს გიგზავნი მდაბიურურულად დაწერილს, როგორღაც ფაქრში მამივიდა.—მე ვარ და ჩემი ნაბადი, იმის ხმაზედ.

9-ს თებერვალს, 1845.

ქ. ნახეკვიანიო.

III

საყვარელო დაო, N...ო! მართლა თუ შენ ავი ენა არა გაქვს, აბა რა მოგაგონდება ჩემგან ასეთი წყენა, რომ დასანახავად აღარ გინდივარ. ზედგეტყობა, რომ ჰსტყუი, თუარემ, თუ მართალი იყოს, შორიდგანაც არ გენდომები.—აი ახლაც მინდა ერთი მართალი სიტყვა ეჭსთქვა—და შენ კი მაშინვე გაჯავრდები; ჩემი რა ბრალია? აი, ახლა ეჭსთქვათ, ჩვენს ყმაწვილებს რომ ჯვრები მოუვიდათ, რამ დამავიწყა იმათი სახელი?

მაგრამ შენ მოიგონე, რათ მოუვიდათ?... აი, ავი
 გითხარ, გაჯაერდები მეთქი. არა შენ რა გა-
 ჯაერებს? ეგ ჰსწორეთ იმასა ჰგავს, რომ კაცს
 ღვთის წყალობა უთხრან და გაჯაერდეს. შენ
 რა? აგრე გაწითლებაც იქნება- N....ს ეგონება
 სიანჩხლით გაწითლდი, N....ნე კი ჩაიცინებს.
 აბა, ნახე, შენვე აძლევ მიზეზს და მე კი მაბრა-
 ლებ. მე რა ვჰსთქვი? ჯვრები ტყუილად მიიღეს
 მეთქი იმათ....რამ დამაფიწყა?... ოჰ, მამაგონდა,
 N, N და N....მა. ყველას მსარჩველი შენა ხარ!
 აბა ჩემზედ თქვას ვინმემ რამ ცუდი, თუ წა-
 მომესარჩლო!...

კარგი, შევერიგდეთ! კელთ-საქმეს თურმე მი-
 კეთებთ, მაგრამ ვაჟ შენს მტერს, რაც თქვენ
 ვერა შეასრულოთ რა! (პატივის ცემა კი არ
 გეგონოს მრავლობითად რომ გეუბნები).—რა-
 დგანაც ორი მოსაქმენი ბრძანდებით იმისთვის
 მოგახსენებთ.—მე კი არა გთხოვთ, და თუ გამო-
 მიგზანით, ის მე ვიცი და . . . . . და თუ
 არა და ის თქვენ იცით და პაპუა ორჯონი-
 კიძემ.

აბა რა გამოგიგზავნო? ბროწეული, ყურძენი, ატამი, ხოხობი, ღურეჯი, ჯეირანი, აბრეშუმი, თუ სულ ყველა ერთად? აქაურ წაბრიკებში და მაღაზიებში, ამის მეტი არა არის რა.—

ახალ დანიშნულს, თუ პატარძალს N...-ის მოახსენე, თუ შეგხედეს, ჩემი ზონარი რა უყო, ქმარი არას დაუშლის. მეორე N...-ისაც უთხარ ჩქარა გამიკეთოს; ვინც მე ზონარს მამიქსოვს აგრე ჩქარა გათხოვდება.—

N...N....ჩი და N...ქალაქშივე არიან, თუ წავიდნენ?—ამ თთვის გასულს მეც ვაპირებ ყაზახში წასვლას და N...თან შევალ დილიჯანში რამდენიმე დღე. კარგად არ ვიცი, რომ დასვენდებიან თუ არა.—

კარგი, დავილაღე ამდენი ლაპარაკით, არამცალიან.—

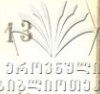
შენი მამის კრთველი თუნდ ტატო და თუნდ ნიკოლოზი.

10-ს აგვისტოს 1845, მესუტს.

ინგოვიკოპოლი IV მცემვიცონი

საყვარელო დაო, N...ო! დიდად ვწუხვარ, რომ ვერ გამოიციან ჩვენი მოქმედება.— მე კიდევ შევარიგე ცოლ-ქმარნი და! კრიანოსნები ჯერ არ მამსვლია, და როცა მამივა, უთუოდ გამოგიგზავნი, თქმა აღარ მინდა.— ჩვენი აქ ცხოვრება ჰსწორე გითხრა, ტანჯვისა და უსიამოვნობის მეტი არა არის რა! N...იც ავად გამიხდა და თავად ბლუ იყო, უფრო დაბლუვდა სიცხისაგან. რასაც ეს N...სა ჰსწყევლის, აქ გამოგზავნისათვის, არ ვიცი თუ რა მოუყიდეს.— ეს ერთი კაცი გეყვანდა პოლკოვნიკი ფორსტენი, ეს წამოვიდა და შენი მტერი, რომ ჩვენ მარტო დაერჩით!

N...ო, რაცა გაქვს სათქმელი, რატომ არა მწერ? სულ ერთია, თუნდ პირად გითქვამს და თუნდ წიგნში მოგიწერია. თუ შენი ამბავია, ხომ იცი შევენახავ საიღუმლოდ და თუ ჩემი კარგი ამბავია და რატომ არ მანუგეშებ ამ დაობლებულს გულზედ?

ვისაც ვახსოვდეს, მამიკითხე, და ვისაც
არა *). . . . . რაც მოუვიდეთ,
მოუვიდეთ!

შენი ძარადის უცვალებელი ძმა ტატო.

9-ს დეკემბერს 1845 წ.

[Faint, mostly illegible handwritten text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.]

---

*) სამდვილშიაც წერტილებია.

171
...
...
...
...

გლეხური ხაშტყვანი

(მღ. ჭავჭავაძისაგან მოგონებულთაგანი)

ნეტავი ლაშქარს შეგვეყარნა ხაში ბატონის ყმანიო,
მოგვეწვივა მძიმე ლაშქარი, სწორებს გვეცადა თავიო,
ძაღლიდგან გადმოაწყვირა ლამაზი ქალის ჯარო!..

ბევრს ქალს კი შესძულდებოდა თვალიდ ლამაზი ქმა-
რიო,

ბევრს ქალს კი შეწყვარდებოდა შირად ჯუღყური ქმა-
რიო!

...
...
...

ნაპოლეონ მესამის ცხოვრება

ზღაპრათ ჩაითვლება იმ კაცის ბედი, რომელიც საიმპერატორო სასახლეში დაბადებულა, იმპერატორის ტახტის მემკვიდრეთ გამოცხადებული ყოფილა, შემდეგში მთელი ოცდა-ათი წლის განმავლობაში უბრალო მაწანწალასავით დედა-მიწაზე უხეიროთ თრეულა, გამხდარა მერმე უპირველესი განათლებულის და შემძლე ხალხის მოთაფეთ და წინმძღოლათ, ოც-და-ორი წლის განმავლობაში მთელი ევროპის და ქვეყნიერების ბედის-მწყვეტელი ყოფილა და ბოლოს ექსორიაში კვდება, ყველასაგან მოძულე-ბული და შეჩვენებული. ეს ზღაპრული ბედი ნაპოლეონ მესამის ცხოვრებას შეადგენს, და ცოტაოდნათ რომ დააკვირდეს კაცი ამ ცხოვრებას, იმ წამშივე დაინახავს, რომ მის ბედში ზღაპრული არა ყოფილა რა. მისი ამალგების

და დაცემის მიზეზი, მისი ძალა და გავლენა, მისი დიდება დაუმზადებია საფრანგეთის წარსულ ცხოვრებას, და თვითონ ნაპოლეონ მესამე, ისტორიის თვალში, მარტო ხორციელი გამოსახვაა იმ დამოკიდებულების, რომელიც არსებობდა საფრანგეთის ხალხის სხვა-და-სხვა ნაწილებს-შუა. ამ დამოკიდებულების და ცხოვრების განხილვა ადვილათ დაგვანახვებს, თუ რა ნამდვილი ძალა ჰქონდა თვითონ ნაპოლეონს, ჰქონია, თუ არა, ის ჰკუა და მოხერხება, რომლის სახელი მთელ ქვეყანაში გაგარდნილი იყო, და თვითონ იმას მიეწერება მისი ამალღების და დეარდნის ბრალი, თუ სხვა რასმე, ან ვისმე. ამ მიზნის მისაღწევლათ საქიროა თანასწორათ ეუამბოთ მკითხველს ნაპოლეონის ცხოვრება და საფრანგეთის მდგომარეობა ამ უკანასკნელი ორმოც-და-ათი წლის განმავლობაში.

I

ნაპოლეონ მესამე დაიბადა ტაჟილჩის სასახლეში, პარიჟს, 20 (8) აპრილს 1808 წ. მისი

დაბადების დრო უბედნიერესი დრო იყო ბიძისის დიდებისთვის, და ბონაპარტების სახლობა მაშინ უმაღლესი გავლენის და შეძლების პატრონი იყო. მამა მისი ლოლლანდიის ხელმწიფეთ დაესვა მის ძმას. ორი მისი ბიძა, ჟერომი და ჟოზეფი აგრეთვე ხელმწიფობდნენ, ერთი ვესტფალიაში, მეორე — ესპანიაში, და ბიძა კი, ხომ, მთელი ქვეყნის მბრძანებლათ ითვლებოდა. ეს კაცი, რომელმაც ლაგამი აუღვა რევოლიუციას საფრანგეთში და ისე ალაგმული რევოლიუციის ძალები მიუსია ეკროპის ძველ წესს და გაწყობილებას, ითვლებოდა იმ დროს ღვთისაგან მოვლენილ გმირათ, რომელსაც მთელი კაცობრივობა ემონებოდა, ხან ალტაცებით, ხან წყევლა-კრულოვით და კბილის კრაჭუნით. იმას როდი დაეჭებდნენ, თუ რა ხერი მოუტანა საფრანგეთს იმ ცვლილებების და გაუმჯობესობის შეწყვეტამ, რომელნიც რევოლიუციას მოსდევდნენ, და იმ ნიადაგი ომების და ქექა-ქუხილის გრიალმა, რომლითაც ათრობდა ნაპოლეონი თავის ჯარს და ხალხს.

რევოლიუციამ რომ ძველი უწესოება მოსპო, ათასი წლის უმსგავსი განწყობილების დანგრევით და ახალი წესის და განმართულების შემოღებით, ეს მაშინ ბევრს როდი ესმოდა. არც ის ახსენდებოდა ვისმე, რომ გამარჯვების კიჟინის დროს ნაპოლეონი ნელ-ნელა და ჩუმ-ჩუმათ სპობდა თითო-თითოთ იმ ახალ დაწესებულებებს, რომლითაც რევოლიუციამ საფრანგეთი გააძლიერა და გააბედნიერა, თან იმ უწინდელ უქმურ წესს აარსებდა, რომელიც დასცა და მოსპო რევოლიუციის ქარმა. გამარჯვების კვამლმა და ხმამ დაუფარა ეს ყველაფერი საფრანგეთის ხალხს, დაავიწყა ანგარიში, მით უფრო, რომ უმჯობესი მხარე რევოლიუციის მოქმედებისა ნაპოლეონმა თვითონ მიიწერა და ხალხს თავის საკუთარ შრომათ დანახა. — ხალხი ამას ვერ იგებდა, და გამარჯვების აღტაცებით უფრო და უფრო თვრებოდა. ის კი არავის განუსჯია, რომ ეს მდიდრულათ მოკაზმული გმირი სხვის დიდებას ითვისებს, მოტაცებული საუნჯით უხვობს, და

ნამდვილი დიდება და საუნჯე კი სხვას ეკუთვნის, იმ კრებას და იმ თაობას, რომელიც ამ გმირმა გაცარცვა და დასტანჯა.

დაუმსახურებელ დიდებას ყოველთვის ღანღათ მოსდევს შინაგანი უკმაყოფილება და ვიწვავლახი. ამ მიზეზით ის ოჯახი, რომელიც მთელ ქვეყანას დიდებულ და ბედნიერ ოჯახათ მიაჩნდა, ნიადაგ აყალ-მაყალით და წვალეებით ატარებდა თავის კერძო ცხოვრებას. ბონაპარტების სახლობაში ყველას ტყვიასავით აწვა ნაპოლეონ პირველის მძიმე ხელი და ნება, მაგრამ ვერც ამ რკინის ხასიათმა გასწვრთნა და გააკეთილშობილა თავისი სახლობის ჯიში და ზნე, მით უფრო, რომ საკუთარი მისი მოქმედება და საქციელი ნამეტან კარგ მაგალითად ვერ ჩაითვლებოდა. განსაკუთრებით უბედური იყო ამ მხრით ნაპოლეონ მესამის დედამამის ბედი და მდგომარეობა. მამა მისი ისეთი რბილი და ნება-მიხდილი კაცი იყო, რომელსაც არც სიკეთის ჩადენა შეეძლო, არც სიავის; ბედს რომ მისგან მცირე რამ შრომა მოეთხო-

ეა და თან პატიოსანი ოჯახობა მიეცა მისთვის,
 ის თავის სიცოცხლეს სინიღისიანათ და უვნე-
 ბელათ გაატარებდა, და თუ არას არგებდა ქვე-
 ყანას, დიდ ვნებასაც არ მოუტანდა. მაგრამ
 იმას სულ სხვა ბედი არგო მისმა ძმამ. ის და-
 ინიშნა ლოლლანდიის ხელმწიფეთ, ეს კიდევ
 არათერია, რადგანაც ამ მდგომარეობაში მის
 მაგიერ სხვები შრომობდნენ და მოქმედებდნენ;
 უარესი უბედურება იმითი დააყენა იმას ნაპო-
 ლეონ პირველმა, რომ თავისი გერი, ჰორტანზი
 ბოჰარნე, ცოლათ მიათხოვა.

ეს ქალი ჩინებული ქმნილება იყო მოცე-
 კვართ ყრილობისთვის, რადგანაც იმას არც სილა-
 მაზე აკლდა, არც შნო და არც კეკლუცობის
 ნიჭი. მისი ხასიათი იმ ცივათ-ადტაცებული ქ-
 ლების ხასიათს ჩამოგაედა, რომელნიც გულით
 კი ბევრ კეთილ მიზანს ეტრფიან, მის მიღწევას
 სურვობენ, მაგრამ, თუ ეს მიზანი იმწამსვე ხელ-
 ში არ ჩაუარდათ, უცფათ ღონდებიან და ზან-
 ტი მუხლ-მოწყვეტით, უმიზნოთ და უაზროთ
 აწყვებიან ცხოვრების და გარემოებების ტალ-

ღას იმას იმოღენა ხასიათი როდი ჰქონდა
 რომ ერთიანათ ერთ მიზანს გაჰყოლოდა და
 ნიადაგ მისი მიღწევის ცდა თვალ-წინ ჰქონოდა.
 ის აღვილათ აღტაცდებოდა და იმავე სიადვი-
 ლით ივიწყებდა თავის აღტაცებას, ახალი საგ-
 ნის ან მიზნის სასურველათ, რომელსაც წინან-
 დელი სურვილის ბედი ჰქონდა. გამყოლი, ხან-
 გრძლივი, გულ-დამჯდარი სურვილის ძალა არ
 ჰქონია მის სულსა და სხეულს. ამ ხასიათს,
 რასაკვირველია, ვერას უზამდა, ვერ დააკმაყო-
 ფილებდა და სულს ვერ ჩაუდგამდა მისი ქმრის
 უხასიათობა. ჰორტანზის მოსწონდა თვითონ ნა-
 პოლეონ პირველი, ის ემონებოდა მარტო მის
 რკინის ხასიათს, და მის ხელში რომ ყოფილ-
 იყო, იქნება მისი გავლენის ქვეშ კიდევ უკე-
 თესს ხასიათს მიიღებდა. მაგრამ ნაპოლეონ
 პირველი ვერ მოუჯდა იმას გვერდით, იმას მა-
 ლე მოსწყინდა ჰორტანზის ნიადაგი კრუტუნნი,
 და ამ მიზეზით იყო, თუ საზოგადო აზრის მი-
 ხედვით, იმან ეს თავისი უხასიათო გერი თავის
 უხასიათო ძმას მიათხოვა. ამ მოძულეებით და-

ჩაგრული ჰორტანზი, რასაკვირველია, ერთიანად მიეცა თავის სევდის დაეწყებას და ადვილი ქეიფის, სიამოვნების და ხალისის ძებნას შეუდგა.

ლოლლანდიის ხელმწიფის სასახლეში — ამას რაღა თქმა უნდა — ამ მიმართულების ქალი მშიერი არ დარჩებოდა, მაგრამ მისმა ქმარმა ღიღხანს ვერ გაუძლო ამგვარ ცხოვრებას, და ორივე ცოლ-ქმრის თხოვნით ნაპოლეონ პირველმა ქმრის მიტოვების და პარიჟში დაბრუნების ნება მისცა ჰორტანზის. ნაპოლეონ მესამე დაიბადა სწორეთ იმ დროს, როცა ცოლ-ქმარს შუა ამ რიგი განხეთქილება იყო, და თუმცა მისი ცხოვრების ამწერები კი ამბობენ, რომ მამა მისის იმას არა გამოჰყოლია რაო, მაგრამ უეჭველი კია, რომ მის ხასიათს მეტის მეტათ დააჩნდა როგორც მამა მისის (ან ლოლლანდიის) მძინარე უმოძრაობა, ისე დედის წუთიერი და ადვილი აღტაცება, ფანტაზიობა, უხასიათობა და დაუდრგომლობა.

ამ ხასიათის ყმაწვილს აკვანშივე დაჰყვა საფრანგეთის საიმპერატორო გვირგვინი. იმ

დროს ნაპოლეონ პირველს ჯერ შვილი არ
 ჰყოლოდა, და მის გამო მისი გვირგვინი და
 ტახტი მისი ძმის ლუის სახლობას უნდა გადა-
 სვლოდა. ნაპოლეონ მესამის დედას არც ამ
 ნათელმა მომავალმა ჩაუდგა ხანგრძლივი აღ-
 ტაცების სული. შვილის ხასიათის გამოწვევით
 მაგიერათ, ის მის გართვას და გახალისებას ცდი-
 ლობდა ყოველთვის, როცა იხსენებდა, რომ სა-
 ხელმწიფო შვილი ჰყავს,—ესე იგი წელიწადში
 ორჯერ-სამჯერ. მაგრამ არც ის უნდა დაევი-
 წყოთ, რომ დამხმარებლებს და თანა-მოდმეებს
 კი იმთავითვე უმზადებდა: მორჩი, რომელიც
 ერთი იმ პირებთაგანია, ვისიც გაბედვით და უ-
 სინიღისობით დაფუძნდა საფრანგეთში მეორე
 იმპერიას, ჰორტანზის უკანონო შვილი იყო.
 პატარა ნაპოლეონი შვიდი წლის იყო, რო-
 ცა ბიძი-მისის ტახტი და დიდება დაიმხო, და
 მთელი მისი ოჯახობა საფრანგეთის სამძღვრე-
 ბიდან გაიდევნა. ყმაწვილის გამზდელათ ერთი
 აბბატი (მღვდელი) დაუყენეს, რომელსაც მისი
 ტვინი და გული უნდა აღეზარდა, და, რაღა

თქმა უნდა, ეს აბბატი, ჰორტანზის სასიამოვნო
 ნოთ, მარტო იმ მხრით ხსნიდა თავისი მოს-
 წავლის გონებას, რომ ნიადაგ ნაპოლეონ პირ-
 ველის მოქმედებას და დიდების უამბობდა. ჰორ-
 ტანზისთვის, და მაშასადამე აბბატისთვისაც, მე-
 ცნიერება, ქვეყანა, მომავალი და ბედი — ყვე-
 ლაფერი ერთი სიტყვით — ნაპოლეონ პირველ-
 ში მდგომარეობდა. მისაბაძევ მაგალითად, სა-
 მეცნიერო წიგნებათ, სწავლის მასალებათ და
 საგნათ — პაწაწა ნაპოლეონს ნიადაგ ბიძა-მისს
 უყენებდნენ თვალწინ, მარტო მისს სხვის უნ-
 თებდნენ, მარტო მის სახელს უხსენებდნენ.

თუ ჩვენ აქ იმასაც დაუმატებთ, რომ ჰორ-
 ტანზი ვერც სამზღვარს გარეთ ივიწყებდა უწინ-
 დელ თავის დიდებას და ექსორიაშიაც ხელ-
 მწიფურათ სცხოვრებდა, თუ გავიხსენებთ, რა
 რიგი ქალაჩუნაობა, ხასიათის სიმდაბლე და
 ცრუ ქება უნდა ესმინა ნიადაგ პატარა ნაპო-
 ლეონს და რა იმედს უქადიდნენ იმას დედი-
 მისის მხლებლები, რომლთათვისაც სასარგებ-
 ლო იქნებოდა მისი ამალღება, — ჩვენ ადვილათ

შეგვეძლება წარმოვიდგინოთ, თუ რა ხასიათი უნდა გამოსულიყო ამისთანა მდგომარეობაში და ამნაირ გარემოებებიდან, როგორ უნდა წამხდარიყო შიგ ნიჭიერი არსება, ნაპოლეონ მესამეს ბუნების ნიჭი რომ დაჰყოლოდა, და რა მომავალი უნდა ჰქონოდა იმ კაცის ბედს, რომელიც გამოზდილა ამისთანა წრეში.

ნაპოლეონის სიყმაწვილემ გერმანიაში გაიარა. ის ახალგაზდა კაცი იყო, როცა დედა მისა შვეიცარიაში გადასახლდა, სადაც იმას ერთი ძველებური კოშკი ეყიდა ტბის პირზე, არანენბერგს. აქ შეისწავლა ნაპოლეონმა სამხედრო მეცნიერება, გაეცნო შვეიცარიის სამხედრო და სამოქალაქო გაწყობილებას და შევიდა სამსახურში შვეიცარიის არტილერიაში, იმ მიზნით, საფრანგეთის ხალხმა შეიტყუოსო, რომ ბიძი-ჩემის კვალზე დავიარები და სამხედრო საქმეები კარგათ ვიციო. ამ მხრით იმას (ან მისს მრჩეველებს) საფრანგეთის ჯარის გულის მოგება ჰქონდათ მხედველობაში. მაგრამ ჯარს გარდასხვა გავლენიანი ნაწილიც იყო საფრანგე-

თის საზოგადოებაში, რომლის გულის მოგებას ცდილობდა ნაპოლეონის სახლობა. ჩვენ იმ პარტიას ვე ვამბობთ, რომელიც ხალხის თავისუფლებას და სიკითხეს ეძებს, და რომელსაც ყოველ ცვლილების დროს ხალხის გონებაზე დიდი გავლენა და ძალა აქვს. ამ პარტიის გულის მოსაგებათ ნაპოლეონ მესამე გაერია იმ აჯანყებაში, რომელიც მოხდა რომის პაპის წინააღმდეგ, და რომლის დროს ციებ-ცხელებამ მოჰკლა მისი უფროსი ძმა. ამ ორი მხრით თავის გამოჩენის მეტი არა უქნია რა პატარა ნაპოლეონს თავის ახალგაზდობაში, და ამ ბარგით გადააბიჯა იმან იმ სამზღვარს, რომელიც ახალგაზდობასა და სრულ კაცობას შუაა გაყვანილი.

II

ამასობაში, როგორც ვთქვით, ნაპოლეონის ტახტი დაიშრა და საფრანგეთში უწინდელი მეფეების—ბურბონების—გვარი გამეფდა. ხალხს მართლაც არ უყვარდა ეს მეფეები, რადგანაც

მის თვალში იმათი გამეფება ძველი შეუძლებელი წესის და წყობილების აღდგენას ნიშნავდა. ლიბერალური პარტია გამწარებული ებრძოდა ამ მეფეების მომხრეებს, სინიღისიანათ იცავდა იმ სიმართლეებს, რომელიც რევოლუციას დაერჩინა, მაგრამ ამ ცდას ორი ნაკლულევანება აჩნდა. ერთის მხრით ლიბერალური პარტია როდი ეხებოდა ხალხის ნამდვილს მატერიალურ მდგომარეობას და თავის დროშაზე როდი სწერდა, თუ რა და რა გაუმჯობესობაა საჭირო მისი აზრით ამ ბედსა და მდგომარეობაში მყოფი ხალხისათვის, რომ ამითი ხალხის ენერგიული დახმარება და თანაგრძნობა მოეპოვებინა. მეორე მხრით ბურბონების დასამარცხებლათ ეს პარტია ნიადაგ იმ იარაღს ხმარობდა, რომ თქვენ უცხო ქვეყნელებმა დაგსვესთ საფრანგეთის ტახტზეო და ამით თქვენ ჩვენი ღირსება დაამცირეთ, ის ღირსება და ის დიდება, რომლითაც ნაპოლეონის დროს მთელი ევროპა ავიკელითო. ბურბონების დასამცირებლათ ლიბერალები საგანგებოთ აჭარბებდნენ ნაპოლე-

ონის ქებას, და თვითონ კი იმისთანა ანგებს
 ვერ ეხებოდნენ ხალხის გულისას, რომლითაც
 მისი აღდგენა და წინ წაწევა შეიძლება. ამის
 გამო მათს მოქმედებას და შრომას ხალხზე უფ-
 რო ის გაელენა ჰქონდა, რომ ბურბონები კი
 შეიძულა, მაგრამ ლიბერალების მაგიერ ნაპო-
 ლეონის სახელი შეაყვარა.

ბურბონებსა და ლიბერალებს შუა ბრძოლა
 1815-დამ დაწყებული 1830-მდი გაგრძელდა,
 და ამ თუთხმეტი წლის განმავლობაში ეს ბრძო-
 ლა ნიადაგ იმ კილოზე იყო, რომ ხალხი უფ-
 რო და უფრო უახლოედებოდა ნაპოლეონის
 სახელის გაღმერთებას და თან-და-თან ივიწყებდა
 იმ ლიბერალურ პრინციპებს, რომლის სახელით
 და სასარგებლოთ ჰქადაგებდნენ ლიბერალები.
 1830-ში ბრძოლა ნამეტნათ გაცხარდა. როცა
 შარლე მეათემ მოინდომა, ჯარისა და პოლი-
 ციის ძალით მოესპო საფრანგეთში ის მცირე
 უფლებები, რომელიც სტამბას და საზოგადოე-
 ბას დარჩენოდა, პარიჟის ხალხი აღშფოთდა
 და ქუჩებში ასტყდა სისხლის-მღვრელი «იელი-

სის ბრძოლა» პარიჟელ ხალხსა და სახელმიწ-
ფო ჯარს შუა. სამი დღის და სამი ღამის გან-
მეალოებაში იღვარა სისხლი პარიჟის ქუჩებში,
სანამ ბოლოს ხალხი გამარჯვებული დარჩა და
მეფე—გაქცეული. არეულობა და ბრძოლა იმით
შესწყდა, რომ ხალხის წინამძღოლმა დეპუტატებ-
მა და ჟურნალისტებმა მეფეთ ვითომ ლიბერა-
ლური სულით აღვსებული პრინცი ამოირჩიეს,
ლუი-ფილიპე ორლენელი, რომელიც უწინ
გაბუტვით უყურებდა თავისი ნათესავების დი-
დებას. ლიბერალებმა ეს გაბუტვა სულ-მალ-
ლობის ნიშნათ მიიღეს, და იფიქრეს, თუ კი
ლიბერალი ხელმწიფეთ გვეყოლა, საქმეს რაღა
უშავს და ხალხს მეტი სხვა რაღა უნდაო? ამ
რიგათ მოხდა 1830 წლის რევოლუცია, რომ-
ელმაც ერთის მხრით ბურბონების მაგიერ სა-
ფრანგეთის ტახტზე ორლენები აიყვანა და
მეორეს მხრით ყველას აშკარათ დაანახა, რომ
ერთი ტახტის დამხობა და მეორის აღდგინება
მეტის მეტათ ძნელი და შეუძლებელი საქმე
როდღი ყოფილა საფრანგეთის ხალხისათვისო.

ბონაპარტების ოჯახი ამ ცვლილებამ მადაზე მოიყვანა, მით უფრო, რომ ხალხის მხრით დიდი სიყვარული და იმედი როდი ჩნდა ორღეანების სახლისთვის. ნაპოლეონის ტვინზე ამ ცვლილებას კიდევ ის გავლენა ჰქონდა, რომ იმან იგრძნო, თუ რა ხალხის ნაწილი ყოფილა ყველაზე უფრო ძვირფასი ამ გვარი ცვლილებების დროს, ის შეეჩვია პარიჟელი მუშახალხის დაფასებას და მორიდებას, და დარწმუნდა, რომ ჯარის გულის მოგებასთან იმან ამ პარიჟელი მუშახალხის სიყვალული თუ არა, ცოტაოდენი სიმპატია მაინც უნდა ეძიოს.

ამ ნაირათ მისი აზრების მიმართულებას მიეცა ორგვარი მიზანი: ჯარში გავლენის მოპოება და პარიჟელი ლიბერალური მუშახალხის თვალის ახვევა. პირველი მიზნისთვის, შვეიცარიის სამსახურში შესვლის გარდა, ის ეცნობოდა საფრანგეთიდან მოსულ მოგზაურაფიცრებს, აქებდა მათ ნიჭს, ჰპირდებოდა ჩინებულ მომავალს, აძლევდა ფულს და ითხოვდა დახმარებას, — ვინცოდაა თქვენი დახმარება

რომ დამჭირდესო. ნაპოლეონს თვალწინ უდგა ბიძი-მისის ნაპოლეონ პირველის მაგალითი, როცა ის ელბის კუნძულზე დამწყვდეული იყო, გამოიქცა, და მთელი საფრანგეთი გაიარა, ხალხისა და ჯარისგან აღტაცებით მიღებულმა დაამარცხა ბურბონების ჯარი და სამი თვით მათი ტახტი დაიპყრო. ძმისწულსაც შესაძლებელი ეგონა თავისთვის ბიძის მაგალითის განახლება, და ამ აზრით ის მომხრეებს იმზადებდა საფრანგეთის ჯარში და აფიცრობაში. რამდენიმე დაჩაგრულმა და გამბედავმა აფიცრებმა მართლაც აღუთქვეს დახმარება, და ამის გამო ის ერთხელ, 1836-ში, სტრასბურგს მოვიდა და თავისი თავის იმპერატორათ გამოცხადება დააპირა. მისმა მომხრეებმა ხმა დაყარეს, პარაჟში ახალი რევოლიუცია მომხდარა და იმპერატორს თხოულობენო. და ზოგიერთმა რაზმებმა კიდევ დაიჯერეს ეს ამბავი და ნაპოლეონიც გვარიანათ მიიღეს. მაგრამ ამ დროს უფროსები მოვიდნენ, სტაცეს ნაპოლეონს ხელი, დააგლიჯეს თავის მუნდირზე რომ ორ-

დენები, ეპოლეტები და ლენტები დაეკიდებია
 და სატუსალოში წაიყვანეს, ისე რომ იმას არც
 ხმა ამოუღია, არც ხელი გაუნძრევია. ამბობენ,
 იმდროს რომ იმას ცოტაოდენი ენერგია
 და გამბედაობა ჰქონოდა, იქნება მთელ ჯარს
 მისი მხარე მიეღო და თვითონ უფროსები და-
 ეტუსადებიაო. მართალია ეს, თუ არა, ამას ეხ-
 ლა ვერვინ გასჯის, მაგრამ უეჭველი კია, რომ
 ნაპოლეონი მეტის-მეტათ დაიბნა, როგორც კი
 იმას პირველი ნამდვილი დაბრკოლება დახვდა
 წინ, და გაშტერებულათ გაშეშდა, თითქო
 ცოცხალიც არ ყოფილიყო. ლუი-ფილიპემ
 იმას თუთხმეტი-ათასი ფრანკი ჯიბეში ჩაუღო,
 ამერიკაში გააგზავნა და იმ პატიოსან სიტყვას
 დასჯერდა, რომელიც მისცა მას ნაპოლეონ-
 მა—ჩემს დღეში შენ წინააღმდეგ არა ექნა რაო.
 ნაპოლეონის მომხრეები გასასამართლებლათ
 პასუხის-გებაში მისცეს, მაგრამ ნაფიცმა მსა-
 ჯულებმა გადასწყვიტეს, რომ რადგანაც უმთავ-
 რესი დამნაშავე ჩვენდა უკითხავათ გაუშვეს,
 მისი დამხმარებლებიც უნდა გათავისუფლდნო.

ამით გათავდა სტრასბურგის აჯანყების ამბავი. ოთხი წლის შემდეგ, როცა საფრანგეთის პოლიტიკას ახალი დამცირება მიაღვა ტიერის უხერობით, და როცა იმავე ტიერის წყალობით საფრანგეთის ხალხში უფრო გაძლიერდა ნაპოლეონ პირველის თაყვანის-ცემა, რადგანაც იმ დროს თვითონ ტიერმა გადმოატანინა ელენეს კუნძულიდამ იმპერატორის გვამი, პატარა ნაპოლეონმა ხელახლავ ბედის ცდა მოინდომა: იმან დაამზადა ლონდონში მთელი ხომალდი, თავის ლაქიებს საფრანგეთის ჯარის მუნდირები ჩააცვა, იშოვა ერთი ფრთა-დაგლეჯილი არწივი, რომელსაც თავის საკუთარ შლიაპაში ხორცის ჭამა ასწავლა, და ამგვართ დამარაგებული მიაღვა საფრანგეთის ქალაქს ბულონს. იქ შევიდა ის კაზარმებში და ჯარს გამოუცხადა იმპერატორის მემკვიდრე მე ვარ და წამომყევით, გავაგდოთ ლუი-ფილიპპე და თქვენი დაჯილდოება ჩემ კისერზე იყოსო; მაგრამ აქაც ვერა ქნა რა, იმის მეტი, რომ ხელ-ახლავ შემინდა, როცა უფროსები მოვიდნენ. ბულონში

ის ერთიანათ როდი გაშეშებულა: ის გაიცქა ზღვისკენ, იმ იმედით, რომ ხომალდზე ასვლას მოეასწრებო, მაგრამ ესეც ვერ მოახერხა, და მორჩილათ სატუსალოში წაყვა აფიცრებს და ჰოლიციის წვერებს.

ენლა კი მმართველობამ უფრო სასტიკათ მოეპყრო თავის ტუსაღს: სამართალმა გადაუქრა იმას მთელი სიცოცხლის განმავლობაში დატუსალება, და თვით ლუი-ფილიპემ სადგომათ ჰამის ციხე მიუჩინა, სადაც ნაპოლეონი ექვსი წელიწადი იჯდა, სანამ გაქცევით თავს არ უშველა.

რაკი ნაპოლეონმა ორგზის დაინახა, რომ ჯარის აყოლა ისე ადვილი არ ყოფილა, როგორც იმას და მის მომხრეებს ეგონათ, და როცა გამოაშკარდა, რომ პარიჟის ხალხს მართლა უფრო მეტი გავლენა ჰქონია ჯარზე, ვინემ ნაპოლეონის სახელს, ეს ტახტის მეძიებელი პარიჟის მუშების მოგებას გულ-და-გულ შეუდგა. ამ მხრით მისი მოქმედება უფრო ადვილი და უშიშარი იყო, ვინემ სამხედრო აყალ-

მაყალის ატეხა; ამისთვის მარტო წერა იყო საჭირო, და დაწერილის დაბეჭდვა, — და ვინ არ იცის, რომ იმას ეს დიდათ არ გაუჭირდებოდა, ან, თუნდ რომ გასჭირებოდა, ამაშიაც ბევრ დამხმარებელს და მისთვის თავდადებულ მშრომელს იშოვიდა. მართლაც ჰამის ციხეში ნაპოლეონ გულ და-გულ მიაწვა მუშა-ხალხის მდგომარეობის განხილვას, და მოკლე ხანში რამდენიმე წიგნი დასწერა, რომელშიაც სწინდა მუშების მდგომარეობის ცოდნა და სამეცნიერო კითხვების და საგნების გამოყენება საიმპერატორო ტახტის აღსადგენათ. ეს გარემოება ისეთი შესანიშნავია ნაპოლეონის ცხოვრებაში, მაგას იმის პოლიტიკაში და მოქმედებაში ისეთი ალაგი უკავია, რომ ღირს ამ საგნის დაწერილებით აწერას შეუდგეთ.

6. სკანდელი.

(შემდეგი იქნება)

გ ა რ დ ა ც ვ ა ჯ ე ბ ა ზ ე დ .

(ღობროფიუბოვიდამ)

აი, სიკვდილსა კიდეც აცხადებს
დღეს გაზეთებში შავი არშია,
მაგრამ ნაღველსა ეს არ მიმატებს
ნაღვლით არეულს სულს და გულშია.

რალაც მხიარულ მღელვარებითა
ვეგებები სულ მე იმ ამბავსა,
რომა სიკვდილი გულდადებითა
თან-ღა-თან ჰსთიბავს ძველ თაობასა...

ვის სიკვდილსაცა უწინ ვშიშობდი,
ის მოხუცები დღეს არ ჰსცხოვრებენ;
რასაც ძველებურს მე პატივს-ვჰსცემდი,
სულ მათთან საფლავს განისვენებენ....

განჰსცხრი, სიკვდილო, მწუხარე მხარეს,
რაც აქ მიხრწნილა შთანთქე გაჰფანტე,
და ხრწნილებისა ახალს სამარეს
ახალ ცხოვრების დროშა აღმართე!...

ჩვენი ცხოვრების ყუავილი

უძლენი ო...ნ...

თ ა გ ი X I

დიტოს ზანხიონში შესვლა და იქ ცხოვრება.

მეოთხე კლასში რომ გადვიდა დიტო, იმ წელს დედმამაც დაეხოცა. წარმოიდგინეთ ყმაწვილის მდგომარეობა. იმას გამოეცალა ორი ისეთი ბურჯი, რომ ქვეყანაზე უკეთესი აღარა დარჩენია რა. თუ ითმენდა ამდენს გაჭირებას კლასში და ბიძის სახლში, მხოლოდ ამ ორ ძვირფას არსებობისთვის ითმენდა. იმათ უსაცილოდ ჰსურდათ დიტოს ღიმნაზიაში გამოზდა და ისიც იმდენათ როგორ წახდებოდა, თუნდ ფეხითაც დაეკიდნათ, რომ დედმამის სურვილი არ აესრულებინა. მერე როგორი დედმამის, რომელთაგანაც სიყვარულისა და სიამოვნების მეტი არა დახსომებოდა რა.

ჩვენ კარგათ ვიცით, ღიტო როგორც ამა-
 დებდა თავის გაკვეთილებს. ეგზამენები რომ
 დაიწყებოდა, ღიტო ერთი თვის წინათ შეუდ-
 გებოდა ღამის თევას. რაც მთელს წელიწადს
 ცოტ-ცოტათ ესწავლა, ყველა ერთბაშათ უნდა
 გაეზებირებინა. მით უფრო სამძიმო იყო ეს იმის-
 თვის, რომ მომეტებული ნაწილი გაკვეთილე-
 ბისა გაუგებარი იყო და რაკი მასწავლებელს
 მორჩებოდა, მეორე დღეს ერთიც აღარ ახსოვ-
 და. როგორც მალე ჩაეწყო მესხიერების ყუთ-
 ში ეს იმისთვის უაზრო გაკვეთილები, ისე მალე
 გამოირეკებოდა იქიდგან. ამაირათ დაგროვე-
 ბული მთელი წლის გაკვეთილები, ეგზამენების
 წინათ, სულ ერთიანათ უნდა აელო და ხელმე-
 ორეთ ჩაებარებინა თავის მესხიერებისათვის, რამ-
 დენიმე დღით მაინც. შემდეგ, თუ კი ღმერთი
 აღირსებდა ეგზამენების კარგათ გადარჩენას,
 თვითონ რომ არ გამოცვენო იყვენ, ძალათ
 გამოარეკდა თავიდგან, ტყულა უბრალოთ რომ
 მესხიერება არ დამძიმებულ იყო. ამისთანა გა-
 რემოების შემდეგ თვითონ მკითხველიც აღვი-

ლათ წარმოიდგენს, თუ რა ძნელი მოსარევი იქნებოდა ღიტოსთვის უმაღლეს კლასში დანიშნული სწავლის გავლა. ყოველ უფროსს კლასში გადასვლასთან გონებითი ჯაფა ერთი-ოთხათ უძნელდებოდა. მაგრამ რამდენათაც ყმაწვილს გაჭირებული ჰქონდა საქმე ამისთანა სწავლებით, იმდენათ უფრო სანატრელი ჰხდებოდა იმისთვის დედმამა და თავისი სახლობა, რომელნიც ღრო-გამოშვებით სასიამოვნო ნავ. საყუდრათ შეექნენ ღიტოს ღიდს ზნეობით დელვასა და გონებითს ქარიშხალს შემდეგ. ეს ოჯახი გახდა გაჭირვებულ ღიტოს დასასვენებელ კარვათ. ყმაწვილმა თავის სახლი წარმოიდგინა სამოთხის არეთ, საცა ყოველი ცხოვრების ჯაფით დამძიმებული ელის განსვენებას. როცა ზეპირობით საქმე გაჭირებია, ვინ იცის, ღიტოს რამდენჯერ გაუმხნევებია თავი ამ სიტყვებით: «არაფერიო, ამ ორ თვეს თავში რახუნს კიდევ მოვიტმენ, რომ ბოლოს შინ თავისუფლებით უკეთ დავტკბეო». ამ წამს მამის ოჯახის ტალახიანი ნაფოტიც შეილის თვალში ისე

ბრწყინავდა, როგორც თილისჰის წალკოტის
 აღმასი.

ყოველი საგანი იმ ადგილზე დიტოს თვალ-
 ში დედმამის შუქით იყო გაბრწყინებული. ახლა
 კი ამ სამოთხის არეს უეცრათ დაუბნელდა ეს
 ორი მანათობელი მზე და რასაკვირველია დი-
 ტოსთვის სახლიც უეცრად ჩაძვრა ბნელს უფს-
 რულში. დიტოს ქვეყანაზე ისეთი აღარა დარჩე-
 ნია რა, რომ იმისთვის კიდევ ღირებულ იყოს
 სწავლა და ტანჯვა. იმას ყოველივე სძაგდა: ბი-
 ძის სახლი, სადაც ერთხელ რიგიანათ კუჭი არ
 გამოეძლო, ღიმნაზია, სადაც ჯერ ერთი ნათელი
 აზრიც არ ჩამყნოდა თავში და იმის ტვინს კიმ
 ბევრი ისეთი სამძიმო საზეპიროებები შეენახა, რო-
 მესიერებაც თითქმის გაბზაროდა და გონებაც
 უღროლოთ უბნელდებოდა. ან აქამდისაც რად აუ
 ტანიაო ამდენი ტანჯვა—იტყვის მკითხველი.—
 იმისთვის რომ დიტოს დედმამას ასე უნდოდა
 და იმათი სურვილი კი დიტოსთვის დაურღვე-
 ველი ცხოვრების კანონი იყო. ის მხოლოდ
 მაშინ იყო ბედნიერი, როდესაც იმათს სურვილს

ასრულებდა. «ვაიმე, დედავ! ოჰ, საყვარელო მამავ, შენ მაინც ვისთან დამაგდეო».....იკივლა ყმაწვილმა დედის სიკვდილს შემდეგ რომ მამისაც გაიგონა. ამას იქით ყმაწვილი აღარავის უცვნია.

იმის ბუნებით მხიარული და დამცინებელი სახე მოიღრუბლა, წარბი შეეკრა და დიღხანს აღარავის უნახავს გაცინებული. ყმაწვილი უნდოდათ შინ წაეყვანათ სევედის მოსაქარვებლათ; მაგრამ იმან არა ჰქნა. «ვილასთან უნდა წავიდეო--გულ-გახეთქილმა უპასუხა თავის ბიძას, რომელიც ტირილით ცხვირ-გაწითლებული ფეხრებოდა ძმის-წულს. მაგრამ იმის გულ-შემატკივარი სიტყვები დიტოს ცეცხლ-მოდებულს გულზე ზეთის წვეთებათ ეცემოდა. ბიძის ფერებამ კიდევ უფრო გაბრაზა. ბოლოს, ყმაწვილმა ველარ მოითმინა, დასხლტა ხელიდგან, გადმოუბრიალა თვალები ბიძას და უთხრა: თავი დამანებე, არ მინდა წასვლა, რას ჩამაცივდიო! - ქვერიას უნებურათ გააქრქოლა. ტანში ამ უეცარ და მოულოდნელ ამყობაზე. ცეცხლით აპრიალეებულს თვალებს

რომ თვალი შეასწორო, მომეტებულათ შეშინდა. ყმაწვილის სახეს თითქოს შავი ჯოჯოხეთის ჰაერი დასდგომოდა. «ნეტამც არ გაგიყდესო» წაიბუტბუტა ბიძამ და თავის ოდისკენ გატრიალდა. «რატომ შენ არ ჩაღძვიო იმის მაგიერათ — მიაყოლა გაბრუნებულს ბიძას და თვითონ აჩქარებული ნაბიჯით გაუდგა ტყისაკენ. ამ გარემოების შემდეგ ღიტო შეიქნა ძალიან გულჩახვეული; თავის ამხანაგებს აღარაფრათ ეკარებოდა; სწავლასაც თავი დაანება; ერთი კვირა ღიმნაზიაში აღარ წასულა. ბიძა ფიქრში ჩავარდა: ღმერთი არ გაუწყრეს, ყმაწვილმა სწავლას თავი არ დაანებოსო. ის შეუდგა ცდას, რომ ღიტო სახელმწიფო ხარჯზე მიეღოთ ღიმნაზიის პანსიონში. უნდა ვთქვათ, რომ ეს ყმაწვილი მამის სამსახურისათვის ორ წელიწადზე მეტი იყო კანდიდატათ ჩარიცხული პანსიონში, მაგრამ ჯერ თავის რიგი კიდევ არ მოსელოდა. ევერიამ მიართვა არცა ღიმნაზიის მთავრობას ყმაწვილის დაობლებას და გუბერნატორთანაც

ეცადა, ასე რომ ყმაწვილი რათიც იქნა, მიიღეს პანსიონში სახელმწიფო ხარჯზე.

დიტოს ძალიან გაეხარდა ეს ამბავი. ღიმილში პანსიონერები მოწაფეების უმაღლესს წოდებას შეადგენდნენ. ამათ უკეთ ეცვათ. ისე შემოტრეტილები და გაგლეჯილი წაღებით არ დადიოდნენ, როგორც ღიმილზელები, რომელნიც თავთავის ბინაზე ცხოვრობდნენ. ამას გარდა ყოველ დღე წინიანიც უმზადებოდათ. ერთი სიტყვით პანსიონერებს არც ტანსაცმელი და არც საზღო საზრუნველათ არ ჰქონდათ გამხდარი. ავით იყო, თუ კარგათ, რაც ჰქონდათ, მუდამ დღე ჰქონდათ და ამისთვის შუალამეში ტყე-ტყე მაინც აღარ გარბოდნენ. ამას გარდა ცივებ-ცხელებიან ნოტიო ფაცხის მაგიერათ ყმაწვილებს დიდი ნათელი და მშრალი ქვითკირის ოთახები ჰქონდათ საწოლათ. ამ საწოლში გოჭებივით მაინც არ იხუბლებოდნენ, როგორც ეს დიტოს სჩვეოდა თავის ფაცხაში. სიღარიბისგამო ჩვენებური ყმაწვილი მომეტებულ ნაწილათ ან ნოტიო ფა-

ცხაში, ან საღმე დუქანში, ან კიდევ უარესი—
 სალდათის ქოხში სტუმრის მოყვარე დედაკაც
 თან ატარებდა ცხოვრებას. ხშირად შეიძლებო-
 და, რომ საწყალი ღიმნაზიელი ამისთანა დარ-
 ბაისელს დედაკაცს, — ისიც სტუმართ-მოყვარეო-
 ბის გამო — უეცრად შუალამისას სახლიდგან გა-
 მოეგდო და წინა კარში ზამთრის სუსხისაგან
 დილამდის ეკრუსუნებინა მარტის გახელებულ
 კატებსავით. დიტომ პანსიონში მიღებით ყოველ-
 სავე ამგვარ ხიფათს თავი დააძრო და ბოლოს
 მოისვენა. ახლა იმის საზრუნავი სწავლის მეტი
 არა ყოფილარა. სანამ საკუთარ ბინაზე ცხოვ-
 რებდა პანსიონს გარეთ, რამდენჯერ უფიქრია
 მრავალ ნაირ გაჭირების დროს: «ღმერთო მომ-
 კალი მე რომ შეშა და წყალი, ან საჭმელ-სა-
 სმელი საზრუნავათ და საძებრათ არ მომცა, რუ-
 სული კი არა ქაჯურიც რომ მომცენ დასა-
 სწავლათ როგორ შეუშინდებო». ახლა გარე-
 მოებამ ყოველივე ესენი თავიდგან მოაცილა,
 წალმის ცეცხლზე თვლების წვისა და შრეტის
 მაგიერათ ახლა სანთლებზე სწავლის ღონე მიე-

ცა. ამისთანა კეთილ მდგომარეობაში რომ ჩა-
 ვარდა ღიტო, სწორეთ ხელმწიფის შეილათ წარ-
 მოიდგინა თავი. სისუფთავისა ხომ რაღა მოგახსე-
 ნო! უწინ, ბატონო, ერთი, ან ორი ხელი საცვალი
 სანამდის ზედ არ შემოალპებოდა და არ შემო-
 ეცრიცებოდა, მანამდის უნდა ცმოდა. კვირაში
 ორჯერ შიგნითი ტანსაცმლის გამოცვლის მა-
 გიერთ ღიტო, როცა ორი თვისა და სამი თვის
 შემდეგ შინ წავიდოდა, მხოლოდ მაშინ გამო-
 იცვლიდა ძველს შემოცრეცილს საცვალს, და
 სულ გადაადგებდა, რადგან ერთნაირი ცხოველის
 სიმრავლისაგან იმისი შინ წადება შეუძლებელი
 იყო; დედას კი ეტყოდა საცვალი დამეხაო.

პანსიონში როგორც საცვალის სისუფთავე, ისე
 ტანისა საკმაოთ ჰქონდათ. უწინ შინ რომ მივი-
 დოდა ღიტო, მაშინ თუ დააბანინებდა დედა თავსა
 და ტანს, თორემ უმისოთ ორი-სამი თვე ისე
 გავიდოდა, იმის ტანს მწვირე არ მოეცლე-
 ბოდა. ის კიარა, ზოგს ყმაწივლს ხის ქერქსავეთ
 შემოერტყებოდა ეს შავი მწვირე ტანზე და
 ზოგი მოწაფე კიდევ იტყოდა, ზამთარში

ტანის ბანა იმითია ცუდი, რომ მწვირის ქვეშ
 გვაცლის ტანზე და უფრო გვცივაო. ყოველი-
 ვე ამა გაჭირებისაგან დიტო გარემოებამ დაიხ-
 სნა, ჩასვა უზრუნველს მდგომარეობაში და მის-
 ცა იგივე თავსატეხი წიგნები სასწავლებლათ.
 რამდენათაც აუტანელი იყო იმისთვის ოჯახის
 დაკარგვა და საუკეთესო გვამების გაცლა საუ-
 კუნოთ, ახლა, პანსიონში შეყვანა რომ ეღირ-
 სა, თუ არ იმდენათ, დიდათ მაინც შეუმსუბუქ-
 და თავისი მწუხარება და მით უფრო გულდას-
 მით შეუდგა თავის წიგნების ზეპირობას. დიტო
 პანსიონში საკვირვლად მყუდროთ იქცეოდა.
 იმას პირველ დროებში არც ამხანაგი ჰყავდა,
 არც მტერი; ყველასთან თითქოს კრძალვით და
 შორიდებით იყო. იმან იცოდა საზეპირო ზა-
 ლიდგან სამი გზა: ერთი ეზოში ხან-და-ხან გა-
 საელეო გამოსავლელათ, წმინდა ჰაერის ჩასა-
 ყლაპავათ და თვალის სასეიროთ. მეორე კლა-
 სებში სწავლის დროს და მესამე სპალნაში, ანუ
 საწოლში, სადაც ჰქონდა ცალკე კრაოტი, სუფ-
 თა ქვეშსაგები და სასთუნალთან ამოშვერილ

გძელ რკინის ჯოხზე ეკიდა რკინის ფირფიტა, რომელზედაც ეწერა იმის სახელი და გვარი.

ბევრი ახალი და იმის გაუგებარი შემთხვეულება ეჩვენა დიტოს თვალს ამ ახალს ცხოვრებაში. მაგალითად ის ვერ მინხვდარ იყო, თუ მეორე კლასის პაწაწა, თორმეტ-ცამეტის წლის, ყმაწვილები რათ მეგობრობდნ წვერ უღვაშიან მებუთე და მეექვსე კლასის მოწათფებსა. ვერც ის წარმოედგინა, თუ ზოგი ერთს ცოცხალს და მკვირცხლს ყმაწვილს განსაკუთრებულს ყურადღებას რად აქცევდა პანსიონის ზედამხედველი. როდესაც ამისთანა ყმაწვილი რომელსამე თაჲის ამხანაგს გააჯავრებდა, ის უსათუოდ შანს მოუგებდა: «ჰატ, შე ნაზირატლის მეგობაროვო». დიტო ფიქრობდა: «ნაზირატლის მეგობრობა რა მაგისთანა გასაჯავრებელი, ან სათაკილო უნდა იყოსო. ნეტა კი დამიმეგობრდებოდეს, თორემ მაგას როგორ ვითაკილებ. ხანდახან გაუგებარს უროკებს მაინც ავახსნევენებ და ჩემთვის კარგ იქნებაო... ეს სწორეთ იმას ჰგავს, იმერელს რომ თათარმა

ცხენი მოსტაცა და გამოკიდების მაგიერათ ^{თათარს} დაუძახა: «ლორის ხორცი შეგაჭამე, ეგეც შენ და ჩემი ცხენიც შენო», ღმერთმა ამისთანა სასჯელი ნურსად ნუ მომიშალოსო — გაიფლებდა გულში დიტო და ნელა ჩაიცინებდა.

ზემოხსენებულს ოყლაყებს რომ რამე ესწავლებინათ იმ პაწაწა ყმაწვილებისათვის, კიდევ იფიქრებდა კაცი, რომ გულ-კეთილი და თავისიანების დამხმარე ყმაწვილები ყოფილანო, მაგრამ, სამწუხაროთ, ისეთი ოყლაყები მეგობრობდნენ ამ პატარებს, რომ თვითონაც არა გაეგებოდათ რა და თითო კლასში ორორი წელიწადი რჩებოდნენ; მეორე ესეც შენიშნული იყო, ახალ გაზდა კარგი ნიჭიანი და კარგი მოწაფე, როგორც კი დაუმეგობრდებოდა ზემოხსენებულს დოყლაპიას, ეს ყმაწვილი მაშინვე სწავლასაც უკლებდა, თამაშობითაც აღარ თამაშობდა და მუდამ ხბოსაგით აედევნებოდა ამ უშველებელ მოწაფეს თვალეზ-ჩაცვენილი და მუდამ პირდაღებული. დიტოს ძალიან სძულდა ამისთანა დოყლაპია წვერ უღვაშიანი მოწაფეები, რომ

მელნიც თვითონ არას აკეთებდენ და პაწაწებსაც ხელს უშლიდენ სწავლაში. ის როგორც კი გაივლიდა ამისთანა მოწაფის გვერდით, მაშინვე დაეჭყანებოდა და მიაძახებდა:

ჩიშ, ჩიშ, დიდო ვირო,

წიხლები არ დამიშინო.

ისინიც, რასაკვირველია, არ გაიცდიდენ იმას და ხშირად ასმენდენ ზედამხედველს: «ეს გველის სინსილა აქ ვინ შემოაგდოვო» იტყოდენ ისინი. ერთხელ დიტოს გამოეკიდა ერთი ამ დიდ ბაიყუშთაგანი და, რომ ველარსად მიაბწყედიო, ქვა ესროლა. სროლა ეგრე არ უნდაო, უთხრა დიტომ, დაატანა დერეფნის წინ აყუდებულ კლასების საგველ ჩოთქს ხელი, დასცხო თავში ამ უშველებელს აყლაყუდას და თავი გადაფრიწა. დიტო ამისთვის სამი დღე იჯდა ბნელს ოთახში მარტო წყალზე და პურზე. ამ შემთხვევის მერე, დიტოს გალახვას ველარავინ ჰბედავდა, თუმცა თვითონ კი ვისაც ამოითვალწუნებდა, საშველს აღარ მისცემდა, იმდენს აჯავრებდა; საკვირელი იყო, რომ პაწაწა ყმაწვილებს მის-დღეში არას

ეტყოდა; იმას განსაკუთრებით დიდი შაგირდებში ეზარებოდენ, რომელნიც არას სწავლობდენ და მუდამ დღე პაწაწა ყმაწვილის ფერებაში ატარებდენ დროებას, თითქოს იმათი გადიები ყოფილიყონ. ერთი ამ შაგირთთაგანი, უფრო დიდი და უნიჭო, მაინც საშინლად შეძულდა დიტოს; ბევრი სახელები მოუგონა: ხან «დაზგას» ეძახოდა, ხან «ნაგვიანვეს ზაქს», ხან «ხარის-თვალას» და «რაჭველების გუდას». ის ყმაწვილი უნიჭობასთან საშინელი თაემოყვარეც იყო, სახელის დარქმევა და დაცინება საშინლათ სძულდა. როცა ძალიან გული მოუვიდოდა, იტყოდა: «მე თუ იმ გველის-წიწილს თავი არ გაუტეხე, ისე არ მოვეშვებიო», იბრაგუნებდა გულზე ხელს და მწერისგან შეწუხებულ ცხენსაფით იწყებდა თავის ქნევას. მაგრამ იმის უბედურება ის იყო, რომ თითქოს მთელი პანსიონი ამ საქმეში დიტოს მომხრე შეიქმნა. როგორც კი სახელს გამოუთქვამდა იმ ყმაწვილს, მეორე დღეს მთელი პანსიონი გაიმეორებდა. ეს ახირებული უნიჭო, თავ-მოყვარე წვერ-უ-

ღვაშიანი პაწაწა ყმაწვილების პატრონი ოყ-
 ლაყი მეტი არ შეიძლება ისე წახდა ამისთანა
 დაცინებით. ხშირათ უნახავთ ის აზუველებული
 პანსიონის სპალნაში, სულ დიტოსგან მოგო-
 ნილ სახელებისაგან. ორჯერ-სამჯერ შეხვდა
 დიტოს იმისგამო სადილის უქმელობა და ამან
 კიდევ უფრო შეაძულა მას ეს «ბაიყუში», -ასე ეძა-
 ხოდენ ამ ყმაწვილს ბოლოს. დიტომ გადაწყვი-
 ტა, თუ მე ეს «ბაიყუში» როგორმე ამ პანსიო-
 ნიდგან არ გავაგდე, ღმერთმა ნურც მე მამ-
 ყოფოს ცოცხალიო და ამის შემდეგ ზოგიერთ
 ყმაწვილს უფრო დაუახლოვდა, შეადგინა დამ-
 ცინლების წრე და როდესაც ბაიყუში ზალაში
 იქნებოდა უროკის სასწავლებლათ, დიტოს ამ-
 ქარი ზალის კუთხეებში და მეორე სასწავლო
 ოთახში გაიფანტებოდენ; ერთი რომ იყვირებდა
 «ნაგვიანევი ზაქი», მეორე—«როპაპის მოზვე-
 რიო». ბაიყუში დაიწყებდა თვალების ბრიალს,
 იქით-აქეთ იხედებოდა, მაგრამ ვის სად მიაგნებ-
 და იმდენ ყმაწვილებში. იმათ ფეხის-ხმას თან-
 და-თან აჰყვებოდა მთელი ზალაში მყოფი ახალ-

გაზდობა და შეიქნებოდა ერთი კივილი და ალიაქოთი. «ბაიყუში» ხან ამას გამოეკიდებოდა, ხან იმას და დაიწყებდა უფრო გამწარებით რბენას. ამ დროს პირზე წამოჭებებული მართლაც რომ წითელ პერანგით გაგიჟებულს ორი წლის მოზვერს ჰგავდა. — ბოლოს რომ ევლარავის მონახედა, ეინც ხელში მოხვდებოდა, იმას აქმევდა ლაწანს. გალახული მოწაფე, რასაკვირველია, როგორც მართალი კაცი მირბოდა ზედამხედველთან სამართლის მოსათხოვნელათ. ვისაც ჰკითხავდენ, ყველანი უმოწმებდენ, რომ ყმაწვილი სულ ტყულა უბრალოთ გალახა «ბაიყუშმაო». საქმე მაინც ამით გათავდებოდა, რომ გაჯავრებულს და დატანჯულს «ბაიყუშსავე» დასჯიდენ. ამნაირმა უსამართლობამ ყმაწვილებისა და უფროსის მხრით უმისოთაც მსუბუქის ჭკუის პატრონი «ბაიყუში» კიდევ უფრო ააჩქარა. ის შეიქნა იჭვიანი, დაუნდობარი, ასე ეგონა, მთელი პანსიონი, უფროსები, ამხანაგობა და ზოგიერთი პაწაწა იმის მეგობარი ყმაწვილებიც მტრათ უყურებდენ, აღარავისი არა სწამ-

და რა, ყველას უკვირდებოდა: ხომ არ დამცინიანო, ბოლოს თავის განსაკუთრებული მეგობარი ყმაწვილებიც აუტყდენ. «ბაიყუში» გადგა განზე გაბრაზებულ კურო-მოზვერივით და დღე ისე როგორ გავიდოდა, რომ ან ვინმე არ გაელახა და ან ვისმე, იმაზე უფრო მძლავრს, არ შემოლახვოდა. უწინაც ერთობ რბილი იყო სწავლაში და ახლა წიგნი გვერდზე გადააგდო. სულ დაანება უროკების ზეპირობას თავი. კაცი რომ ერთ მინუტს ველარ მოისვენებ, მუდამ იმის ფიქრში თუ ხარ, ხომ არავენ დამცინის, ან ხომ ჩემი ცუდი არავის უნდაო, მაშინ მიუცილებლათ, ან სულ უნდა გაეცალო იმ საზოგადოებას და ან ხმალ-ამოდებულ ჯარასავით იტრიალო მტრის მოსაგერებლათ, «ბაიყუშისაც» სწორეთ ეს საქმე დაემართა. ის მუდამ იქით აქეთ აბრიალებდა თვალებს და ამ ნაირმა იჭვიანობამ კიდევ უფრო აუტყხა ყმაწვილები. ამის შემდეგ პანსიონის დღიურები სულ ერთი სახელოვანი გმირის ქველ-მოქმედებით გაივსო და ეს გმირი გახლდათ თვითონ «ბაიყუში».

უფროსები იმას ეძახდნენ პანსიონის ჭირს და
 ეძებდნენ ყოველ შემთხვევას პანსიონიდგან
 გამოეგდოთ. ხან-და-ხან თვითონ «ბაიყუ-
 ში» რომ დაფიქრდებოდა თავის წარსულ-
 პანსიონის ცხოვრებაზე, წარმოიდგენდა უწინ-
 დელს საქმეებს, თავის მშვიდობიანობას, მე-
 რე, თუ რა ნაირათ აუტყდა მთელი პანსიონი,
 მაშინვე თვალწინ გამოეხატებოდა მკვირცხლ-
 თვალებიანი და შუღლიანი დიტოს სახე: «ოჰ, ეს
 გველის-წიწილა სწორედ ჩემდა საუბედუროთ
 გაჩნდა ამ პანსიონშიო, სულ იმის ბრალია
 ჩემი ასე აგდება. პირველათ იმან მოიგონა ჩე-
 მი დასაცინებელი სახელები. ერთი კარგა თუ
 გული არ ვიჯერე იმის ზურგზე, ღმერთმა ნუ
 ქნასო». «ბაიყუში», რასაკვირველია, ეძებდა კარგს
 შემთხვევას. იმას უნდოდა, დიტო მიემწყვდია
 ფეხის ალაგში, სადაც ყმაწვილები ეახშამს შემ-
 დევ ვიზატებს აკეთებდნენ, თითქოს პაპიროსის
 საწვევ ოთახათ ჰქონოდესთ გაკეთებული, და მე-
 რე წევბოდნენ. «ბაიყუში» ყველაზე ბოლოს წა-
 ვიდოდა იქ, ერთი იმისთვის, რომ, თუ მრავ

ვალ ყმაწვილებში გაერეოდა, ბუთ არ გამხდ-
 რიყო ამდენს შეუბრალებელ ჩიტებში და მეორე
 —ვისიც დაჭერა ჰსურდა, იქნება ოდესმე ის
 მოემწყიდია ამ ალაგას მარტოთ-მარტო და
 მთელი თავისი ჯაერი ამაზედ ამოეყარა, მაგრამ
 დიტოც არ იყო ამ შემთხვევაში გამოუცდელი
 და დაუკვირვებელი; იმან მაშინვე ამოიკითხა
 იმის ჯაერიან თვალეებში, რაც ჰსურდა და
 ერთი ათად გაფთხილებული იყო. იმან გაიჩინა
 ამხანაგები და უდიმათოთ ნაბიჯსაც არ გადად-
 გამდა. დაწოლის დროს ფეხის ალაგში არაო-
 დეს გვიან არ წავიდოდა. ამ დროს მოხდა ერ-
 თი შემთხვევა. დიტოს გულითადს მეგობარს
 კატუნას «ბაიყუშმა» მწარე სილა აჭამა დაცი-
 ნებისათვის. კატუნია ცალ-ყბა აპრიანლებუ-
 ლი მოვიდა დიტოსთანა. ამასთანავე ცალი
 თვალიც, ცოტა არ იყოს, დასივებოდა და
 იქიდგან ცრემლები სცვიოდა. — ბიჭო, რა დაგმარ-
 თნიაო — შესძახა დიტომ თავის მეგობარს. — «ბაი-
 ყუშმა გამდვა სილაო» — უპასუხა. — წამო ზედა-
 ხედველთან. ჯერ იმას დავასჯევინოთ და მერე

ჩვენ ვიცითო». მართლაც ზედამხედველმა ამ უწესოებისათვის ყოფაქცევის დავთარში ცული შენიშვნა ჩაუწერა «ბაიყუმს» და იმ დღეს წყალპურზე დასვა ცალკე, მაშინ როდესაც იქვე იმის ამხანაგები ბივშტეკს შეექცეოდნენ. «ბაიყუში» იყო აბრეზილი. ვინიცის, რამოდენი ჩუმი დაცინვა და ჯავრობა შეემთხვა სადილათ მსხდომ ყმაწვილებისაგან. დიტო მაინც წამის წამს ცმუტავდა. სადილზე ორ-ჯერ სამ-ჯერ წამოიყვირა ბაიყუმმა დიტოს სახელი, ვითამ და ზედამხედველის გასაგონებლათ: «არ მაყენებსო»; მაგრამ უფროსს ყურიც არ უთხოვებია ამ ყვირილზე. სალამოს დიტომ და კატუნამ შეთქვეს ერთმანეთთან, ბაიყუში უნდა გავთქიროთ ფეხის ალაგშიო. მესამე ამხანაგიც დაითანხმეს. ვახშამს უკან, როცა სვალნაში ყოველივე მიწყნარდა, ბაიყუმმაც იფიქრა, ახლა აღარაინ იქნება გარეთო, წამოდგა და გასწია ჩვეულებრივი გზით; სამი ყმაწვილიც მელასავით უკან გამოედევნენ. შევიდა თუ არა «ბაიყუში» ჩვეულებრივს სადგომში, სამი ყმაწვილი შეყვენ

და კარი მოიხურეს:—გაწევი შენით, ბევრს ნუ
 ღა გვაცდევინებო—მიაძახა დიტომ. ბაიყუში
 მოტრიალდა და სამი მგელი რომ დაინახა იმის
 შესაჭმელათ, ძალიან წახდა. «ფანტურა»-ასე
 ერქვა მესამე ამხანაგსა—თავადი შეილი არა ხარ?
 ბიჭო, ამ პადლეც აზნაური შეილებს რაფა მიუდე-
 ქი! თავადი შეილი არ გირჩევენია?—«დაკარით,
 თავადი შეილი კიარა, ის არ გონდა...» შესძახა
 ამხანაგებს დიტომ; გაექანა და წაავლო ორი-
 ვე ხელები ყელში. ბაიყუშმა ერთი საშინე-
 ლი მუჭი დასცხო დიტოს კისერში, მაგრამ
 როგორც მელამ ინდაური გაქაჩოს, ისე ჰყავდა
 დიტოს «ბაიყუში» ორივე ხელების ყელში წაე-
 ლებით გაქაჩული. ამ დროს კატუნიაც ფეხებ-
 ში ეცა და უცებ დასცეს ძირს შენი «ბაი-
 ყუში». ბევრი მოარტყეს საწყალს. ფანტურა
 ყარაულათ იყო დაყენებული. «ბაიყუშმა» შექ-
 ნა საშინელი ყვირილი, იმის ვარხალაღის
 ძახებამ ბოლოს სპალნამდინაც მიატანა.
 ყმაწვილები წამოფარდენ ზეზე და გამოიქ-
 ცენ დერეფნისკენ, იმათ ზედამხედველიც უკან

გამოჰყვა. ეს რომ ფანტურამ შეიტყო, დიტიმს დაუყვირა: «ზედამხედველი მოდის, ზედამხედველიო». ამათ უცბათ უშვეს ხელი, გამოვარდენ ფეხის ალაგიდგან და დერეფანში შეეფეთენ წინ ზედამხედველს და განუცხადეს «ბაიყუშმა გაგვლახაო. ამდროს «ბაიყუშიც» მოსწვდა უკან და ისე გაბრაზებული იყო თავის მტერებზე, რომ აღარც ზედამხედველს შეეპოა და იმის თვალწინ თითო რიგიანი მუჭი ჩააყოლა ზურგში კატუნისა და დიტოს. აა, ბატონო, თქვენთანაც თავი ვერ ვიხსენით ამ გაგიჟებულ მოზვერისგანო—შეაბრალებს თავი ზედამხედველს. იმან საოცარი ხმით შესძახა ბაიყუშს. —Что ты, сума сошелъ, чтоли?—Позвать сторожей—დაიყვირა ზედამხედველმა. კატუნია და დიტო ემმაკობით ატირდენ. სტოროჟები რომ მოვიდნენ, ზედამხედველმა უბძანა: Возьмите его и запи-те въ карцеръ. ბაიყუშს აღარა ესმოდა რა. ის ჯარასავით დაბზილდა, სტოროჟებს თითო მუშტი გაადვა, დაირბინა იქვე კიბეზე პერანგა და წაღების ამარა და გაუდგა ამ შუალამეში ში-

ნისკენ. ზედამხედველი მაშინვე ინსპექტორთან გაიქცა, მოახსენა ყოველივე, რაც მოხდა, იმავე ღამეს შეადგინეს ერთად გადაწყვეტილება, რომ ბაიყუშია გალახა ორი ყმაწვილი, თვითონ ზედამხედველს დაემუქრაო, ორი სტოროჟი დაამტვრია და გაიქცაო ღამით პანსიონიდან. ამა გარემოების ძალით მეორე დღეს შემდგარმა მასწავლებელთა რჩევამ «ბაიყუში» გამოაგდო პანსიონიდან და ღიმნაზიიდანაც.

XII.

მასწავლებელი უმანსკი.

მეოთხე კლასში დიტომ გაიცნო ახალი მასწავლებელი და იმათში ერთი შესანიშნავი კაცი ერია, რომელმაც პირველ ნახვაზედვე მიიპყრო დიტოს გონება. უმანსკიმ — ასე ეძახდნენ ბუნების მეცნიერების მასწავლებელს — აათვალ-ჩაათვალ იერა ახალ გადასულები. დიტოს დაფიქრებული თვალები და ტუჩებ-მოცინარე სახე ძალიან მოეწონა. იმან ჩაუარ-ჩამოუარა ყმაწვი-

ლებს, ვის სახელი ჰკითხა, ვის გვარი; ზოგს
გაეხუმრა, ზოგს დასცინა, თვითონაც რამდენ-
ჯერმე გადაიხარხარა, მერე გაიყვანა დოსკასთან
დიტო, აუხსნა საზოგადო თვისება სხეულთა
(общія свойства тѣль) და ამ დროს კლასის გა-
თაეებისაც დარეკეს.

მეოთხე კლასის ყმაწვილებზე ამნაირს ყოფა-
ქცევას დიდი გავლენა ჰქონდა. ზოგი ამბობ-
და: «რა კარგი გულის მასწავლაბელი ყოფილაო,
სულ იცინის, სულ ხუმრობსო!..» ზოგი ამბობ-
და დაცინებით: «ღლაბუცი ჰყვარებია, შენი
მტერი, რაც მაგან ვერა გვასწავლოს რა, თუ
მაგრე იბრიხინაო». ამ დაცინებაზე კატუნია მ გა-
მოიღვა თავი: «აბა, კუზიანსავით უნდა იჯავ-
როს?. უროკის მოცემაში და ბევრის სწავლე-
ბაში იმისთანა არაღინ არის; მაგრამ როგორც
ამ კედელს არ მიადგებარა, ისე იმის სწავლე-
ბისაგან ჩვენ თავს არა მიეკარება რა. ამ კაცმა
კიდევ გაგვაცინა, გაგვამხიარულა, ბოლოს
სხეულთა თვისებაც აგვიხსნა და მოგვცა ურო-
კათ. მე, სწორეთ გითხრათ, იმისთანათ ჯერ

უროკი არ გამიგია. კუზიანს რომ თავისი
ჩამოტირის, იმის მართო შეხედვაც მეზარება,
უროკი კი არა». — მართალიაო — უპასუხეს დანარ-
ჩენმა ყმაწვილებმა. დიტო არას ამბობდა, მაგ-
რამ იმის ღრმათ ჩაფიქრიბულს თვალეში რომ
ჩაგეხენდა, ამას შეიტყობდი: «მე დღევანდელი
უროკი, რაც დამემართოს, ძალიან უნდა გავი-
ზებნოვო».

პირველმა შთაბეჭდილებამ მართლა არ მოა-
ტყუა ყმაწვილები. უმანსკი სწორეთ ღირსეული
კაცი გამოდგა. მეორეთ რომ შემოვიდა კლას-
ში, პირველად დიტოს ჰკითხა უროკი. იმას მა-
მაოჩენოსავეთ დაესწავლა. შემდეგ დანარჩენებ-
საც გამოუწოდა, მაგრამ არც ერთი არ გამო-
ჩინილა ზარმაცი. ყველას გამოაჩნდა საქმეში
მომჭირნეობა და ნიჭი. როცა კითხვა გაათავა,
უმანსკიმ ღრმათ ამოიხენემა. იმის სახეს მწუხა-
რების ღრუბელი გადაეკრა, გულში იფიქრა:
«ოჰ, რა ნაყოფიერი ვენახია ეს ახალგაზღობა
და გოლვას რა ნაირათ შეუწუხებიაო!» ის

მიხვდა: ყმაწვილების გონება სრულებით არ იყო შეძრული ვარჯიშობით. რაც დედა-შობილადგან დაჰყოლიათ და რაც საკუთარ ერის ცხოვრებას და ბუნების გარემოებას იმათზე არ უმოქმედებია, იმათ არა მოჰმატებია რა . . . . .

. . . . . უმანსკი მოუსმინა მთელს კლასს თავის გაკვეთილი უროკი. ყველამ კარგათ უთხრა ზეპირათ, მაგრამ ვერც ერთს ვერ შეატყო ამ უროკის სმენა. რაც მასწავლებელს გაეკვეთა, ის ყოველივე მეოთხე კლასის მოწაფეებს სიტყვა-სიტყვათ, მარცვლა-მარცვლათ ჩაედოთ თავიანთ მესსიერებაში, როგორც სამეცნიერო წიგნები შესდო განჯინაში (შკაფში) და იყონ იქ, სანამ იქიდგან ან ვინმე არ გამოიღებს, ან თავისით არ გამოვარდებიან. უროკის აზრი ყმაწვილების გონებას ოდნაათაც არ მოხვედრია და არ მოუხელებია. ეს უროკი იმ ბლის კურკას ჰგავდა, რომელიც მონღლების შემდეგ ისევ უვნებელათ დარჩენილიყო. სწორეთ ამ გვარივე საქმე დამარცხდა უ...გან მიცემულს ურო-

კსაც. აი რისგამო ამოიხენება იმან ასე მწუხარეთ. ემაწვილს ამავე უროკიდგან რამდენიმე კითხვა მისცა, მაგრამ ამ კითხვებზე ყველა იბნეოდა, ვერც ერთმა რიგიანი პასუხი ვერ უთხრა, რომ დარწმუნებულიყო, ოდნათ მაინც ესმით, თუ არა, გაკვეთილიო. ამ საშუალებით ის სრულებით მიხვდა, რომ უროკების მიცემით და ზეპირობით ემაწვილები უფრო დაიბნევიანო. «ჯოჯოხეთის ცეცხლს ერთი მუგუზალიც მიუმატესო», სწორეთ ის გამოვიდოდა ამისთანა სწავლებით. გამოჩნდა, რომ უმისოთაც დადუმებულს და დამძიმებულს გონებაში ერთი ქვა უმანსკისაც უნდა ჩაეგდო. იმან უარი სთქვა ამაზე. ისევ ისა სჯობია, ამ ბუნებით შემკულმა ახალგაზდობამ ჩემ ხელში სულ არა ისწავლოს რა, ვინამც იმათ სენს ჩემგანაც ერთი ჭირი კიდევ მიემატოსო. ამისგამო იმან სრული საღაეთი მისცა იმათ ტვინს. ამის შემდეგ უროკებს აღარ აძლევედა; მხოლოდ გონიერ ხუმრობით იქცევედა ემაწვილებს.

მეოთხე კლასის მოწაფეებში ყველაზე უფრო
 დიტომ მიიპყრო იმის ყურადღება.

პირველს გაკვეთილს შემდეგ ძალიან ემაღ-
 ლიერებოდა. როდესაც სამხიარულო მოთ-
 ხრობებს ლაპარაკობდა ის გადაჰკრაფდა თვალს
 დიტოს, რომელიც ამ დროს მოცინარს თვა-
 ლებს ადევნებდა უმანსკის სახეს და ამ მხიარ-
 ულებაშიაც ჩნდა, რა დიდათ აფასებდა იმ
 კაცს ეს ახალგაზდა. «ეს ემაწვილი ძვირ-
 ფასი ჭურჭელია სიკეთისაო, ოღონდ რომ
 შიგ მყრალი სასმელი არ ჩაისხასო—თქვა თავის
 გონებაში უ...იმ და აქას შემდეგ მეოთხე
 კლასიც იმისთვის საუკეთესო კლასათ შეიქნა.

.....
 .....
 ..... უმანსკის ჰქონდა
 ჩვეულებათ ჭყანვა. როდესაც რასმე გულშემატ-
 კივარს ამბავს მოჰყვებოდა, ის მოულოდნელათ
 ტუნებს გადიბრუნებდა და კბილებს გადმოჰყრი-
 და მკვდარ კაცივით. მერე თითებს წაისვამდა
 კბილებზე და დაუწყებდა სუნვას, თითთქოს ვის

მე საიქვო ნიეთი წაეცხოს იმის კბილებზეო.
პირველად ამისთანა ჩვეულება, უმაწვილებს
ეზიზღებოდათ, მაგრამ შემდეგ, როცა უმანსკი
კარგათ გაიცვენეს, თითქმის ეს უმზგავსო ჩვეულებ-
ა, კიმათვის სასიამოვნო მოსაწონარი შეიქმნა.

უ...ის პირველად სტაერაპოლის ქალაქ-
ში შესვლა ცხოვრება. თურმე ამ ქვეყნის უდა-
ბურობამ ძალიან მოაწყინა. ვერაინ ვერ იშოვ-
ნა თავის გულის მეგობარი და ხუთის წლის
განმავლობაში ცხოვრებდა კარგამოკეტილი.
პირველ მოსვლაზე დაეჩვია ქალაქს გარეთ სია-
რულსა მინდვრებში, იქნება რასმე გულის გა-
სართობს წავატყდეთ, მაგრამ აქ დაუნდო-
ბარ ჩერქეზებისა, გაიძვერა კალმუხებისა და
ლინიის ყაზახების მეტს ვერაინს შეხვედრო-
და. ცოტახანს შემდეგ აქ ის განაწყეს მას-
წავლებლათ- რასაკვირველია, ჯერ გულსმოდ-
გინეთ შეუდგა თავის საქმეს; მაგრამ რადგან
ლიმნაზიის ახალგაზდობაში თანამგრძნობელი
ცოტა ნახა, თვითონ ახალგაზდობასაც ვერ შე-
ეჩვია და ბოლოს სწავლებაც მობეზრდა, — დაი-

წყო თავის სამშობლოზე ჯაერობა და რომ
 ვერასფრით მოიცილა კაეშანი, ბოლოს არაყის
 სმასა მიეჩვია. ამის შემდეგ სამსახურსაც აკლო
 და . . . . .

. . . . . 185....წელს გამოისტუმრეს ჩვენს-
 კენ მასწავლებლათ ქ...ს ღიმნაზიაში, რომე-
 ლიც იმ დროს გაიხსნა. უმანსკის ძალიან
 იამა ალაგის გამოცვლა. ოღონდ ამ უდაბურსა
 და უკაცო ქვეყანას მოშაცილონო და თუნდ
 ციმბირში გამგზავნონ, არ მენალელებათ. თბი-
 ლი ჰავა, გონება მკვირცხლი ხალხი, იმათი უ-
 დარდელი, ქეიფიანი ცხოვრება, კიდევ უფრო
 მკვირცხლი მოწაფეობა ჩვენი ქვეყნისა ძალიან
 მოეწონა უმანსკის. თბილის ქალაქს რომ ჩამოვი-
 და, იქ ქართულმა ყუთმაჯებიანმა ჩოხებმა ყმაწვილ-
 სავით ააწყლოპინა: — აქ სადა ვარ, იქნება ძველი
 პოლშის ერი გაცოცხლებულ იყოსო! ყუთ-
 მაჯებიანმა ჩოხებმა იმას მოაგონა პოლშური კუნ-
 ტუშები. ორი კვირის შემდეგ იმან პირველად
 გაიცნო ქ...ს ღიმნაზიის მოწაფეობა და მაშინვე
 გულმა გაუცინა: — . . . . .

. . . . . იმისმა ამხანა-
გურმა მოქმედებამ მალე შეითვისა ქ...ს ღიმნა-
ზიის მოწაფეობა. უმანსკი თითქმის არაფერს უნა-
ხავს კლასში გაჯაფრებული. «ჩემი უროკების
სწავლა, ან უსწავლელობა მაგდენს არას შეად-
გენსო, ხშირათ ეუბნებოდა მოწაფეებს. კლასის
დაეთარს ძალიან იშვიათად გახსნიდა ყმაწვილე-
ბის წარმატების ჩასაწერათ. ეგზამენი რომ მო-
ახლოვდებოდა, ის მხოლოდ მაშინ ჩამოიკით-
ხავდა ყმაწვილების სახელებს და იტყოდა: მე
:თქვენ ახლა ჩინები უნდა დაგაკეროთო;—და ამ
სიტყვაზე გაღიხარხარებდა. «ბალების» დასმას ის
ჩინებს ეძახოდა.

XIII

უმანსკის პირველი უროკი.

ერთხელ, წლის გასულს, როცა ბალების დას-
მა მოინდომა უმანსკიმ, კატუნია ვერაგობით
მიახლოვდა და გამოჰკითხა: «იმელი მაქვს, კარგს

«ბალს» დამისვამთ, რადგან მე თქვენ საგანს განსაკუთრებით გულსმოდგინეთ ესწავლობდით. უმანსკიმ წარბი შეიკრა. — უნდა მოგახსენოთ — უფხრა დაცინებით — მე სრულებითაც არ შემიწინააღმდეგებთ თქვენი მომჭირნეობა. ექნება მართლაც ცდილობდით. მე ბედნიერება არ მქონია ჩუმათ მომეყურებინა თქვენს სადგომთან, რა ფაფოცებით და ტანჯვით ზეპირობდით დღე და ღამე ჩემს გაკვეთილებსა; მაგრამ სამწუხაროთ კლასში კი ოღონა წარმატებაც არ შემიძინებია, ერთხელაც არ შემიწინააღმდეგებთ, რომ თქვენის გონებიდგან გამოღებული აზრით გეამბოთ ჩემთვის ის, რასაც მე ცდილობდი თქვენთვის მესწავლებინა. მე მსურს ეს მივაწერო ჩემს მოძღვრებითს სისუსტეს; მაგრამ სამწუხაროთ ესეც შემიძინებ, რომ ჩემს სისუსტესთან თქვენც იმდენათ არ ცდილხართ, რომ თქვენ, როცა გიხსნიდით, გონების თვალი გაგეხილოსთ. იმას სამწუხაროთ, აქამომდე სძინავს და ამას მე მივაწერ მხოლოდ თქვენს მოუნდომელობას, თქვენს სიზარმაცეს.

— უჰ, რაღა დაგცინა, კატუნია—დაბალი ხმით მიამახა ღიტომ და გაიცინა.

— კატუნია უმანსკის სიტყვებზე და განსაკუთრებით ღიტოს უპატივცემულოთ მოხსენებამ ძალიან გააწითლა, გაჯავრდა, მოთმინება დაეკარგა, დაიბნა და აღელვებულის ხმით უპასუხა მასწავლებელს:—არა, ბატონო მასწავლებლო:—მე ძალიან ვცდილობდი, თუ გნებავთ გამაჯობრეთ ვისთანაც გინდათ, ყველაზედ უკეთ ვიცი...

— ღიახ; თქვენ ყველაზე უკეთ იცით, მაგრამ ჩემმა წიგნმა კიდევ თქვენზე უკეთ იცის და ჩემმა შკაფმა, სადაც მრავალნაირი მეცნიერების წიგნები მიწყევია ხომ სულ გადამეტებით იცის თქვენზე; მაგრამ... — აქ შედგა უმანსკი და უცბათ გაღიხარხარა.—ღიტომაც მძაფრათ გაიცინა. კატუნია მობრუნდა შეუბღვირა ღიტოს და შიშინით უთხრა:—«შენ გველის წიწილო, შენ რა გაცინებს.»

— ღიტო მიხვდა ჩემს აზრს, ყოჩაღ, ღიტო. დაიყვირა უმანსკიმ და თან კიდევ მოუხშირა

სიცილსა.—კატუნია, დაბიანდით, ეცადეთ ნამდვილათ იცოდეთ თქვენი გაკვეთილი და არა მხოლოდ ზეპირათ. ისე ეცადეთ დაისწავლოთ თქვენი გაკვეთილი, რომ ის შეიქნეს თქვენი გონების ნაწარმოები, თქვენი ტვინის ნაყოფი; თქვენი სწავლა უნდა იყოს თქვენს ტვინის ხეზე ვაშლათ გამობმული და არა იმ ვაშლათ, რომელიც შკაფშია შენახული და დღეს თუ ხვალ დაღვება და გაჰქრება.—გული დაიმშვიდეთ, კატუნია, ეცადეთ გონების თვალი გაახილოთ, ეცადეთ საკუთარი ფეხებით სიარულსა და არა სხვისი დაჭერით ტატავენბასა, როგორც ჯერ ფეხაუდგმელს ყმაწვილს სჩვევია.

კატუნია დაჯდა თავის ალაგას აფხორილი, ცალკე დიტოს ებუზღუნებოდა და ცალკე თავის თავს უწყრებოდა, რათ შემემთხვა ამისთანა საქმე, რა მრჯიდა, რომ ვთხოვე კაი «ბალი» დამისვითქო, რაზე ავიგდე თავი სასაცილოთო.

უმანსკიმ რამდენჯერმე გაიარ. გამოიარა ყმაწვილების წინ, მერე მიტრიალდა იმათკენ მხიარულათ და დაიწყო: «მართლაც ჩინებზე მო-

მაგონდა, თქვენს დედმამებს ძალიან ჰყვარებიათ ჩინები, ეპოლეტები. სადაც უნდა გავიხედო, ყოველგან პაგონებიან ჩერქეზულს ჩოხას ვხედავ. ძალიან თავმომწონენი უნდა იყონ თქვენები. ხშირათ შემინიშნავს ერთი ვინმე დიდი ბატონი, რომელიც ზის გასუქებულს ცხენზე, ეს ცხენიც ხომ ისე გასუქებულია, როგორც თვითონ მხედარი. ორივეს გავები განიერები და გულგვამი გადაშლილები აქვთ, ამას გარდა ბატონს გძელი უღვაშებიც აქვს, მხრებზე ჯინჯილები, ხანდახან იქით-აქით იხედება, თვალს წყალს აძლევს. იმას უკან მოსდევს ათი ცხენოსანი რაზმებათ დაწყობილი ოც ნაბიჯზე, ესეც იმისი კრებული და ხლებული უნდა იყოს,—ჩვენებურათ ამას სვიტა ჰქვია.—

— ბიჩო, დავი «ყალიონი». — ხლებული მართმევს გძელ ყალიონს. ბატონი კიდევ უფრო გადაშლის მხრებს, გააშვერს განზე გძელ ყალიონს, გამოუშვეებს თუთუნის ბოლს... პაჰ, პაჰ, პაჰ!.. — დიდი თავადია, დიდებული თავადია! — პაჰ, პაჰ, პაჰ! — ამისთანა დიდს ხომ დიდი ჭამაც უნ-

და; აკი იმიტომაც უყვარს დიდი ჩინი!.. ეს იმიტია კარგი, რომ ყალიონი შეუძლია მთელი დღე აბოლოს და არაფერი აკეთოს; მაგრამ საჭმელი მაინც ბევრი ჰქონდეს. — Бичо, давай все... все давай — диди князь. — პაპ, პაპ, პაპ!! — და ამ სიტყვებზე გაღიზიანდა უმანსკიმ. იმის სიცილს დიტოც აჰყვა თავის მხიარული კისკისით. როდესაც უყურებდენ უმანსკის ჯგიმვას და მხრების წევას, თითქოს მართლაც ჩვენებური თავადის შვილი ყოფილიყოს, მთელი კლასიც იცინოდა. კატუნიაც ხომ დიდი თავადის-შვილია. დახე, სწავლაშიაც როგორ ეტყობა შთამომავლობის სისხლი. მაგას ის კი არ უნდა, რომ გონების თვალი გაახილოს და ტვინი დაანძრიოს. არა, იმას ჰსურს ისე მზათ ჩაილაგოს მესხიერებაში, რაც წიგნშია დაწერილი. ვითამ და მაგის ჰკუთნა რადგან თავადის-შვილის ჰკუთნა არის, თავადის-შვილურათაც ცდილობს მოქცევას. ბიჭო, მომეცი გონების საზრდო და მე ჩემ მესხიერების განჯინაში ჩავალაგებ ხელგაუნძრეველათო!!!. ყოჩაღ, მამის შვილო! — ამდენ

დატინებას კატუნამ ველარ გაუძლო და თუმცა თოთხმეტი წლის იყო, მაგრამ მეტის მეტი ჯავრით თვალეში ცრემლები მოერია. უმანსკიმ ეს რომ შენიშნა, სთქვა: დიდი გოლვის შემდეგ პატარა წვიმაც სანუგეშოა, რადგან ის ბალახებს გამხმარ ძირებს გაულობობს და დამტკნარს მცენარეს ფერს მისცემსო». დიტომ გადიკისკისა. კატუნიას ფშლუკუნნი დიდ ღრიალათ გადაექცა. — «ჰო, ეგ უკეთესი! წვიმის შემდეგ, როცა ქექა-ქუხილი დადგება და მერე მაღიანს წვიმას დაუშვებს, მაშინ ხომ მთელი მიწის ბურთი აღორძინდება, ნაყოფიც გაძლიერდება, იმედია, კატუნიას გონების ხეც ამის შემდეგ ფოთოლს გამოიღებს და ჩემი გაკვეთილებიც იქას ნაყოფათ გამოეხმის».

მთელი კლასი ამ ოხუჯობაში გამხიარულდა. მომეტებულ ნაწილათ უმანსკი სულ ასე მხიარულათ ატარებდა დროს ყმაწვილებთან. ის ცდილობდა, როგორმე შეესვენებინა მუდამ ზეპირობით დამძიმებული ყმაწვილების მეხსიერება. ცდილობდა, რაც შეიძლებოდა, ყმაწვილები გა-

დაჩვეულ იყვნენ სიტყვა სიტყვით იმის გაკვეთილის დასწავლას. ამისგამო არაოდეს თავის გაკვეთილს მოწაფეებს არ მოაყოლებდა. უმანსკი ჰკითხავდა ხოლმე ზოგიერთს აზრს გაკვეთილის შესახებ და თუ რიგიანათ მიუგებდენ თავისი საკუთარი მოაზრებით, სრულებით კმაყოფილი დარჩებოდა და მაშინვე საუკეთესო «ბალს» დასვამდა. ვინც ან წიგნის სიტყვებით გასცემდა პასუხს, ან წიგნიდგან დაიწყებდა მოთხრობას, უმანსკი მაშინვე მიაყოლებდა: «რამეთუ შენი არს სუფევა, ძალი და სიმაგრე ტვინთა, წამხდენი მესხიერებისა და დამზნელებელი გონებისა.—» ანუ ასე: «დიდება შენდა მოტარტალე, რამეთუ გაგვიყრუენ ყურნი და ვერ მიეც გონებასა თქვენსა ნათელი»—ყოველს ამგვარს ოხუნჯობაზე მთელი კლასი ხითხითობდა. გაკვეთილის მთქმელი წითლდებოდა და გულში ამბობდა? «ღმერთო ამისთანა სირცხვილს მეორეთ ნულარ მომაყენებო». ამნაირი მოქმედებით მართლაც თან და თან უღვიძებდა ყმაწვილებს

გონებას და ზეპირობის ცუდს ჩვეულებას თან-
დათან ავიწყებინებდა.

XIV.

დიტოს გაღვიძება.

დიტოს ძალიან არგო პანსიონში შესვლამ.
იქ იმან დაივიწყა თავისი ნათესაობა, სახლი,
რომელიც იმის თვალში დედმამის სიკვდილს
შემდეგ უამისოთაც გამჭრალიყო მიწის ზურგიდ-
გან. ახლა ის მოექიდა თავის ნორჩი გრძნობით
ერთს სულიერს. ეს იყო თვითონ მასწავლებე-
ლი უმანსკი. დიტოს იმაზე უქვირფასესი ქვე-
ყანაზე აღარა ჰყავდა რა. პანსიონში წიგნის კით-
ხვის მეტი სხვა საქმე არ ჰქონდა და არც აგონ-
დებოდა. იმან წარმოიდგინა განათლებულ ნას-
წავლ კაცის სახეთ თვითონ უმანსკი. გაკვეთი-
ლის სწავლობის დროს ბევრჯერ გაუფლოია გუ-
ლში: «ოჰ, ნეტაი უმანსკის ოდენი ფიცოდეთ.
იმისთანა რომ გამოვიდოდეთ, ქვეყანაზე სხვა რა-
ღა მინდოთ». ამ ფიქრების შემდეგ დიდის გულს-

მოდგინებით მოჰკიდებდა ხელს გაკვეთილების
 სწავლას. არც მოსვენება, არც ძილი არ იცო-
 ღდა, სანამ მასწავლებელთაგან მიცემულებს ზოგს
 მამაოჩენოსავეთ არ გაიმეორებდა და ზოგს ჩი-
 ქორთული რუსულით არ აიხსნიდა. რუსულ
 ენის სმენას ბევრი უმატა ღიტომ პანსიონში.
 თითქმის ქართულსავეთ იგებდა, რასაც წიგნში
 წაიკითხავდა, თუმცა გამოთქმა ძალიან ახირე-
 ბული ჰქონდა და ორ-სამ ფრაზის მეტს ერთი-
 მეორეზე რიგიანათ ვერ გადააბამდა. ის ძალიან
 დამტვრეული ენით ლაპარაკობდა, როცა თა-
 ვისი აზრის გამოთქმას შეუდგებოდა; მაგრამ
 ვინც კარგათ დაუკვირდებოდა ამ დროს იმის
 გაკვეთილის მოთხრობას, ყველა იფიქრებდა, რომ
 ამ ყმაწვილის თავში აზრი კუკურებს ისხამს
 და ერთ დროს მშვენიერს და სასიამოვნო ნა-
 ყოფსაც გამოიღებსო. უმანსკის ყურებისთვის
 ნემსის ჩხვლეტა იყო ასე ჩიქორთულად რუ-
 რუსულის ლაპარაკი. ის არა ერთხელ შემოკვ-
 დომია თავის გულს, როცა შეიტყო, რომ ასე
 დახიჩრებულ სწავლებას თუ რამდენათ დაე-

ჩაგრა ყმაწვილების გონება; მაგრამ ახლა იმან თავს იღვა წახდენილი საქმის გასწორება და ამისგამო დიდის სიქველით იკლავდა გულში თავის სულის მწუხარებას. ის წესიერათ ლაპარაკს კი არ დასდებდა, მარტო იმას ადევნებდა გულის ყურს, თუ როგორ აწყობდნენ აზრს ერთი მეორეზე, ან რამდენათ მოხერხებულათ გამოხატავენ თავიანთს აზრს. ამ შემთხვევაში დიტოს მოთხრობა გაკვეთილისა იმითი ირჩეოდა თავის ამხანაგებისაში, რომ ის უეჭველათ ყოველს აზრს თავისებურათ იტყოდა და ერთი ორი სიტყვით მოსჭრიდა, რაც უნდა ძნელი გამოსათქმელი ყოფილიყო მასწავლებლისაგან გაკვეთილი ახალი შემეცნება. ამითი დიტო თავის გონების დაღს აჩნევდა გაკვეთილს. უმანსკისაც თან და თან უფრო მოსწონდა ამ ყმაწვილის მაგარი გონებითი აგებულობა, რომელიც გაუგებარის ზეპირობით ხუთი წლის წვალებასაც ვერ დაერღვია. უმანსკი აქაც ამოიხენეშებდა ხანდახან. აბა, რათა, მიხვდი მკითხველო? — იმის გამო, რომ ამ ოც ყმაწვილში მხოლოდ ეს

ერთი დარჩენილიყო კიდევ გონება და ნიჭი წაუ-
მხდარი; ის სწუხდა, რომ ამ ერთის მეტს სხვას
ველარ მოუსწრო გონებით ცოცხალსა. და-
ნარჩენნი სწავლა მეცნიერებისათვის მომკვდარ-
იყვნენ. ამათში შეეძლო ბევრს უნივერსიტეტიც
გაეთაყვებინა, მაგრამ მით უფრო მწუხარე მო-
საგონი იქნებოდა იმათთვის შეუფერებელი სწა-
ვლებით დაზრული, უდროოთ მომწვარი და
უნაყოფოთ გამხდარი უწინდელი ნიჭიერება. უ-
მანსკის თვალში ამდენს მარგალიტებში მხო-
ლოდ ერთი დიტო დარჩენილიყო ფერუცვლე-
ლი. მხოლოდ ამ ერთს არ დაჰკარგოდა თავის
ბუნებითი ბრწყინვალეობა. მით უფრო ძვირფასი
შეიქნა ეს ობოლი მარგალიტი უმანსკის თვალ-
ში და იმის გულჩვილობას და პატივისცემას ამ
ნორჩ ახალგაზდაზე საზღვარი არ ჰქონდა. რაც
უნდა დაფიქრებული და მოწყენილი ყოფილიყო
უმანსკი, დიტოს რომ შეხედავდა, მაშინვე გულს
გადაეყრებოდა და თვალები მხიარულებით გავე-
სებოდა. დიტოს ჯერ არ ახსოვდა, რომ უმანსკი
წარბ-შეკვრით დალაპარაკებოდა იმას. კიდევ

იმიტომ შეიქნა იმისთვის ასე ძვირფასი ეს მასწავლებელი. ყოველი იმისი სიტყვა დიტოს მხნეობას ფრთებს ასხამდა და ესეც ისე გამაცადინებულ იყო, რომ ერთს სიტყვასაც, ერთს იმის თვალის დახამხამებასაც არ დააგდებდა მიუხედავად. ამდენს ჯაფრიან მასწავლებლებში უმანსკი იმის თვალწინ იდგა პატიოსნების და მეცნიერების შეურყეველ ნათელ ბურჯათ, რომელიც დიტოს ამხნეებდა სწავლაში და იმისთვის ეს საკმაო იყო, რომ ათასი სხვა ცუდი გარემოება არაფრათ მისჩნეოდა. ამ შემთხვევაში სხვების ცუდი თვისება, ჯაფრიანობა, უზნეობა ზნეობით დაცემულების სურათებად ეხატებოდენ დიტოს თვალწინ. ამ გარემოებაში იმის გონება თან-და-თან ეძლეოდა დიდს წარმატებას... მეოთხე კლასშივე შეიქნა თითქმის ყველაზე პირველი. იმის ამხანაგებს ძალიან უკვირდათ ეს ამბავი. ზოგი აბრალებდა იმის პანსიონში ყოფნასა და ზოგს კი არ სჯეროდა, თუ იმას ცალკე მასწავლებელი არ ჰყავდა დაქირავებული პანსიონში გაკვეთილების დასასწავლებლათ. —

რას შეემა ეს დაფსხრიკულიო—იტყოდა კაბუ-
ნია დაცინებით. უწინ სულ «დ ვ ა ს» და «ე დ ი-
ნ ი ც ე ბ ს» იღებდა; ახლა კი «ჩ ე ტ ი რ ე ს ა ც»
არკადრულობსო; «შეგილოცა მაგ უმანსკიმ, თუ
რა ღმერთი გაგიწყრა?» დიტო, ამ სიტყვებზე გაი-
ცინებდა და გაიმეორებდა უმანსკის დაცინებას:
диди-о Князь. диди... я Князь. все, все да-
вай, ...я много кушай...—გაღიჯკინებოდა წელში,
გაიციინებდა და გავარდებოდა კლასიდან.

მეხუთე კლასში რომ გადვიდენ, დიტომ პირ-
ველად მიიღო ჯილდო სწავლისთვის. რაც უფ-
რო წარმატებაში შედიოდა, იმდენათ უფრო
ხარბობით უყურებდენ იმას ამხანაგები, და ბო-
ლოს კიდევ შეიძულეს. დიტოს კლასის პერე-
მენებზე უყვარდა თამაში და დილიდამ მოკიდე-
ბული, სანამ კლასი არ გათავდებოდა, წიგნის-
თვის, ან ახსნისთვის ხელს ვერ მოაკიდებინებდი;
იმას ამხანაგები კი განსაკუთრებით მატემატიკის
გაკვეთილისთვის სულ თავს იტეხდენ პერემე-
ნებზე. იმათ ჩვეულება ჰქონდათ თავისუფალს
დროს წინა უროკის, ანუ გაკვეთილის განმეო-

რება და ამ დროს, ზოგიერთ დასამტკიცებელ რეზონანსს რების გაუგებრობისთვის, საჭირო იყო დიტოს მოხმარება. იმას კი ამ დროს კაცი ხელს ვერ მოიკიდებდა, იმიტომ რომ გაკვეთილების სწავლით დაღალული იმის გონება თუთხმეტის მიწის თავისუფლებაშიაც თითქოს უარს ჰყოფდა გაკვეთილის სწავლას, ან ახსნას. ამხანაგები კი ამ გარემოებას აბრალებდნენ იმის სიამაყეს, უამხანაგობას და ყველამ ავი-თვალით დაუწყო ყურება... . «ბანსიონში რომ შევიდა, მერე დიტო ქველადე კაცის შვილათ აღარ ვარგა. რაცღა ღმერთი გაუწყრა, სულ წახდა გამპარტანდა» — იტყოდა ერთი. — ეგ არ იყო, მეხსიერების უქონელობით რომ სულ ლინეიკას სცემდნენ მასწავლებლები ხელზე; მე კი ოთხსა და ხუთს ვიღებდი. გლეხი კაცი ცხენზე რომ შეაჯინო, ღმერთი დაავიწყდებაო, სწორეთ იმას ჰგავს ქველადეც. ახალ-გაზნაუშვილებულსავეით ამაყობს სწორეთ. — სიხარბით წამოიწყებდა კატუნია. იმას ვერ წარმოედგინა, თუ დიტომ რა იკეთა ამისფასი, რომ უმანსკის ასე შეუყვარდა. ზეპირო-

ბით თვითონ თითქმის კიდევც-სჯობდა დიტოს,
 მაგრამ თავის დღეში «ო თ ხ ი ს» მეტი არ მი-
 უღია უმანსკისაგან. — არ ვიცი, რა თვალით შეხე-
 და ამ თხის ტვინას, რომ მაგის ყოველფერი
 მოსწონს და ჭიმი კი არა, — ამბობდა გონებაში
 კატუნია და რამდენათაც წინ მიდიოდა დიტო,
 იმდენათ გული უგრილდებოდა იმაზე. ბოლოს
 დარჩა დიტო მარტოთ-მარტო. ერთი ამხა-
 ნაგიც აღარ ჰყოლია; მაგრამ ამ გაცალკევე-
 ბულმა უმეგობრო ცხოვრებამ, თითქოს კიდევ
 უფრო გაამხნევა სწავლაში. იმას ჰქონდა ერთი
 ცუდი თვისება: თუ კი რამეში მოგებული იქ-
 ნებოდა, ან რასმე მარჯვეს იზამდა, უყვარდა ამ
 ამბის ლაპარაკი, ხან-და-ხან კიდევ წაუმატებდა.
 ამას გარდა რაკი ამხანაგებმა გვერდზე დაუწყეს
 ყურება, მერე ისიც არ აკლებდა იმათ თავის
 დაცინებას. დიტოს საშინელი გესლიანი ენა
 ჰქონდა და ამანსულ შეაძულა ის ამხანაგებსა.
 სანამდის მეგობარი იქნებოდა იმისი, ღმერთმა
 ყოველი კეთილი მოგცეს, როგორც კეთილი
 და ერთგული შენი დიტო იქნებოდა. არაფერს

საფრთხე საქმეს არ დაერიდებოდა. ამხანაგის გულისთვის; მაგრამ თუ ერთხელვე გულს გაიგრილებდა, ან მტრათ გაგიხდებოდა, იმისთანა დაუცხრომელი მტერობა და შურის ძიება, ყმაწვილმა არ იცოდა. არც ენით, არც საქმით აღარ მოუსვენებდა კაცს. თუ კი რასმე მოგიხერხებდა და შენი ჯაფრი სჭირდა, მოსაკლავათაც არ ენაღვლებოდი. იყო საშინელი ფიცხი, მაგრამ გული კი ძვირათ მოუვიდოდა. ჩემის აზრით უფრო ამ თვისებებს მიეწერებოდა ამხანაგების გულის გაგრილება იმაზე, ვინამც სწავლაში თვალხარბობას. «წავიდეს, დაიკარგოს მაგის ამხანაგობაც და მაგის მეგობრობაც»-იტყოდა ხან-და-ხან დიტოსაგან გამოჯაფრებული კატუნია.

XV.

უმანსკის მეორე უროკი.

ერთხელ მაისის დღილად. მეექვსე კლასის ყმაწვილები სხედან გაკვეთილზე. ის არის, უმანსკი

შემოვიდა, რაღაც არა ჩვეულებრივ მხიარულათ.
 დრო გამოშვებით თითქოს კენესოდა და შუბ-
 ლზედ აღმური აღიოდა: — ეეჰ, ამ სიფთაზე ძა-
 ლიან გადაუკრავსო, გაისმა ყმაწვილებში. ის მეო-
 თხედ საათს მაინც იჯდა, რომ ხმას არ იღებ-
 და. კლასის დავთარი გაშალა, ზედ იდაყვები
 დააბჯინა და თავი ხელებში ჩაიღო. ერთი ხე-
 ლი შუბლზე ჰქონდა მიფარებული, თითქოს
 ღრმა ფიქრშიაო ჩავარდნილი. ყმაწვილებს ეჭვი
 მიეცათ, არაყი მეტი არ მოსვლოდეს და მომაკ-
 ვდინებელი ზაფრა არ მოუვიდესო. ზოგი გულ-
 შემატკივარ მწუხარებისაგან და ზოგი შიშისა-
 გან იყენენ ხმაგაკმენდილნი. მეოთხედი საათი
 რომ გამოვიდა, უმანსკი ადგა უცებ, ნახევარი
 მხარი შეანძრია — ეს ჩვეულება დათრობის დროს
 მოსდიოდა — მერე წამოვიდა მხიარულათ ყმაწ-
 ვილებისაკენ და მიესალმა. მოწათფებს ძალიან
 იამათ, რომ ამით დაბოლოვდა იმის ღრმა ფიქ-
 რი და ისინიც მხიარულათ მიეგებნენ. დიტომ
 თავი ჩაღუნა და დაცინებით გაიღიმა. უმანსკიმ
 შეასწრო თვალი, გაიარ-გამოიარა და უ-

ცბათ წამოიძახა: «ქვეყანაზე პატიოსნებისათვის არა არის რა.» დიტოს უეცრად ტანში გააქრქოლა. იმას მართლაც იმ დროს სინდისი უცბათ შეერყა. ყოველს უმანსკის გაკვეთილზე დიტო თვლებში შესცქეროდა შუბლ-გადაწმენდილი; ახლათითქოს კისერი მოსწყდაო, თავი ველარ აიღო ზეკით.— «პატიოსნება დიდი საქონელიაო» — განიმეორა უმანსკიმ ...რა არის სრული პატიოსნება?» — მოტრიალდა უცებ ყმაწვილებისკენ. აქ ის ცოტათ შესდგა თითქოს მოწაფეებისაგან ელისო პასუხს. ამ დროს ისეთი სიჩუმე დადგა, რომ მეექვსე კლასში ბუზის ბზუილსაც მოისმენდი. «ამბობენ პატიოსანი ის არის, ვინც ტყუილს არ იტყვის, ვინც ფიცს არ გატებს, ვინც დაპირებულს უსათუოდ შეასრულებსო. მაგრამ წარმოვიდგინოთ, მე თქვენ დაგპირდით დღეს კლასში მოვალ-მეთქი და უეცრათ ზაფრა დამეცა და ფეხების მოძრაობა წამერთვა. არ ავასრულე ჩემი სიტყვა, კლასში არ მოვედი, ტყვილი გამომაჩნდა; ამისგამო საზოგადო განმარტებით უპატიოსნო შევიქენი».— არა, არა,

ეგ არ არის უპატიოსნობაო — მიაძახეს მოწა-
 ფეებმა. დიტოს შუბლი ჯავრის ღრუბელმა დაჩ-
 რდილა. ამ დროს მარტო ის არ იყო გუნება-
 ზე. — «მეორე მაგალითი — განაგრძო უმანსკიმ:
 ვთქვით მე მოვდივარ ღამით გზაზე და ამ დროს
 შევნიშნე, რომ მცარცველები მიხტომიან
 ერთს სახლს გარეშემოუზღუდავთ და აწიოკე-
 ბენ. შემხედეს თუ არა, შემიპყრეს, მეუბნებიან
 მოგვეცი ფიცი, რომ ამ ამბავს არსად გაგვამ-
 ხელ. — მე ვხედავ, რა კაცებსაც ჩაუარდი ხელში
 და ვეუბნები: პატიოსან სიტყვას გაძღვეთ, ამას
 არავის ვეტყვი. — შეგვეფიცე პატიოსნებაზეო. — მე-
 უბნებიან. — ჩემს პატიოსნებას გეფიცებით, რო-
 მელიც არის უდიდესი ჩემი ღირსება ცხოვრე-
 ბაში, ამ თქვენს ამბავს არავის ვეტყვი. გამი-
 შვეს. მე იმავე წამს გავეშურე გუშაგებისკენ და
 გამოუცხადე ის შემთხვევა, რომლის უთქმელო-
 ბაზედაც მცარცველებს ფიცი მივეცი. გუშაგნი
 გამოიქცენ, შემოეხვიენენ იმ სახლს, მიუსწრეს
 იმდროს, როდესაც ერთს მამა ეჭირა ხელში და
 სულს წვდიდა, მეორეს ცოლისთვის ჰქონდა

ზანჯალი გულზე დაღერილი და მესამე სუთი
 წლის ვაჟს, ის იყო, ყელს სჭრიდა. გუშაგებმა,
 შეიპყრეს მცარცველები და ოჯახი დაიხსნეს
 ამოწყვეტისაგან. მაგრამ მე კი ფიცი გავტეხე,
 საზოგადო განმარტებით უპატიოსნო შევიქენი».

— არა, სრულებითაც არა, თქვენ ძრიელ პა-
 ტიოსნათ მოქცეულ ხართ, — შეპყვირეს ერთ-
 ხმით მოწაფეებმა. უმანსკი გამხიარულდა. მესა-
 მე მაგალითიც უნდა ეთქვა — განაგრძო მოძ-
 ლვარმა. წარმოიდგინეთ, რომ ვისმე თქვენგანს
 აქვს ოჯახი დედამამით, ბიძებით, ბიძის ცოლე-
 ბით, ძმებით, დებით და ბიძაშვილებით საესე.
 ეთქვათ ოჯახში რალაც წახდა, იქნება სულ
 თქვენი ბრალიც არ იყო, — მაგრამ მაინც თქვენ
 დაგწამეს. დაგიჭირა მამა თქვენმა და იმდენი
 გცემა, რომ სისხლი გადინა. თქვენ მამის
 ოჯახიდან გამოდით და მომეტებული გულ-
 მოსულობისაგან პირობა მიეცით მამა თქვენს,
 რომ უსათუოდ მუგუზალს მისცემთ იმის ოჯახს
 და დიდსა და პატარას ყველას ცეცხლში გა-
 მოსწვაფთ. თქვენ, როგორც პატიოსანმა კაცმა

საზოგადოების განმარტებით უეჭველათ უნდა
 აასრულოთ თქვენი დაპირება, ასე არა?..—ღმერ-
 თმან ნუ ქნას—შეჰყვირეს ერთი ხმით ყმაწვილებ-
 მა. ეგ რომ აასრულოს, მაგაზე უპატიოსნო საქმე
 და უსინდისო რაღა იქნება ქვეყანაზე—დაატა-
 ნა ღიტომ—ქვის გული თუ ექნება კაცს და
 ძალიან გარყენილი იქნება, თვარა სხვა ვინ
 იზამს მაგას?—«ტყუილი, ფიცის გატეხა, პირობის
 შეუსრულებლობა თუ უპატიოსნობა არ არის,
 მაშ რაღა ყოფილა ქვეყანაზე უპატიოსნობა?...
 წამოიძახა უმანსკიმ. ყმაწვილები ძალიან დაა-
 ფიქრა ამ კითხვამ. «ქვეყანას ტყუილი ფი-
 ცის გატეხა და უპირულობა მიაჩნია უპატიოსნო
 საქმეთ და თქვენ...»—ჩვენ არ ვეთანხმებით ქვე-
 ყანას მაგაში. ქვეყანა სცდება—მიუგეს ყმაწვი-
 ლებმა. ამ პასუხზე უმანსკიმ გაღიზიანდა. დადგა
 კლასში მზიარულება. —«მაშ რაღა არის პატიო-
 სნება?—სიცილს შემდეგ კიდევ ბრძნულათ ჰკი-
 თხა ყმაწვილებს უმანსკიმ. ყმაწვილებმა კიდევ
 ხმა გაიკმინდეს. «კაცის სიყვარული»-უცებ წა-
 მოიძახა თვითონვე. —ვინც გიყვარს, იმის სიცილც-

ხლევ გინდა. მაშ პატიოსნება სიკეთისთვის ზრუნვა. მითხარით ვინ არის მხოლოდ პატიოსანი? — კაცის მოკეთე — მიუგეს ყმაწვილებმა. «მე დაუმატებ: კაცის პატივის მცემელი, იმის ნაკლულეფანების და შეცდომილების მიმტევებელი. ვინც სხვას ნაკლულეფანებას არ მიუტევებს, ის კაცი არ არის სულგრძელი, არ არის კაცის ნამდვილი პატივის-მცემელი, არ არის სრული იმის მოკეთე, არ არის პატიოსანი. იმას მოძმე არ უყვარს, ის უპატიოსნოა». აქ უმანსკი შესდგა. შეხედა დიტოს თვალებში. იმან თვალები ველარ გაუმართა და ძირს დახარა. «მე დღეს მთვრალი ვიყავი, დიტო ქველადემ დამცინა, ვერ გამოიჩინა სულგრძელება. ის მოიქცა უპატიოსნოთ». ამ სიტყვებზე დიტოს უცბათ ფერმა გადაჰკრა. იმას თითქოს მომაკვდინებელი ლახვარი ეცა გულში. ამ დროს ზარის რეკაც მოისმა. უროკი გათავდა. უმანსკიმ უცბათ დაავლო დაეთარს ხელი, თავი დაუკრა ყმაწვილებს და გამოვიდა. დიტომ კლასის სტოლზე თავი დაამხო. ყმაწვილები აიშალნენ და ერთი-ც აღარ მიჰკარებია ი-

მას პერემენაზე. დიტო თითქოს ქვესკნელში გამქრალ იყო იმ წუთს, ისე აღარავის ახსოვდა. ამ საშინელმა ზნეობითმა დასჯამ ყმაწვილი ძლიერ ჩააფიქრა. იმან მოიგონა თავისი უწინდელი ღლიცინი ამხანაგებზე, კატუნისას სასაცილოთ აგდება, იმისი დაშორება და როცა წარმოიდგინა, რომ მთელს კლასში ერთი გულითადი ამხანაგი აღარ ჰყავდა, იმ წუთას სიცოცხლე კიდევ უფრო გაუმწარდა. შემდეგ ცოცხლათ წარმოუდგა თვალწინ «ბაიყუშის» გაქცევა პანსიონიდან და იმისი გამოარიცხვა ლამნაში-იდან. «ჩემმა გულქვაობამ «ბაიყუში» გააუბედურაო» — წარმოსთქვა კენესით დიტომ პანსიონის ზალაში. საღამოს, როცა წიგნის საკითხავათ მოგროვდენ ყმაწვილები, დიტო უცრად წამოდგა, გავიდა სპალნაში, წაწვა თავის კრაოტზე პირდაღმა და მეოთხედი საათი აღარ ამდგარა, სანამ ისპექტორის ხმამ უცებ არ გამოარკვია ბურხანიდან.

— ЧТО КТО? — დაიყვირა იმან, თავდაღმა მწოლარე ყმაწვილი რომ დაინახა.

დიტო წამოვარდა ზეზე, შეხედა ინსპექტორს და თვალებიდგან ცრემლები უნებურათ გადმოცვიინდა.

— Что съ тобою?—болень?—ხმა მოუმაბლა.

დიტო გაშეშდა, ხმაც ველარ ამოიღო.

— Ступайте въ больницу.

დიტომ უარის უთქმელად გასწია საავთმყოფოსკენ და იმ წუთას რომ გეკითხნა, დარწმუნებული ვერ გეტყოდა, თუ სად მიდიოდა. ის სრულებით თავის უნებურათ ჩაეიდა ძირს კიბეზე, შეჰყო თავი საავთმყოფოში და მხოლოდ მაშინ მოვიდა გონზე, როდესაც ხალათებიანი ყმაწვილები გარს შემოესივნენ და სტუმრობა მიულოცეს ახალ ამხანაგს.

რამდენათაც ერთად ცხოვრებით მობეზრებული ჰქონდათ სიცოცხლე მოწაფეებს ზევით პანსიონის ზაღებში, იმდენათ ავთმყოფებს საავთმყოფოს დახშულს ოთახებში მარტობით გაჭირებული ჰქონდათ საქმე. ვინც მორჩენილი იყო და რამდენიმე ხანი დოქტორის ნებით კიდევ იქ უნდა გაეთია, იმათ

თვის მაინც მეტათ აუტანელი და სამშინ-
 მო შეიქნებოდა ხოლმე სააეთმყოფო, რომე-
 ლიც სწორეთ ნამდვილ სატუსალოთ გადაქცე-
 ულიყო, სადაც ყმაწვილები ვერც აღგებოდენ
 თავისუფლათ და ვერც დაჯდებოდენ. ოღნა მხი-
 რულება და ჩქარი მოძრაობა ძალიან დაშლილი
 იყო. მით უფრო სიამოვნებით მიეგებებოდენ
 ახალ სტუმარს, რომელსაც ამ საპრობილეში
 თითქოს თან შემოჰქონდა ბუნების სიცხოვე-
 ლე და დიდხნის უნახავი გულითადი მეგობრე-
 ბის სალამი. როდესაც შეჰხედა დიტომ ხალა-
 თებიან ყმაწვილებს, ერთი კი სთქვა: «აქ სად
 შამოვედიო», უცებ გამოტრიალდა უკან და გა-
 მოიხურა კარები; ავიდა მალლა კიბეზე და შე-
 ვიდა ისევ საწავლებელის ზალაში. იმ ღამეს იმას
 ბევრი არა უკეთებია რა. რამდენჯერ მოინდო-
 მა თავის გაკვეთილების სწავლა; მაგრამ ვერ
 მოახერხა. წაიკითხაედა თუ არა ერთს სტრი-
 ქონს, მაშინვე შეკრთებოდა, აიღებდა თავს
 და გაუჩერებდა თვალებს მოკიდებულს სან-

თელსა. ხუთი ექვსი მინუტი გავიდოდა ისე, რომ თვალს აღარ დააფახურებდა.

კატუნიაშ შენიშნა იმის გამოშტერება, შენიშნა, რომ რაღაც საშინელს ჯავრში იყო ჩაყარდნილი იმ საღამოს; თითქოს შეეცოდაო, მიუჯდა ახლოს და იმან რომ თვალები სანთელს გაუშტერა, კატუნიაშ თვალწინ წაუქნია ზელი და თვალები დააფახურებინა. დიტო გამოერკვა ფიქრისაგან და ჯავრიანათ შეხედა კატუნიას. —შენ ეი, რაფა გაშტერებულხარ! ხომ არ გავიჟღიდი? —უპასუხა კატუნიაშ. დიტომ თავი ძირს დახარა და თითქოს წიგნს დაუწყო კითხვა; მაგრამ ასოებზე უმანსკის გონებაშალალი სურათი ეხატებოდა, თვალები დიტოსკენ მიეპყრო და თითქოს ეუბნებოდა: დიტო, შენ უპატიოსნო ხარო. —ოჰ რა მეძინება —თქვა მწუხარებით დიტომ; მაგრამ ჯერ კიდევ რფა საათიც არ შესრულებულიყო. დაწოლამდის თიქთმის ორი საათი მეტი იყო. დიტოსთვის ეს ორი საათი ორ საუკუნეს შეადგენდა. ამ წამს მხოლოდ იმას

ეხვეწებოდა ღმერთს: «დამაძინე და ნულა მალე იძებო».

მეორე დღეს დიტო ყველაზე უფრო გვიან ადგა საწოლიდან. იმის დალურჯებულს თვალის უბეებზე რომ შეეგნებინა, იტყოდი, ამ ყმაწვილისთვის გუშინ მთელი დღე გოდრით ნესვი უზიდვინებიათო. ტანში რაღაც დამტვრეული იყო. მისი მიზნედილი თვალები გამოხატავდა საშინელს ზნეობითს ბრძოლას. ის იმ დღესაც ძალიან გაბნეული იყო. იმას ჩაეჭვდა თავში ერთი აზრი: «მე სულ მარტო ვარ, მე ობოლი ვარ ჩემი უპატრონობითო.» ეს აზრი თითქოს ხესავით ტვინში ამოუვიდა, რომელზედაც მთელი იმის გონება თითქოს ძაფსავით ზედ შემოხვეოდა, იყო იმის ტოტებში გახლართული, ჩაბუწული და გამოწყობის იმედიც აღარ ჰქონდა კაცს.

მეორე დღეს დიტო კლასში ჩავიდა სრულებით გამორეტებული; არც ერთი უროკი არ იცოდა, იჯდა ერთ ალაგას და მესამე უროკამდის აღარ ამდგარა. ამხანაგები გვერდს უვლიდნენ, ხედავ

დენ, რომ ის ძალიან მოწყენილი იყო და არ-
 ვიცი, ჯაერი მოსდიოდათ, თუ ყოველი ამათ-
 განი თავის საქმეში—გაკვეთილის გამეორებაში—
 იყო გართული, სრულებით ყურადღებას არ აქცე-
 დენ. ყმაწვილი იმდროს წინა სტოლზე ნიკაპ
 დაბჯენილი ისე იცქირებოდა, თითქოს გარეშე
 მოწაფეების მაგიერათ ბუზები ირეოდენ. მთელი
 გარემოება მაშინ ამ ყმაწვილს დაეწყებული
 ჰქონდა და მარტო ერთ აზრზე იყო დაკავშირე-
 ბული:—«დიტო, შენის უპატოოსნობით შენ ქვე-
 ყანაზე მეგობარი არა გყავს».

თორმეტ საათზე შემოაღო უმანსკიმ მეექვსე
 კლასისკარები და მხიარულათ მიეგება ყმაწვილებს;
 და იმათაც გულბითაღი მადლობის მისაძღვენელათ
 დაბლათ დაუკრეს თავი. ამათში მხოლოდ ერთ
 ყმაწვილს გააქრქოლა უნებურათ და იმდენათ
 გარეწრათ მოიქცა, რომ თითქო თავის დაკვრაც
 ველარ მოახერხა. უმანსკიმ რომ დაინახა, ძა-
 ლიან გაკვირდა: «ეს უწინდელი მხიარული და
 ნიადაგ ხითხითა ყმაწვილი ასე რამ გამოცვა-
 ლაო. ფერმკრალი, თვალეზმბინდილი და თმა

აქოჩრეილი დიტო უსიამოვნო სურათს წარმოად-
 გენდა. «ნუთუ ამისთანა ცელილება ჩემმა წარ-
 სულ უროკში ლაპარაკმა მოახდინაო» — გაიგლო
 გულში უმანსკიმ და კიდევ უფრო გამხიარულ-
 და. იმან მაშინვე დახურა კლასის ჟურნალი და
 ყმაველებისკენ წამოვიდა. «ყმაწვილებო, ახალი
 ამბავი უნდა გითხრათ. ამ დღეებში ერთი რჩე-
 ვა გვექონდა. მესამე კლასის მოწაფე ეს ორი
 კვირაა პანსიონიდან გაიქცა შინ; იმან თან
 გაიტაცა ორი თავის ნათესავი პირველი კლა-
 სის შაგირდები». — ჩვენც ვიცითო — მხიარულათ
 უპასუხეს ყმაწვილებმა. «ისინი წასულან თა-
 ვიანთ სოფელში — განაგრძო უმანსკიმ — და იქაც
 არმიჰკარებიან დედმამას, დამდგარან მახლობლათ
 კლდის გამოქვაბულებში და სდომებიანთ იქილ-
 გან სოფლის ცარცვით თავის რჩენა. როგორც
 სჩანს იმ ყმაწვილებს ახალი რომის დაარსება
 განუზრახავთ... ჰა, ჰა ჰა» — გაიცინა უმანსკიმ და
 დიტოს გადმოხედა. ეს უწინდულათვე იყო თა-
 ვის ფიქრებით მოცული. «მაგრამ საქმე იმაშია,
 რომ ჩვენი რომულუსი თავის ამხანაგებით,

როგორც კი სოფლათ გამოჩენილან, მაშინვე ხელი უტაცნიათ დედმამას...». არ ჰგეანებიან რომულუსს და რემუსს... არა დიტო? — დიან, დიდი თავადის სისხლი სდგომიათ ტანში — უპასუხა იმან. მარტოობა ვერ აუტანიათ უმოსამსახუროთ... «ჰა, ჰა ჰა, ჰა — გაიცინა უმანსკიმ. — «ყოჩაღ, დიტო, ეგ კარგათ მოგივიდა». ახლა ეს გაიძვერა რომულუსები თავის დედმამას გამოუგზავნიათ ჩვენთან ამ სიტყვებით: «შვილებს გასაზრდელათ გაბარებთ, თორემ იმათი ტყე-ტყე სიახული რომ გედომებოდა, თქვენ კი არ მობარებდით, ჩვენ თვითონ გავგზავნიდით თხების საწყესათო... თქვენმა მზემ კარგათ შემოუთვლიათ... წარმოიდგინეთ!... როგორც კი მწარეთ გაროზგეს ყმაწვილები, მაშინვე ხელმეორეთ გაპარულან. მორჯულება თუ გნებავთ, ასე უნდა. ჰა, ჰა, ჰა. — იცნოდა უმანსკი. მეექვსე კლასის მოწაფენი ძალიან მხიარულათ შეიქნენ. დიტოსაც სახე გადაეწმინდა. «უნდა გითხრათ, მე იმ ყმაწვილების საქმე ძალიან მაკვირებს. პატარაობისათ ჩემისთანა გაიძვერა, ვშმაკი ყმა-

წვილი ძნელადლა თუ სადმე მოიძებნებოდა:
 ურიების პაწაწა შეილები არ გამეცდებოდა,
 როგორც შევხვდებოდი, მაშინვე კიკინებს და-
 ვაგლეჯდი, სადაცელი შეუბრალებელი ვიყავი. ახ-
 ლა მე თვითონ მრცხვენია ჩემი თავისა. მაგრამ
 მაგისტანა არც არა მომიქმედებია რა და არც
 გამოგონია, რომ ჩვენს ღიმნაზიის ყმაწვილებს
 მოეხდინოსთ, რაც მაგ პაწაწა ტკიპებს ჩაუდე-
 ნიათ. ეგენი სწორეთ გითხრათ ჩემზე ბევრათ
 სულგრძელები ყოფილან, მე ვიყავი საზიზლარი
 მტარვალი, ეგენი კეთილშობილნი გმირნი... მომ-
 წონს საზოგადოთ თქვენი ხასიათი. პანსიონიდგან
 გაქცეულან, შინ მაინც მისულიყონ არა, როგორც
 ეტყობა, დედმამისა შინებიანთ და ვერ მიუბედნიანთ
 შინ. მაგათ რომ კარგი ცხოვრება ჰქონოდათ
 აქ, ამხანაგებში, ეფიქრობ, არ გაიპარებოდენ.
 რადგან წინათვე სცოდნიათ, დედ-მამა კარ-
 გათ ვერ მიგვიღებს და რომ გავიპაროთ, სად
 უნდა წავიდეთო, ამიტომაც მეტი რა ღონე ექ-
 ნებოდათ, შემალულან გამოქვაბულებში. უნებუ-
 რათ ჩავარდნილან დიდს გაჭივრებაში. მე ვამტკი-

ცებ, რომ მაგ პატარებს ვერ აუტანიათ ამხანაგებში ცხოვრება და ბოლოს უკანასკნელი დონისძიება მოუხმარიათ. ეს რომ არ ყოფილიყო, დარწმუნებული ვარ, ეგენი არ გაიპარებოდნენ. სწორეთ ან ტოლებს ჰყოლიათ ამოჩემებული და ან დიდ ამხანაგებს შეუწუხებიათ. ამისთანა გარემოება ყმაწვილისათვის ყველაზე უფრო ავი და აუტანელია. მე როგორც მახსოვს ჩემი ყმაწვილობა, ბავშვს ბევრი არა უნდა რა. მიეცი თავისუფალი მოძრაობა ჰაერში, კარგს შემაქცევარს ამხანაგებში ამყოფე და თუნდა ნურას აჭმევ, სცემე კიდევ... თუ კარგი მოყვარული და მზიარული ამხანაგი უშოვნე, ყმაწვილი თითქმის ყოველს გაჭირებას აიტანს და მალე შეეჩვევა თავის ცხოვრებას.

მე ამ მაგალითიდან ვატყობ, რომ პანსიონში არ უნდა იყოს კარგი ამხანაგობა.

— მართალი ბრძანეთ—წამოიწყო კატუნამ.
— ჩვენს პანსიონში სრულებით არ იციან ამხანაგობა. ჩვენი კლასისა მარტო დიტო და მე

ვართ პანსიონში; მაგრამ თითქმის სულ გჩხუბობთ.

«ბარაქალა, კატუნია. მიყვარხარ გულახდილობისათვის; მაგრამ მე ვფიქრობ, ღიტო, კარგი ამხანაგი უნდა იყოს». ღიტო ამ შენიშვნამ კიდევ უფრო გაამხიარულა. იმან ისევ გამართა თავი, შეხედა თვალგბში უმანსკის, გაუღიმა და დამშვიდებით უთხრა:—ერთი ჰკითხეთ, რა წაუხდინა მაგას ჩემმა უამხანაგობამ?

— რა წამიხდინა და, მე ჯერ არ მახსოვს, რომ ერთად გაკვეთილი გვესწავლოს, თუმცა ბევრჯერ შეგხვეწნივარ დახმარებასა.

«ჩემის აზრით ეგ უფრო პატიოსნობით მოსდის ღიტოს, ვიდრე უამხანაგობით. შეიძლება ეგ არ იყოს ნაჩვევი ერთად სწავლას. შეიძლება კიდევ უნდოდეს ახსნა, მაგრამ ვერ ახერხებდეს».

— ღიახ. მიაძახა ღიტომ. მე ჩემთვისაც ვერ ამიხსნია უროკი, თორემ მაგას საიდან აფუხსნას მე კიდევ მრცხვენია ჩემი დამტყრეული რუსულისა და იმედიც არა მაქვს, რომ გავაგებინო: ტყულათ დროს დაკარგვის მეშინია.

— აეგ ნამდვილია. ამასგარდა თქვენს მდგომარეობაში თავის თავათ შრომა სჯობია, ვიდრე ამხანაგის იმედათ დარჩენა. თვითონ უნდა დადგე ფეხზე, აი, საქები და სასახელო საქმე ქვეყანაზე! ბედნიერია ის, ვისაც შეუძლიან თქვას: *მე მხოლოდ ჩემი თავის მოვალე ვარო, სხვისი არაფისი.* ბედნიერია ის, ვისაც თავისი ღონით გაუკაფავს გზა სწავლაში და შემდეგ ცხოვრებაში. ის ჰგავს ლომის კნუტს, რომელსაც რაკი ძუძუსთვის თავი წაუთმევია, მარტო დადის ტყეებში და დედას აღარ ეკარება.

— არა. მაგას გარდა მაგან ახირებული ღლიციანიც იცას.— დაატანა კატუნია. ხანდახან ისეთი გული მოუყვანინებია, რომ ასე მიფიქრია, ნეტამც. შუაში გაშავლეჯინა-მეთქი.

«ოჰ, როგორი ფიცხი ყოფილხარ. ლომს კიარა, და ვეფხვს მგვანებიხარ». — უთხრა უმანსკიმ. დიტომ ჩაიცინა.

მეგრამ დიტოსაც უნდა ეკითხო, გაუგონია თუ არა ერთი გლეხის ცოლისა და იმის მეგობრის დათვის არაკი? — თქვა უმანსკიმ.

— დიან. გაგვიგონია, — მიაყვირეს მეექვსე კლასიანებმა: გლეხის ცოლი რომ დათეს, თავისქმრის მეგობარს, გამოემშვიდობა, ქმარს უთხრა: შენს მეგობარს პირი უყარსო. დათემა გაიგონა ესა და სთხოვა გლეხს, ბეჭებში ცული დამკარო. იმან აუსრულა თხოვნა. წავიდა დათეი მძიმეთ დაჭრილი და ერთი წლის შემდეგ ისევ ეწვია თავის მეგობარს. ჭრილობა აღარ ეტყობოდა. დათემა გაიხმო გლეხი და უთხრა: «შენგან ჭრილობა მომირჩაო და შენმა ცოლმა რომ სიტყვით გული დამიკოდა, ის ჯერეც არ გამმთელებიაო» — მოაგონეს მოწაფეებმა.

— დიან. ეგ არის, — დაატანა უმანსკიმ — ზოგჯერ სიტყვისთანა ცული ქვეყანაზე არა არის რა. რაც უნდა კარგი მეგობარი გყავდეს, შეიძლება წინ დაუხედავ სიტყვით დაჰკარგო. ცული სიტყვით კაცი იცნობს უპატიოსნო კაცს, რომელსაც არა აქვს მეგობრის პატივისცემა, რომელიც შეურაცხყოფს კაცის ღირსებას, — რომელიც ამცირებს იმის სიმატლეს. სრული კაცი ის არის, ვინც კაცში ჰხედავს ღვთის სურათს და

მხეცური მოქმედებით არ სჩაგრავს იმის სამართალს. ქვეყნის სამართალიც ხომ ამას მოითხოვს.

ამხანაგობა დიდი საქმეა. კაცს თუ სხვის პატივისცემით სინიღისი მაგარი ჰგაქვს, მხოლოდ მაშინ ხარ ღონიერი ამ ქვეყნად. რომ რამე გაგიჭირდეს, ტალახში რომ ჩაფარდე, ტყვეთ რომ წაგიყუანონ, მაშინვე მთელი ჯარი შენგან პატივცემულებისა გამოგედევნება უკან, დაგიხსნიან ყაჩაღებიდგან. ამხანაგობა, ერთმანეთის დახმარება, ძმური შრომა, აი, რამ წასწია წინ კაცობრიობის განათლება. ეს საქმე რომ არ აერთებდეს კაცებს ერთმანეთთან, აქამდის არც სოფლები იქნებოდნენ ქვეყანაზე, არც ქალაქები, არც სახელმწიფოები. უამისოთ ყოველი კაცი ტყის ნადირი უნდა ყოფილიყო. და მგელსავეთ უნდა ეზუელა ლუკმა პურისთვის... თქვენ ძალიან დიდი დანაშაულო შესწამეთ დიტოს. მე ვფიქრობ, დიტოს სულ ხუმრობით მოსდის ხანდახან დაცინვა. — უთხრა კატუნისა უმანსკიმ. — თუ აწ როდისმე გავეხუმრო, მართლაც აგრიე იყოს. გულ-ამაყად წარსმოსთქვა დიტომ.

«არა. იხუმრეთ, იცინეთ და მეგობრები იყავით. გაჭირებაში ერთმანეთს შევლიდეთ და ლხინში ერთმანეთის პატივისცემა გქონდესთ. კაცური მოქმედებაც ეს არის და იმედი მაქვს, ასეც იქნება».

ამ დროს დარწმუნეს. უმანსკი გავიდა. ყმაწვილები სიხარულისაგან აღარ იყვნენ. ყველას უკვირდა უმანსკის მეგობრული მოქმედება. «ღმერთო დაგელოცა სამართალი! ამ ჩვენს ყრუ ქვეყანაში, საიდგან გაჩნდა მაგისტანა განათლებული კაციო» — ამბობდნენ აღტაცებაში მოსული ყმაწვილები. დიტო სრულებით გაცოცხლდა. როგორც კი გავიდა გარეთ უმანსკი, ის შეხტა სტოლზე და ხუმრობით დაუყვირა ყმაწვილებს:

«მშვიდობით წარვიდეთ!...»

გ. — თქლი.

(შემდეგი იქნება)

დახვეწილი ეკონომიკა

გონებითი და ეკონომიური მოძრაობა

თვისი მიზნებით

XVI-ტე საუკუნეში.

III

ძრეულ ძნელი საქმეა, რომ კაცმა პირდაპირ და შეუცდომლათ სთქვას: აი ამ წელიწადი დამ იწყობა ევროპელების გამოღვიძება, აი ამ წლიდამ ევროპელების ჭკუა-გონებამ დაიწყო მოძრაობა. გარემოებანი ისე მოქმედებენ კაცზე, რომ შხოლოთ ნელნელოებით და ცოტაცოტაობით ჰბადებენ იმის ტვინში ახალ აზრებს. თვითონ კაცი ისეთი არსებისაა, რომ ერთ ცოცხალ და სასარგებლო აზრის გამოკვლევასე უნდება კარგა ხანი; ამისთვის რომ, მინაშე ამ ახალ და სასარგებლო აზრს გამოიკვლევს, იმან უნდა გამოიკვლიოს სხვა პატარა აზრები, რომლებიც თავისი მიმართუ-

ლებით და თვისებებით ცოტათი მაინც უნდა
ემგზავსებოდნენ იმ ახალ აზრს და რომლებიცა
სიპატარაობისა გამო ხანდისხან შეუნიშნაენი
ჩიებთან. თუმცა ასე ძნელია ამის ჩვენება, თუ
როდის, რა დროდამ ევროპელების ტვინმა შე-
ქმნა მოძრაობა იმ დაწყობილობის წინააღმდეგ,
რომელიც უმწარებდა მათ ცხოვრებას, მაგრამ
მაინც უნდა ვაჩვენოთ, რამდენათაც კი შეიძლება.

საჯვარო ომების გათავება და ევროპე-
ლების ჭკუა-გონების მოძრაობის დაწყობა
თითქმის ერთი იყო. რასაკვირველია, რო-
გორც მოხსენებულნი ომების დროს, ისე წინე-
თაც ევროპელების ჭკუა-გონება მოძრაობდა,
მაგრამ ისე ნელა და შეუნიშნავად, რომ მეტი
აღარ შეიძლებოდა. საჯვარო ომების შემდეგ კი
შეიქმნა აჩქარებული და ძალიანი მოძრაო-
ბა, გაიღვიძა მათში ეკონომიურ აზროვნებამ.
საჯვარო ომების წყალობით ევროპელები
შეეჩვივნენ აღმოსავლეთის ხალხების მდიდ-
რულს ცხოვრებას და ამ გარემოებამ შეარყია
მათი სოციალური დაწყობილება. თავად-აზნა-

ურობაში მოუმატა ხალხის ფრცქენას, რომ რა
 არის თავის ახალი მოთხოვნილებანი დაეკმაყოფილებინა. დაბალმა ხალხმა თავის მხრით მო-
 უმატა მუშაობას, ფულების შოვნის სახსრების
 გამოძებნას, რომ რა არის თავისი გამფრცქენე-
 ლებისთვის პასუხი გაეცა და ამასთანავე კიდევ
 ეცხოვრა ისე, როგორც მოითხოვდა ახალი დრო.
 მაგრამ, რაც უნდა ფულის შოვნის სახსრები გა-
 მოეგონა, განა შეეძლო მას დაეკმაყოფილებინა
 თავისი გაუმაძღარი მებატონეები და პაპა თვისი
 ეპისკოპოზებით, კარდინალებით, მღვდლები და
 სხვა სასულიერო პირები,—და ამასთანავე ეც-
 ხოვრა იმ გემოზე, რა ცხოვრების გემოც
 გაერცვლდა მაშინ ევროპაში საჯვარო ომე-
 ბის წყალობით? არ შეეძლო და ვერც შეი-
 ძლო. ამიტომაც იმან დაიწყო ფიქრი იმაზე,
 თუ რა კარგად წავიდოდა იმის საქმე, რომ ბევ-
 რი გამგლეჯი არა ყოლოდა. ამ გვარ ფიქრებ-
 ში აფარჯიშებდა დაბალი ხალხი თავის ჭკუა-
 გონებას, როდესაც საჯვარო ომების წყალო-
 ბით ძრიელ წამოიწივეს ვაჭრებმა და ხელოსნებ-

მა. იმ ჩაცმა-დახურვას და სმა-ჭამას, რომლებსაც გამოუდგენენ ევროპელები, არ შეიძლება და არ მოყოლოდა ვაჭრობის გაძლიერება. ვისაც კი ცოტა რამ ეშმაკობა და ფულები უჭყავოდა, მაშინვე დუქანს აღებდა და ენერგიულად მისდევდა ვაჭრობას. აგრეთვე ვინც კი რამ იცოდა, ვისაც კი რისამე გაკეთება შეეძლო, აკეთებდა და ჰყიდდა, გაუყიდავი არავის არაფერი დარჩებოდა. ეს გარემოება ძრიელ უნდა დახმარებოდა ქალაქის მცხოვრებლების გამდიდრებას და კიდევაც დაეხმარა. საჯვარო ომების შემდეგ დიდი ხანი არ გამოსულა, რომ ბევრი ვაჭარი ისე გამდიდრდა ფულებით, რომ დაიწყოდნენ დედულ-მამულის შეძინება სხვა და სხვა სახსრებით, და ამნაირათ ძლიერების ხელში ჩაგდება. წინეთ ძლიერება მარტო თავად-აზნაურობის და სასულიერო პირების ხელში იყო, ამისთვის რომ მატრო ამათ ჰქონდათ სიმდიდრე და ცოდნა. ეხლა კი ცოტაოდენი ცოდნა და სიმდიდრე ვაჭრების ხელში გადავიდა და ამისთვის თავად-აზნაურობა და ჰაპა ცოტათი მოა-

კლდნენ იმ ძლიერებას, რომლითაც აგრე დიდ
 გული ჰქონდათ კარგა ხანს.

აი ასე ვაჭრებისა ჯვარო ომების შემდეგ ჩაეარდნენ
 ფულების შოვნაში; მაგრამ ამითი კი არ გაპურადე-
 ბულან. როგორც ბევრს შოულობდნენ, ისე ბევ-
 რიც უნდებოდათ ახალ მოღურ ჩაცმა-დახურვაზე;
 ამისათვის იმათ ფულების გაღება ძრიელ უჭირ-
 დებოდათ და არაფრათ არ ეპიტნა ებოდნენ ის
 პირები, რომლებიც იმათ ფულებსა სთხოვდნენ.
 ეს ესეც უნდა ყოფილიყო. უჩინდელ დროში
 იმათი ქალები და ჩძლები ფეხშიშველებიც
 რომ გამოსულიყვნენ, არაფინ არ დასძრახა-
 მდა; ეხლა კი, როდესაც დიდი და პატარა,
 იმას ცდილობდა, რომ რიგიანათ გამოსულიყო
 არამც თუ დასძრახამდნენ, გინებასაც კი დაუწ-
 ყებდნენ. როდესაც რომელიმე მუშა ხალხში
 იღვიძებს ლტოლვა იმგვარ ცხოვრებისადმი,
 როგორსაც მოითხოვს ახალი დროება, მაშინ
 ის იწყებს იმის გამოკვლევას, თუ რაზე და რა-
 ზე ეხარჯება ფულები, თუ რა მიზნებია, რომ
 ის წელებზე ფეხს იდგას, მაგრამ მაინც

უჭირდება ცხოვრება. ასე მოუყვიათ ევროპელ
 დაბალ ხალხს და ვაჭრებს. რაკი იმათ დაიწყეს
 ისე ცხოვრება, როგორც მოითხოვდა ახალი
 დრო, მაშინვე შეუდგნენ ისინი ინსტიტუტურათ
 იმის გამოკრევეას, თუ რაში ეხარჯებათ ფულე-
 ბი; რის გულისათვის თავად-აზნაურობა და სა-
 სულიერო პირები ართმევენ ამოდენა ფულებს;
 არ შეიძლება, რომ სასულიერო პირებს იმო-
 დენი ფულები არ მიეცეთ, რამდენსაც გვართმევენ?
 ამგვარი აზრების დაბადვა ევროპელების თავში
 ეკონომიური აზროვნობის გახსნის წყალო-
 ბით და ცუდი აზრის შედგენა თავად-აზნა-
 ურობაზე და სასულიერო პირებზე თითქმის ერთ
 დროს მოხდა. აი რას ეუბნება იოანე სალის-
 ბერი აღრიან მეოთხეს, როდესაც ეს ჰკითხამს
 იმას: «რას ლაპარაკობს ქვეყანა პაპაზე და ეკ-
 ლესიაზე?» მე თქვენ დაუმაღლავათ გეტყვიო ყვე-
 ლაფერს, რაც კი გამიგონია მრავალ ადგილს.
 ამბობენ, რომ რომის ეკკლესია სხვა ეკკლესიებს
 ისე კი არ ექცევა, როგორც დედაო; ისე ექ-
 ცევა, როგორც დედის-ნაცვალიო; რომ რომის

ეკლესია ლოდისავებ ადევთ ქრისტიანებს გულ-
 ზედაო. ყველგან ჩივიან და არიან ერთ ყოფაში,
 რომ ეკლესიები მიფუშულ-მოფუშულები არი-
 ანო, პაპები კი სასახლეებს აკეთებენ და ფართი-
 ფურთით ცხოვრობენო, (ნახე *Всемирную Историю*
Шлоссера, т. VII, стр. 324).

აი ამ გვარი ცვლილება მოხდინა ევროპელე-
 ბის ჭკუა-გონებაში საჯვარო ომებმა, — აი ამ
 გვარი აზრები დაიბადა ევროპელების თავში სა-
 ჯვარო ომების წყალობით; მაგრამ ამით კიდევ
 საქმე არ გათავებულა. საჯვარო ომებმა სხვა-
 ნაირათაც იმოქმედა ევროპელებზე. მანამ ეს
 ომები დაიწყობოდა, ევროპელებს ბნელი წარ-
 მოდგენა ჰქონდათ იმაზედ, რომ იმათში დიდი
 განსხვავება იყო, რომ ყველა ისინი არ შეადგე-
 ნენ ერთ ხალხს. ნემცებს, თითქო ბურანში
 არიანო, იმ ნაირათ ეგონათ, რომ ინგლისელე-
 ბი სხვა ხალხს შეადგენენ; აგრეთვე ფრანცუ-
 ზები ფიქრობდნენ, რომ ევროპის თითქმის ყვე-
 ლა ხალხი ფრანცუზულ ენაზე ლაპარაკობდა
 და უკვირდა, როდესაც მცოდნე კაცებისაგან
 ესმოდა, რომ თითქმის ყოველს ევროპელ სა-
 ხელმწიფოში მცხოვრებ ხალხს აქვს თავი-
 ი საკუთარი ენა და მისდევს თავის საკუთარს

ჩვეულებებს. რაკი საჯვარო ომები დაიწყო, მაშინ ევროპელებმა სრულებით შეიცვალეს აზრი ერთი ერთმანეთზე. ამათ მცირე აზიაში კარგად გაიცნეს ერთი ერთმანეთი; ნემცებმა ნათლათ დაინახეს, რომ ინგლისელებსა და ნემცებს შორის დიდი განსხვავებაა; რომ ნემცები სრულებით სხვა ენაზე ლაპარაკობენ და სხვა ჩვეულებას მისდევენ. აგრეთვე ფრანკუზებმა კარგათ გაიგეს თავიანთი შეცთომილი აზრი ევროპის ხალხებზედ. ერთი სიტყვით ევროპელებმა მცირე აზიაში გაიგეს, რომ ისინი არ შეადგენენ ერთ ხალხს, რომ ისინი სრულებით განირჩევიან როგორ ენით, ისე ჩვეულებით და ამისათვის არ შეიძლება, რომ ყველანი ისინი ერთი კაცის ხელში იყვნენ. რაც უნდა ჰქონოდა ამ გვარ გარემოებას თავის შედეგათ, ეს ყველასთვის ცხადია. თავისუფალი ცხოვრება, ბუნებითს ენაზე ლაპარაკი, ყველა ეს აი ეხლა დააფასეს ევროპის ხალხებმა; ყველა მათგანმა დაიწყო ლტოლვილება მისდამი, რომ იცხოვროს თავისუფლათ და არაეიზედ არ იყვეს დამოკიდებული. ყველა მათგანმა მოინდომა თავის

ვის ბუნებითი ენის თავისუფლება, მოინდომა, რომ თავის ენაზე ჰქონოდა საღმრთო წერილი. რაღა თქმა უნდა, რომ ამისთანა დროს ლათინურ ენას ლიდა უნდა წახდენოდა და კიდევაც წაუხდა. ამ ენას ხალხმა დაუწყო საძაგლად ცქერა. ყველა გრძნობდა, რომ კარგი იქნებოდა, თუ ლათინურ ენას თავს დაანებებდნენ და წირვა-ლოცვას ხალხის ენაზედ დაიწყებდნენ. ერთის სიტყვით ევროპელებში გაიღვიძა ლტოლვილებამ ნაციონალურ თავისუფლებისადმი და ამას დიდი განვლენა ჰქონდა მათ ჰკუა-გონების გახსნაზე. ყველა ამას ისიც დაუმატეთ, რომ საჯვარო ომების გამო ორი საუკუნე ევროპელები დადიონენ საბერძნეთზე და ამ გარემოებას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ევროპელებისათვის. ამათ, საბერძნეთზე გავლის და გამოვლის დროს, გაიცნეს ბერძნები და მათი ლიტერატურა. ნათლათ დაინახეს, რომ წირვა-ლოცვა აქ ხალხის ენაზე იყო და არა ლათინურ ენაზე, როგორც მთელ დასავლეთ ევროპაში. რასაკვირველია, რომ წინეთ არაფერი სცო-

დნოდათ ბერძნებზე, მაშინ ისინი სტენაირასი შეხედამდნენ ბერძნებს და იმ ალტაცებაში არ მოვიდოდნენ, რა ალტაცებაშიაც მოვიდნენ, როდესაც დაუახლოვდნენ ამათ ცივილიზაციას. მაგრამ ბევრმა იმათგანმა იცოდა არაბებისაგან, თუ ვინ იყო პლატონი და არისტოტელი; რაში მდგომარეობდა მათი სწავლა; ერთი სიტყვით მინამ ევროპელები დაიწყობდნენ საბერძნეთზე მოგზაურობას, რომ რა არი გადასულიყვნენ მცირე აზიაში, ბევრმა მათგანმა იცოდა ბერძნების ცივილიზაციის გემოვნება არაბების შემწობით. ვინ არ იცის, რომ პირველათ არაბებმა გააცნეს ევროპელები ბერძნების განათლებას, რომ პირველათ არაბებმა მოსდეს ევროპაში ბერძნებისაგან შეძენილი ცოდნა და ამით თავიანთ მხრით დაეხმარნენ ევროპელებს იმ საქმეში, რომ ამათ გაეგოთ თავიანთი საძაგელი მდგომარეობა და შესდგომოდნენ ამ მდგომარეობიდან გამოსვლას.

ცხადია, რომ ეკონომიურ მოსაზრებას, ლტოლვილებას ნაციონალური თავისუფლებისადმი,

იმის შეტყობას, რომ ბერძნებს თავიანთ ენაზე აქვთ
წირვა-ლოცვა, ყველა ამას და ამგვარ გარემოე-
ბებს, რომლებიც კი შეადგენდნენ საჯვარო ომე-
ბის შემდეგს, უნდა აეჯანყებინა ხალხი სასული-
ერო პირებზე და თავად-აზნაურობაზე და კიდევაც
ააჯანყა. მაგრამ ხალხს კიდევ ისე ღრმათ ქქონდა
დაჩნეული მათი უწინდელი პატივისცემის ნა-
ფესურები, რომ ჯერ კიდევ უჭირდებოდა, აღარ
დამორჩილებიყო პაპას და თავად-აზნაურობას.
შხოლოდ ზოგიერთმასძლია ამა დამაბრკოლებელ
გარემოებას და საქვეყნოთ გამოსთქვა მაღალი სი-
ტყვა პაპისა და თავად-აზნაურობის წინააღმ-
დეგ—უმეტესად პაპის წინააღმდეგ, რადგანაც
მაშინ ეს უფრო უმწარებდა ხალხს ცხოვრებას.
ამით დაიწყეს ქადაგება, რომ პაპას არ შეფერის,
რასაც ის სჩადის, რომ ის ტყუილათ ითვისებს
უმთავრესობას და ბრძანებლობას ამ ქვეყნის
ყველა მეფეებზე და ითხოვდა, რომ წირვა-ლო-
ცვა ხალხის ენაზე ყოფილიყო. ეს ზოგიერთები
იყვნენ ალბიელები (Альбигойцы). ესენი ბინა-
დრობდნენ სამხრეთს ფრანციაში—პროვანსსა

და ლანგედოკში. ამ ორივე ადგილში სასულიერო
 ერო წოდება ძრიელ აწუხებდა ხალხს; მაგრამ არც
 თავად-აზნაურობა აკლებდა ხელსა. წარმოიდგი-
 ნეთ, რომა, როდესაც სასულიერო წოდება და
 თავად-აზნაურობა ასე ექცეოდა ხალხს, იმდროს
 აქ, საჯგარო ომების წყალობითა და არაბებისა
 და იტალიელების გავლენით, ვაჭრობა ხელო-
 სნობა და გონებითი გახსნა ძრიელ ერცელ-
 დებოდა, ასე რომ ამ საქმეში პროვანსსა და
 ლანგედოკს თითქმის ადგილი არა სჯობდა
 ფრანციაში. ნათლად სჩანს, თუ რა გაცხა-
 რებით უნდა ეშოქმედათ ალბიელებს თა-
 ვისუფლების საშოვნელათ, მაგრამ რაც უნდა
 თავგანწირულათ ეშოქმედნათ მათ, განა შეიძლე-
 ბოდა, რომ მაშინ კაცს ეშოენა თავისუფლება?
 ხრ შეიძლებოდა. ყველა ევროპელებს ჯერეთ
 კიდევ არ ჰქონდათ გამორკვეული ის აზრი, რომ
 შეიძლება თავად-აზნაურობა და პაპა მოისხლი-
 ტონ თავიდგან; ისინი ამ აზრის გამორკვევაზე მხო-
 ლოდ ეხლა მუშაობდნენ. ამისათვის, როდესაც
 ალბიელებმა პაპის წინააღმდეგ ხმა აღამაღლეს,

ევროპელები გაჰკვირდნენ და პაპის ინოკენტი III-ის ბრძანებით გასწიეს პროვანსის და ლანგედოკისაკენ (1208 წ.). კაცობრიობის კეთილდღეობის მტერს დაადგეს ის საქმე, რაც მაშინ ალბიელებს საქმე დააყენეს. ოცს წელიწადს გაგრძელდა ომი და ამ ოცი წლის განმავლობაში თითქმის სულ ამოკლიტეს ისინი და დედა-მიწასთან გაასწორეს მათი მამულები. თუმცა ეს ასე იყო, — თუმცა ზალხის კეთილდღეობის მოსურნეთაგან დაუღიწყარი ალბიელები გააქრეს დედა-მიწის ზურგიდამ, მაგრამ არც გაუქვრიათ და ვერც გააქრობდნენ იმ აზრებს, რომლებსაც დღეს თუ ხვალ კაცობრიობის ცხოვრებაში უნდა დარჩენოდათ ბურთი და მეიდანნი, რომლებსაც ევროპელებისათვის უნდა მოეშორებინათ თავიდან საძაგელი გარემოებანი! რა გარემოება დაეხმარა ამ აზრების გაძლიერებას ევროპელებში? რა იყო მიზეზი, რომ საჯგვარო ომების რამდენიმე წლის შემდეგ უფრო მსწრაფლათ დაიწყეს მსვლელობა ევროპელების ჭკუა-გონებაში იმ აზრებმა, რომლებმაც მაღალი სიტყვა გამოათქმევინეს

ალბიელებს? ეს იყო ბერძნების განათლების ში-
 ფენა მოელ დასავლეთ ევროპაში.

საბერძნეთის დაცემა უებარ წამლათ გაუხდა
 დასავლეთ ევროპას. წინეთ, მინამ თურქები და-
 უწყობდნენ შვეიწროებას და ბოლოს დროს
 ხელშიაც დაიჭრდნენ საბერძნეთს—განათლე-
 ბის ბურჯს ბერძნებს არა ჰქონიათ ჩვეულებათ,
 რომ სამშობლოსათვის თავი დაენებებინათ და
 წასულიყვნენ დასავლეთის ევროპის რომელიმე
 ქალაქში. მაშინდელ დროს ძნელი საპოვნელი
 იყო ნასწავლი ბერძენი ევროპის რომელიმე
 სამეფოში. მაგრამ, რა კი თურქებმა დაიწყეს
 ლტოლვილება, რომ დაეჭირათ საბერძნეთი,
 ნასწავლმა კაცებმა არჩივეს სამშობლოსათვის
 თავის დანებება და გადასახლება უცხო ქვე-
 ყნებში. ამათი გადასახლება დასავლეთ ევრო-
 პაში უფრო განძრიელდა მაშინ, როდესაც ზო-
 გიერთმა დაწინაურებულმა კაცებმა, საჯვარო

ომების შედეგების წყალობით, დაიწეს ბერძნულ
 ზღაპრულ ლიტერატურის შესწავლა და დამტკიცება,
 თუ როგორ მაღალი ღირსებისაა ეს ლიტერატუ-
 რა. ამ გონებით დაწინაურებულ კაცებში პირ-
 ველი ადგილი ეჭირათ დანტეს, ბოკაკაჩიოს დი
 პეტრარკას. ამათ თავიანთი თხუზულებებით დი-
 დათ შეაყვარეს ევროპელებს—უფრო იტალიე-
 ლებს—ძველი ბერძნების და რომაელების განათ-
 ლება და ამით ძრიელ დაეხმარნენ იმას, რომა
 მეთოთხმეტე, მეხუთმეტე და მეთექვსმეტე საუ-
 კუნეებში იტალიას პირველი ადგილი ეჭირა
 დასავლეთი ევროპის თვალში. როდესაც სხვა და
 სხვა გარემოებებით რომელიმე ხალხის ჭკუა-გო-
 ნება მოძრაობას დაიწყებს, მაშინ ამ ხალხში იბა-
 დება ორნაირი საზოგადოება: მომფიქრებელი—
 გონებით მოქმედი საზოგადოება და მოუფიქრე-
 ბელი—გონებით არა-მოქმედი საზოგადოება.
 მომფიქრებელი საზოგადოება მწიგნობრობის
 შემწეობით იძენს და იკვლევს სხვა-და-სხვა აზრებს
 თავის მდგომარეობის შესახებ. ეს საზოგადოება
 აძლევს სიცოცხლეს მოუფიქრებელ საზოგადო-

ებას; უჩვენებს გზას, უადვილებს ცხოვრების
 მოცულებას. მომფიქრებელი საზოგადოება თე-
 თონ არ იკვლევს აზრებს,—თვითონ არ ადგენს
 სხვა-და-სხვა აზრებს იმაზე, თუ რა ნაირათ უნ-
 და გამოიცვალოს ცხოვრება,—რა უფრო უღებს
 ამას ბოლოს; ის მხოლოდ გრძნობს თავის ტან-
 ჯვას და დიდის სიამოვნებით ყურს უგდებს, რო-
 დესაც ეუბნებიან, თუ როგორ უნდა გამოიცვა-
 ლოს ცხოვრება. მომფიქრებელი საზოგადოება
 წინაპირველათ ყოველთვის პატარაა და მერე
 რამდენიც ხანი გადის იმდენი ცოტა-ცოტათი
 მატულობს. ჩვენ არა ვხედავთ აქ საჭიროთ, რომ
 აუხსნათ, თუ რა მიზეზით იბადება ამნაირი სა-
 ზოგადოება იმ ხალხში, რომელიც სხვა-და-სხვა
 გარემოების დახმარებით იწყებს გამოსვლას თა-
 ვის საძაგელი მდგომარეობიდან, რადგანაც ეს
 აუხსნელათაც ყველასათვის ცხადია. მხოლოდ
 ჩვენ ამას ვიტყვით აქ, რომ დანტე, ბოკაჩიო და
 პეტრარკა ეკუთნოდნენ იტალიელების მომფიქ-
 რებელ საზოგადოებას. ამ სამმა კაცმა დიდი
 საქმე უყო ევროპელებს. ამათ აიგდეს სასაცი-

ლოთ პაპის ზოგიერთი სწავლა და ამით დაანა-
ხვეს ხალხს, თუ რაც შეილი იყო პაპა. დანტეს
თხზულება «Divina Comedia» ნათლათ აჩვენებს
კაცს ყველა იმ უმგზავსობას, რაც მაშინ ქრის-
ტიანობითს სწავლაში სუფევდა პაპის და ბერე-
ბის წყალობით. აი რას ამბობს უ. შლო-
სერი დანტეზე თავის საზოგადო ისტორიაში:
დანტე თავის თხზულებაში «Divina Comedia»
როგორც ლიუტერი სწორეთ ისე სდევნის და
აძაგებს იმ ქრისტიანობითს სწავლას, რომელსაც
ჰქადაგებდნენ მაშინ პაპა და ბერები (81. 238 სტ.)
ჩვენა ვთქვით ზემოთ, თუ როგორ ზოგიერთმა
ვეროპელებმა, როგორც მაგალ. დანტემ, ბოკ-
კაჩიომ, და პეტრარკამ, დაიწყეს ბერძნების ლი-
ტერატურის შესწავლა და ლაპარაკი იმაზე, თუ
როგორ მაღალი ღირსებისაა ეს ლიტერატურა
და ამით უფრო გააძლიერეს ბერძნული ლიტე-
რატურის შესწავლის სურვილი ვეროპელებში.
თუ ეს ასე იყო, ცხადია, რომ ბერძნების ლიტე-
რატურის მასწავლებლები დიდათ საჭირონი უნ-
და ყოფილიყვნენ და კიდევაც იყვნენ. ვარლაამმა

ლეონტიმ და დიმიტრი თესალონიკელმა რამდენიმე
 ევროპელი ყმაწვილი კაცი გააცნეს საბერძნე-
 თის ლიტერატურის საუნჯეს და ამით შეიქნენ
 უკვდავი კაცობრიობის მესხიერებაში. ამ ბერძ-
 ნებს გარდა,—მინამ საბერძნეთი სრულებით
 დაეცემოდა—მოვიდნენ იტალიაში სხვა ბერძნე-
 ბიც. იმათში პირველი ადგილი ეჭირათ ენმა-
 ნუილ ხრისოლოროსს, კარდინალ ბესარიონს,
 იანნე არგიროპულოს და თეოდორე გასას. ამ
 ბერძნების დახმარებით იტალიის მთელმა მომ-
 ფიქრებელმა საზოგადოებამ შეიყვარა და შეისწავ-
 ლა საბერძნეთის ლიტერატურა. უმეტესად ემა-
 ნუილ ხრისოლოროსი სიტყვით და საქმით, ენმა-
 რებოდა იტალიელებს, რომ შეეყვარებინათ და
 შეისწავლათ ბერძნების ჰკუა-გონების ძველი წა-
 წარმოები. თუ რა გავლენა ჰქონდა ამ ბერძნის
 იტალიის მომფიქრებელ საზოგადოებაზე, ეს ცხა-
 დათა სჩანს უ. შლოსსერის შემდეგი სიტყვები-
 დამ: «ემანუილ ხრისოლოროსის შაგირდები იყ-
 ნენ თითქმის ყველა გამოჩენილი იტალიელები,
 რომლებმაც,—ჯერეთ საბერძნეთი არ იყო აღე-

ბული თურქებისაგან, — რომ თავი ასახელეს ძვე-
ლი რომის არისტოკრატიის ენის და ჩვეულების
შემოტანით თავიანთ მამულში». . . . .
. . . . . მაშინდელ დროს ყველა იტალიელი,
ყველა გამოჩენილი კაცი სამეფოში ვალდე-
ბული იყო, რომ სცოდნოდა ძველი ბერძნები
და შესძლებოდა წერა ძველ ლათინურ ენაზე.
ემანუილ ხრისოლოროსს და ამის შაგირდების
გარეშემო გროვდებოდნენ ყველანი, ვინც კი
ეძებდა განათლებას, რომლის მიღება ამ კაცე-
ბის საზოგადოებაში უფრო ადვილი იყო, მინამ
შკოლებში. თუ კი ჯერ არ დაეჭირათ თურქებს
საბერძნეთი და აქედამ ჯგუფ-ჯგუფათ მიდიო-
დნენ სწავლული ბერძნები დასავლეთ ევროპა-
ში, რასაკვირველია, როცა დაიჭირეს, მაშინ უფ-
რო უნდა წასულიყვნენ და კიდევაც წავიდნენ.
საბერძნეთის დაჭერა თურქებისაგან და აქედამ
სწავლული ბერძნების გახვეჭა ერთი იყო. ვი-
საც კი პატარა გონებითი ძალა მოსდევდა, და-
სავლეთის ევროპისაკენ მიიწევდა, რომ რა არის
იქ თავის გონებითი შრომით საცხოვრებელი

ლუკმა ეწოდება. მასწავლებლებზე რაღა ლაპარაკი უნდა. არც ერთი მათგანი აღარ დაჩვენებულა თავის სამშობლოში; ყველანი თავიანთი წიგნებით გადასახლდნენ დასაქმდნენ ევროპაში.

საშუალო საუკუნეებში იტალიას არც ერთი ევროპის სამეფო არა სჯობდა სიმდიდრით. განათლებითაც ეს მაღლა იდგა ყველა სამეფოზე. აი ეს იყო მიზეზი, რომ ბერძნებმა პირველათ აქ იშოვნეს თავის შესაფარებელი ადგილი, რომ პირველათ აქ დაიწყეს ბერძნების ლიტერატურის შესწავლა, — რომ პირველათ აქ დააკეთეს ბერძნული წიგნების ბიბლიოთეკები. ჯერეთ ესეც არ იყო, რომ იტალია მაშინდელ ყველა სამეფოებს სჯობდა; ეხლა სუ დაეჯობინა. მთელი ევროპა მოწიწებით უცქეროდა იტალიას და აქედამ იწერდნენ ბერძნების ლიტერატურის მასწავლებლებს. ბერძნების ლიტერატურის შესწავლაში იტალია მთელ ევროპას ტონს აძლევდა. თუმცა უსარგებლო არ იქნება, რომ ვაჩვენოთ, თუ რა გააკეთეს — რა შესძინეს ზოგიერთმა გამოჩენილმა იტალიელმა მეცნიერებამ

რომანოების და ბერძნების ძველი ლიტერატურის შესწავლით; მაგრამ ვერ ვაჩვენებთ კი, რადგანაც იმის ჩვენება მოითხოვს დიდი სტატიის დაწერას, რომლის მოთავსება ჟურნალში — ანუ გაზეთში ძნელი საქმეა. ჩვენ აქ ვაჩვენებთ მხოლოდ იმას, თუ იტალიელების უმეტესმა ნაწილმა ბერძნების ლიტერატურის რომელ ნაწილს უფრო ჩაშკიდა ხელი და რა მიმართულებას უფრო გამოუღდა.

წარმოიდგინეთ იტალიის მთა და ბარი, მშვენიერი ხეობები, სხვა და სხვა ხილით შემკობილი ბაღები, ლიმონების და აპელსინის ბაჩჩები. აქ ბუნება კაცს დაჰხარის, კაცი — ბუნებას. ცხადია, თუ რა ხასიათისანი უნდა იყვნენ ამგვარი მხარის მცხოვრებნი. სიმხიარულე, სითამამე, სიმარდე, დაუდგრომელობა, ხუმრობის მოყვარეობა — აი ეს თვისებანი უნდა ჰქონდეს ამის მცხოვრებლებს და კიდევაც აქვთ იტალიელებს. ვინ არ იცის, რომ იმათ ვერავენ დაედარება სიმხიარულეში, სიმარდეში, ხუმრობაში და სხვა ამ გვარ თვისებებში. თუ ეს ასეა, რა-

და კითხვა უნდა, რომ იტალიელებს ბერძნების ლიტერატურის უფრო ის ნაწილი მოეწონებოდა, რომელიც უფრო ხედება გულის, მინამ გონებას. ეს ასეც მოხდა. იტალიელები გამოუდგნენ პოეტური თხზულებების კითხვას და ბევრი ხანი არ გამოსულა, რომ მოინდომეს თვითონაც გაეჩინათ კამედია, ტრაგედია, ეპოსი, აგრეთვე სატირა და იდილია—ერთის სიტყვით რაც კი რამ ჰქონდათ ძველ ბერძნებს პოეტური თხზულებების შესახებ, ყველა ეს გაეჩინათ თვითონაც. უნდა შევნიშნოთ აქ, რომ ფილოსოფიურ წიგნებსაც კითხულობდნენ, რასაკვირველია ისე არა, როგორც პოეტურ თხზულებებს. ფილოსოფიურ თხზულებებიდან იმათ გამოიტანეს იქვენეული შეხედულობა ქრისტიანობაზე. მამაწმინდანების თხზულებებს და საღმრთო წერილის ნამდვილი აზრის გამორკვევას ამათ ყურისც არ ათხოვეს. რა უნდა ჰქონოდა თავის შედეგათ ამგვარ მოვლინებას? რასაკვირველია, გემოვნების წახდენა და ურწმუნოება. მაშინდელ პოეტურ თხზულებებში

უცელა შენიშნამს, რომ იტალიელებს მნიშვნელობა უძლევიათ თხზულების გარეგან მხარისათვის და უყურადღებოთ უშვიათ შინაგანი მხარე. რაც შეეხება ურწმუნოებას, ამას ხომ არა ფარამდნენ იტალიელები არც ლაპარაკში და არც წერაში. საკურველი ის არის, რომ თვითონ სასულიერო პირები სასაცილოდ იგდებდნენ საღმრთო საგნებს. აი რას ამბობს უ. შლოსსერი მაშინდელ დროზე: «მაშინ ისეთი დრო იყო, რომ პაპის ლეონ მეათის სტოლზე ზეღიზიდ გადადიოდა დაცინვა საღმრთო საგნებზედ.»—თუ ვისმე სურდა, რომ ქვეყნის სამსახრო არ გამხდარიყო, უნდა ნამდვილის დაცნვით ელაპარაკნა წირვა-ლოცვაზე, ზიარებაზე, ქრისტიანობაზე და სხვა საღმრთო მოქმედებაზე. თვითონ სასულიერო პირები წირვის დროს იცინოდნენ და უცქეროდნენ საღმრთო მოქმედებას ისე, როგორც კამედიას. სადღა იყო ის სარწმუნოება, რომლითაც აგრე გულს ცეცხლი ეკიდებოდათ მამაწმინდანებს? სად იყო ის სათნოება, რომლითაც შემკობილნი იყვნენ

უწინდელი ქრისტიანენი? პაპა თავის კარდინა-
 ლებით, ეპისკოპოზებით და სხვა სასულიერო
 პირებით ისე ცხოვრებდნენ, როგორც ცხოვ-
 რებდნენ უწინდელ დროში რომის იმპერიის
 დიდკაცები.

აი ამ ნაირად, ბერძნების ძველი ლიტერატუ-
 რის შესწავლამ შეიტანა იტალიელების ცხოვრე-
 ბაში ურწმუნოება იმ დროს, როდესაც ესენი
 საჯვარო ომების წყალობით ფიქრობდნენ
 იმაზე, თუ როგორ უნდა მოქცეულიყვნენ,
 რომ ეცხოვრათ ისე, როგორც მოითხოვდა ახა-
 ლი დროება, — თუ რა უნდა ექნათ, რომ პაპი-
 სათვის და თავად-აზნაურობისათვის იმდენი არ
 ეძლივით ხარჯი, რამდენსაც ართმევდნენ. თეი-
 თონ პაპები ხელს უწყობდნენ ბერძნების ლი-
 ტერატურის გავრცელებას იტალიაში და ის კი
 არ იცოდნენ, რომ იმით უთხრიდნენ სამარეს
 თავიანთ საძაგელ მოქმედებებს; თვითონ სა-
 სულიერო პირები სასაკილოთ იგდებდნენ სა-
 ღმრთო მოქმედებათა და ის კი არ იცოდნენ,
 რომ ამით ისინი აძლევდნენ ხალხს საშუალე-

ბას, რომ გაებედნა მალალი სიტყვა მათზე, რომ
 მისულიყო იმ აზრზე, რომ პაპა და თავად-აზ-
 ნაურობა დაუწესებია თვითან კაცს და არა
 ღმერთს. იმ დროს, როდესაც იტალიაში ხალ-
 ხი იმას ფიქრობდა, თუ რა უნდა ექნა, რომ
 პაპისათვის და თავად-აზნაურობისათვის არ ეძ-
 ლივა ის ხარჯი, რასაც ართმევდნენ აქამდის
 და როდესაც ურწმუნოების ტალღები უღელ-
 ვებდა მას გონებას, სწორეთ იმ დროს იფექთა
 ფრანციაში ხალხის მოძრაობამ. ეტიენ მარსელი
 — მოქალაქეების წარმომადგენელი შიგ კრი-
 ჭაში ჩაუდგა ცხრამეტის წლის კარლეს, რომ-
 ლის მამა იოანე კეთილი (Иоаннъ добрый) ტყვეთ
 იჯდა ლონდონში. როდესაც ჩრდილოეთ და
 სამხრეთ ფრანციაში გლეხკაცობამ დაუწყო ქლ-
 ტა თავად-აზნაურობას (1358), მაშინ მარსელმა
 მიიღო გლეხების მხარე და მიაშველა მათ რამ-
 დენიმე კაცი. ამან პარიჟიც კარგა გაამაგრა და
 ცოტა ხანს არ ებრძოლა პატარა კარლეს. მაგ-
 რამ მოღალატობამ დაღუპა ეს ფრანკუზებისა-
 გან დაუვიწყარი კაცი. ხმა გაუგდეს, ვითომ

მარსელს ჰქონდეს მეგობრობა ნავარის კო-
 როლთან — კარლე ბოროტთან (Карлз Борт)
 იმ აზრით, რომ იმის შემწეობით სდომოდეს
 ფრანციის ჩაგდება ინგლისელების ხელში, და
 ამ ხმით გააბრიყვეს ჟან მალიერი, რომ მოეკ-
 ლა ეს ხალხის სარგებლობის დამცველი კაცი.
 მარსელის მოკვლა და გლეხკაცობის და მოქა-
 ლაქეების გაჩუმება ერთი იყო. მაგრამ დიდი ხა-
 ნი არ გამოსულა, რომ ხელ-მეორეთ იფეთ-
 ქა ფრანციაში ხალხის მოძრაობამ. პარიჟში
 რუანში, ამიენში და სხვა ფრანციის ქალაქებ-
 ში საქმე იქამდინ მივიდა, რომ ხალხმა გა-
 მოიღო ხელი, რომ რა არის თავიდან მოე-
 შორებინა თავად-აზნაურობა, . . . და სა-
 სულიერო პირები. როდესაც ლიუდოვიკ ან-
 ჟუელმა მოიგონა პირველი ხარჯი და უნდო-
 და ძალით წაერთმია ხალხისათვის, ხალხმა
 თავი გამოიღო და შეუდგა თავისუფლების
 შოვნას. მალე მტერი ხალხის კეთილის მსურ-
 ველს მოუკვდეს, მალე ხალხმა ხელში დაიჭირა
 ზოგიერთი ქალაქები; მაგრამ რას იქმოდა საწყა-

ლი, როდესაც რამდენიმე ხანის შემდეგ ლიუდოვიკმა შეაგროვა იარაღის ხმარებაში კარგათ გამოცდილი თავად-აზნაურობა და დაეცა ჯერეთ რუანს და მერე პარიჟს (1382 წ.). ამით კიდევ საქმე არ გათავებულა. 1382 წ. ფლანდრიაშიც იყო ხალხის მოძრაობა. როდესაც აქ ახალგაზდა კოროლმა კარლე მეექვსემ და ფრანციის თავად-აზნაურობამ მოაკლეს სიცოცხლეს ხალხისაგან დაუვიწყარი დე-არტეველი და ოცი ათასი კაცი, — გამოსწიეს პარიჟის და რუანისაკენ; ამათ მცხოვრებლებს მოუგონეს, ვითომ ესენი ცდილობენ, ხელ მეორეთ ასდგომოდნენ თავიანთ მთავრობას, — და დაუწყეს სრესა. რამდენი ახალგაზდა კაცი დაიღუპა ამ ომში! რამდენი ჯველი ბიჭი მოაკლდა ამ წუთი სოფელს! დაუმატეთ ამას ისიც, თუ რა ხალხის სამდიდრე, მოინდომა ახალგაზდა კოროლის და თავად-აზნაურობის უგუნურმა ლტოლვილებამ მისდამი რომ პარიჟი და რუანი ისე შეეშინებინათ, რომ ამათ აღარ გაებედნათ მაღალი სიტყვის გამოთქმა თავიანთ შევიწროებაზე. მაგრამ ის კი არ

იცოდნენ უბედურებმა, რომ ეს შეუძლებელი
 საქმე იყო, რადგანაც რამდენიც ხანი გადიოდა,
 იმდენი უფრო და უფრო უძლიერდებოდა ფრან-
 ცის მცხოვრებლებს თავისუფლების მოვნის
 სურვილი. ჩვენ კარგათ გვესმის, თუ როგორ
 მოხდა, რომ მთავრობამ და თავად-აზნაურობამ
 დროებით ჩააჩუმეს ხალხი. ჯერეთ კიდევ არ
 ჰქონდათ გამჯდარი ხალხს ძვალში და რბილში ის
 აზრები, რომლებიც დაბადეს ევროპიელებში სა-
 ჯვარო ომებმა და ბერძნების ლიტერატურის
 შესწავლამ და რომლებმაც ბოლოს დიდათ
 შეცვალეს უწინდელი სამეფოების წყობილე-
 ბა, და ამისთვის ხალხის ჩაჩუმება ჯერეთ კი-
 დევ არ იყო ძნელი. ხალხი გრძნობდა თავის
 ტანჯვას და ფიქრობდა ცუდ-უბრალო გამგლე-
 ჯაეების თავიდან მოშორებას, მაგრამ ისე არა,
 რომ ყველა იმის წევრს თავი გაეწირა თავისუფ-
 ლების მოვნისათვის. ზოგიერთებს ნათელი წარ-
 მოდგენა ჰქონდა იმაზე, რომ თავად-აზნაურობა
 კაცისაგან არის დაარსებული და არა ღვთი-
 საგან, — ზოგიერთებს კი ბნელი. რადგანაც პირ-

ველებს რიცხვი ძრეულ მცირე იყო. მეორეების რიცხვზე, ამისათვის თავისუფლების შოვნის საქმე კარგათ ვერ წავიდოდა, როგორც შემოთ ვაჩვენეთ. მაგრამ ფრანციის ხალხის ორჯელ მოძრაობა ცხადი ნიშანი იყო იმისა, რომ საჯვარო ომების შედეგმა და ბერძნის ლიტერატურის გავრცელებამ ევროპაში დაიწყო მოქმედება; რომ დღეს თუ ხვალ ავი დღე დაადგებოდა ძველ რელიგიურ და სოციალურ წყობილებას.

იმის ნიშანი, რომ საჯვარო ომების შედეგებზე და ბერძნების ლიტერატურის შესწავლამ დაიწყო მოქმედება, გამოჩნდა ინგლისშიაც. აქ დაწინაურებულმა კაცებმა შექმნეს ლაპარაკი იმაზე, თუ როგორ საჭიროა, რომ ძველი სოციალური და რელიგიური წყობილება გაგამოიცივლოს. დაწინაურებული კაცების ერთი რიგი ელტოდა, რომ მოელო ბოლო სამღვდლოების ბოროტ-მოქმედებისათვის, პაპის უღლის მოშორებას ხალხის კისრიდგან, მეორე რიგი ელტოდა იმას, რომ ხალხი გამოეხსნა რო-

გორც პაპების ხელიდამ ისე თაყად-აზნაურობის ხელიდამ. პირველი რიგისკაცებს წარმომადგენელად ჰყავდათ ოკსფორდის უნივერსიტეტის პროფესორი ჯონი ვიკლეფი; მეორე რიგის კაცებს კი უბრალო პირი—ბერი ჯონი ბოლლი. ამ ბერმა უფრო კარგათ იცოდა ხალხის სწეულება, მინამ უნივერსიტეტის პროფესორმა ვიკლეფმა, რომელიც დიდის ენერგიით ცდილობდა დაემკიცებინა, თუ რა ნაირი შეცდომილი შეხედულობა აქვთ პაპის მომხრეებს ზიარებაზე, თუ რა ნაირ ბოროტად მოქმედებენ სასულიერო პირები, და იმას კი იფიწყებდა, რომ თაყად-აზნაურობა სასულიერო პირებზე ნაკლებათ აღარ სწუწნიდა ხალხს. თუმცა ეს ასე იყო, მაგრამ ვიკლეფის სასახელოთ მინც უნდა ვთქვათ, რომ ამან შეადგინა ისეთი საზოგადოება, რომლის წევრებიც სოფელ-სოფელ დადიოდნენ და ავრცელებდნენ ხალხში ინგლისურ ენაზე გადათარგმნილ სამღვთო წერილს. 1360 წლიდამ ვიკლეფი იწყობს პაპაზე ლაპარაკს და ამ წლიდანვე ნელნელაობით სთარგმნის სამღვთო წიგნებს თავის სამშობლო ენაზე და

თავის მომხრეების შემწეობით ავრცელებს ხალხში. თუ რა დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა იმას, რომ სამღვთო წიგნებს ინგლისურ ენაზე ავრცელებდნენ ხალხში, ეს ყველასთვის ცხადია. ხალხმა აქამდინ არ იცოდა, თუ რა იყო დაბადება, არ იცოდა, თუ რამდენათ მართალი იყო და რამდენათ არა ის, რასაც ასწავლიდა პაპა; ეხლა კი შეეძლო დარწმუნებით გაეგო ეს ყველა. არც ის იცოდა, რომ ქრისტიანობა ჰქადაგობს ძმობას და ერთობას; ეხლა ესეც გაიგო. ერთი სიტყვით ვიკლფეფი დაბადების გადათარგმნით ინგლისურ ენაზე ძრიელ დაეხმარა ხალხს, რომ უფრო კარგა გაეგო თავის გარემოება. თუ რა წყალობის თვალით უნდა შეეხედნათ თავდაზნაურობას და გლეხ-კაცებს ვიკლფეფისათვის, როდესაც ეს ამტკიცებდა, რომ სასულიერო პაპებს არ უნდა ეჭიროთ მთა და ბარი, ეს ყველასთვის ცხადია. ჩვენ ბევრ ადგილას შევნიშნეთ, რომ საჯვარო ომებმა დაბადეს ევროპელებში თავისუფალი ცხოვრების სურვილი, რომ საჯვარო ომების წყალობით თავდაზნაუ-

რობა მიეღობოდა იმას, რომ სასულიერო პირე-
 ბისათვის გამოეგლიჯათ მთა და ბარი; სასული-
 ერო პირები კიდევ ცდილობდნენ თავიანთ მხრით,
 რომ რაც მთა და ბარი თავად-აზნაურობას ეჭი-
 რა, ესეც ხელში ჩაეგდო. აი ეს იყო მიზეზი, რომ
 თავად-აზნაურობას ძრიელ იამა, როდესაც ვიკ-
 ლეფმა დაიწყო ქადაგება, რომ სასულიერო პი-
 რებს არ უნდა ეჭიროთ მიწები, რომ პაპა სრუ-
 ლებით არ არის იესო ქრისტეს მოადგილე, რომ
 ის უბრალო ეპისკოპოსია. ლონდონის ეპისკო-
 პოსმა და კუნტერბერის არხიეპისკოპოსმა ძრი-
 ელ მოინდომეს ვიკლეფის ციხეში ჩასმა, მაგრამ
 რას იქმოდნენ, როდესაც თავად-აზნაურობას,
 პარლამენტის მომეტებულ ნაწილს და დაბალ
 ხალხს ესამოვნებოდათ იმის ქადაგება. ქალაქის
 პოლიციამ ჯიბრზე დაიჭირა სასულიერო პირე-
 ბის საყვარლები და შერაცხა უნამუსო დედა-
 კაცებად. ბევრი თავში ქვა იცეს სასულიერო კა-
 ცებმა, რომ თავიანთი მოწინააღმდეგეებისათვის
 ევნოთ რამე, მაგრამ ვერა გააწყეს რა. ვიკ-
 ლეფი გადიცვალა 1384 წელში და გაუშვა

მოზხრეები, რომლების რიცხვი რამდენიც
 ნი გადიოდა, იმდენი უფრო მრავლდებოდა და
 ხალხში აფრცელებდა. პაპის წინააღმდეგ აზრებს.
 სრულებით სხვა ნაირათ წავიდა ჯონ-ბოლლის
 საქმე. ეს ასეც უნდა მომხდარიყო, რადგანაც ის
 ქადაგებდა იმას, რასაც ხალხი გრძნობდა, მაგ-
 რამ თქმას კი ვერ ბედავდა, — რადგანაც ის ქა-
 დაგებდა, რომ დიდ-პატარაობა არ უნდა იყვესო
 და ითხოვდა მდიდრების და თავად-აზნაურობის
 ამოქლეტას და მათი ქონების განაწილებას ლა-
 რიბებ შორის; აგრეთვე ითხოვდა ხარჯის მიცე-
 მის აღმოფხვრას და იმას, რომ სასულიერო პი-
 რებისათვის დედამამული ჩამოერთმევათ. «აბა
 ერთი მითხარი, სად იყო აზნაურობა, როდესაც
 ადამი მიწას ხნავდა და ევა წინდასა ქსოვდა» —
 აი ამ სიტყვებით იწყობდა ხოლმე თავის ქადა-
 გებას ჯონი ბოლლი. ამ ბერის ქადაგებას ხალ-
 ხი სიამოვნებით უგდებდა ყურს და ამბობდა
 თავის გულში: «როდის იქნება, ერთი თავიდა
 მოვიშოროთ თავად-აზნაურობა და სასულიე-
 რო პირები!» თავად-აზნაურობასა და სამღვდ-

ლოებას კი გული უსქდებოდა, როდესაც ხელმ-
 და ამ ამბავს. ვიკლფეს მარტო სასულიერო პი-
 რები ჰყავდა მტრებათ, ჯონ ბოლლს კი — სუყვე-
 ლანი დაბალ ხალხის გარდა, და მისათვის მა-
 ლეც ჩააჩუმეს. კენტერბერის არხიეპისკოპოზის
 განკარგულებით ჯონ ბოლლი დაიჭირეს და ჩას-
 ვეს ციხეში, საიდანაც თავის დღეში, რასაკვირ-
 ველია, ველარ გამოვიდოდა, თუ ხალხის მოძ-
 რაობა ანუ არეულება არ მომხდარიყო.

როდესაც ჯონ ბოლლიმ და იმის მომხრეებმა
 თავიანთ ქადაგებებით კარგათ გაუთქვიფეს ხალხს
 ყურში, თუ რა უსამართლოთ ექცევიან მას თა-
 ვად-აზნაურობა და სასულიერო პირები, და რო-
 დესაც ვიკლფისაგან რამდენიმე ნათარგმნი წიგ-
 ნები დადიოდა იმის ხელში, სწორეთ იმ დროს
 ცუდ მდგომარეობაში იყო ინგლისის ხაზინა.
 ახალგაზდა კოროლმა რიჩარდი მეორემ არ იცო-
 და, თუ როგორ მოქცეულიყო, რომ თავის ხა-
 ზინა შეემსო. ამან აიღო და თავის მინისტრე-
 ბის რჩევით ახალი ხარჯი დაადო ხალხს; რასა-
 კვირველია, პარლამენტი რომ ხერხიანი ყოფილ-

იყო, ამაზე კოროლს წინააღმდეგი გაუხდებო-
 და; უბედურება ის იყო, რომ პარლამენტი უ-
 ხერხო იყო—შორ-გამჭვრეტელობა სრულებით
 არა ჰქონდა და ნება მისცა კოროლს ახალი ხარ-
 ჯის მოკრებისა. ძნელი წარმოსადგენია ის უბე-
 დურება, რა უბედურებაც მაშინ ხალხს დაადგა.
 ხარჯის მომგროვებლები უვარდებოდნენ გლეხ-
 კაცებს სახლში და ყოველგვარ შევიწროებაში
 აყენებდნენ. რასაკვირველია, ეს ამბავი რომ
 მომხდარიყო ასის წლის წინეთ, მაგდენი არაფე-
 რი იქნებოდა, მაგრამ ეხლა მეთოთხმეტე საუ-
 კუნე იყო. ხალხის ჭკუა-გონება ახლა სხვანაი-
 რათ იცქირებოდა და ამისათვის იფეთქა არეუ-
 ლობამ. უკუ თაილერმა, რომლის სახლობასაც
 უპატიურობა მიაყენეს ხარჯის მომკრეფლებმა,
 შეყარა ხალხი და გაუხდა წინამძღოლად. ჯონ-
 ბოლლის სიტყვები ეხლა მოაგონდა ხალხს და
 მოინდომა ამის ციხილამ გამოყვანა. ეს ციხილამ
 გამოიყვანა და გასწია ლონდონისაკენ. გზაში
 რამდენი მოხელე კაცი მოკლა, რამდენი თავად-
 აზნაურების დედ-მამული ააოხრა. ჯონ ბოლლი

და მღვდელი ჯეკი სთროუ თავიანთ ქადაგებით
 უფრო აქეზებდნენ და ცეცხლზე სვამდნენ ხალხს.
 12 ივნისს 1381 წ. ხალხმა თავი ამოჰყო ლონ-
 დონში. აქაც ბევრი ამოჩნდნენ ისეთები, რომ-
 ლებსაც სურდათ ძველი წყობილების შეცვლა.
 კოროლი შეშინდა და დაიმალა ციხეში, რო-
 მელსაც ხალხი გარეშემო შემოერთყა. რიჩარდი
 ჯერ კი მაგრა იღვა, მესამე დღეს კი მოიკაკვა და
 ხალხს აღუთქვა ბატონ-ყმობის გადაგდება, ბეგრე-
 ბის აღმოფხვრა და ახალი ხარჯის თავის დანებება.
 ხალხმა მოსთხოვა მას, რომ ყველა ეს წერილით
 დაემტკიცებინა. რიჩარდი თანხმა გახდა და 15
 ივნისს გამოვიდა ციხიდან, რომ ხალხის თაღი-
 კაცებისათვის წერილი მიეცა, რომ ის უთუოდ
 აასრულებდა თავის აღთქმას. მაგრამ აქ მოიხმა-
 რა ეშმაკობა. როდესაც უკვე თაილერი დაუახ-
 ლოვდა მეფეს, რაინდებმა ხლმით ლუკმა-ლუკმათ
 აკუწეს ის. ამ შემთხვევას თუ რა ნაირი შთა-
 ბეჭდილება უნდა მოეხდინა ხალხზე, ეს ცხადია
 ყველასთვის. ხალხი შეშფოთდა და სიმწარით კბი-
 ლებს აღრაჰუნებდა. რიჩარდიმ მარტო პირდა-

პირ ხალხისაკენ გასწია და მივიდა ახლო. ამგვარად
 მა მეფის გაბედულობამ ხალხი გააკვირვა და
 რალაც რამ უგრძნობელ გარემოებაში ჩააგ-
 დო. როდესაც ამ პსიხიურ მდგომარეობაში
 იყო ხალხი, მეფემ დაუწყო მას ლაპარაკი, რომ
 ის თავის ქვეშევრდომებისათვის თავდადებულია
 და მზათ არის აუსრულოვს იმათ თავიანთი გუ-
 ლის წადილი. ხალხი ალტაცებაში მოვიდა, სინა-
 რულით ველარაფერი გაიგო და გაყვა ქალაქს
 გარეთ, სადაც დახვდა თავად-აზნაურობის და
 ეპქრობის ჯარი და იქით-აქვით მიფანტა. აი ასე
 გათავდა ხალხის არეულობა. არც შეიძლებოდა
 მაშინ, რომ ხალხს გაემარჯვა, რადგანაც თავად-
 აზნაურობა და სასულიერო პირები ჯერეთ კი-
 დევ ისე არ იყვნენ დასუსტებულნი, რომ დაბა-
 ლი ხალხი ორივეს ერთად მოჩეოდა და არც
 დაბალს ხალხს ისე ჰქონდა გონება გახსნილი,
 რომ რიგიანათ ემოქმედა თავისუფლების შოვ-
 ნისათვის.

რამწამ ხალხი დაიფანტა, მაშინვე მთავრობამ
 მიჰყო ხელი იმ კაცების ტანჯვას, რომლებსაც

ხალხისათვის გული შესტკივდა. რასაკვირველია
 ჯონ ბოლლი და ჯეკი სთროუ არ გადურჩებო-
 დნენ სატანჯველს. საწყლები პირველათ ესენი
 დატანჯა მთავრობამ და ეგონა ამითი შეაყე-
 ნებდა იმ გონებითს ტალღებს, რომლებიც რამ-
 დენიც ხანი გადიოდა, იმდენი უფრო და უფრო
 მატულობდა, რომ რა არი ხალხი გამოსულიყო
 თავის საძაგელ მდგომარეობიდან.

ჯერეთ კიდევ არ გასულიყო ოცდა ათი წელი-
 წადი ვიკლფის სიკვდილის შემდეგ, რომ საჯვარო
 ომების შედეგებმა და საბერნეთის ლიტერატურის
 შესწავლამ ბოჭებიაშიაც გამოათქმევინა ხალხს
 მაღალი სიტყვა თავის გარემოებაზე. დაბალი ხალ-
 ხი ისე არსად იყო შევიწროებული გარემოებე-
 ბისაგან როგორც ბოჭემიატი, ამას აქ უფრო ბევრი
 მტერი ყავდა, მინამ სხვაგან სადმე. სასულიერო
 პირები და თავად-აზნაურები ხომ აწუხებდნენ და
 აწუხებდნენ ამას, მაგრამ ამათზე უფრო ბევრს
 აწუხებდნენ ნემცები. ბოჭემიის მომეტებული ნა-
 წილი ნემცების ხელში იყო და არაფრათ ეპიტ
 ნაფებოდნენ ეს ნემცები ბოჭემიის თვითონ თა-

ვად-აზნაურობასაც. დიდი ხანი არ გამოსულა საჯვარო ომების და საბერძნეთის ლიტერატურის ევროპაში გავრცელების შემდეგ, რომ აქაურმა თავად-აზნაურობამ დაიწყო ცდილობა, რომ რა არი როგორმე ნემცები თავიანთ სამშობლოდამ გაეყარათ და სულ თვითონ დაეჭირათ ხელში მთა და ბარი; აგრეთვე დაბალმა ხალხმა დაიწყო ფიქრი იმაზე, თუ როგორ მოიშოროს თავიდამ ნემცები, თავად-აზნაურობა და პაპაც თავის მომხრეებით.

ასე — თავად-აზნაურობას გული ეფხანებოდა ნემცებზე და სასულიერო პირებზე, ხალხს კი — როგორც თავად-აზნაურობაზე, ისე ნემცებზე და სასულიერო პირებზე. ამ მოვლინებას ის ჰქონდა თავის შედეგათ, რომ, როდესაც საჯვარო ომების შედეგადა და ბერძნების ლიტერატურის შესწავლამ გასჭრეს ბოჭენიაში, მაშინ იქაური მომფიქრებელი საზოგადოება ორ ნაწილად გაიყო. პირველი ნაწილის წინამძღოლათ შეიქნა პრაგის უნივერსიტეტის მასწავლებელი და მასთანავე რექტორი გუსი, მეორე ნაწილისა კი პირველათ

იანი, რომელსაც ეძახდნენ ქიქას, და მერე
 თრი უბრალო ბერი—პროკოპი დიდი და პრო-
 კოპი პატარა. გუსი იყო დახელოვნებული სამ-
 ღვთო წერილში და ამისთვის ჰქადაგებდა იმას,
 თუ რა ნაირათ პაპის მოქმედებები ეწინააღმ-
 დეგებიან სამღრთო წერილს? ის ყურადღებას
 აქცევდა მხოლოდ იმას, რაც პირდაპირ აჩვენებ-
 და, რომ სასულიერო პირები სრულებით არ
 მოქმედებდნენ ისე, როგორც მოითხოვს სამ-
 ღვთო წერილის საზოგადო აზრი. საჯვარო ომების
 და ბერძნების ლიტერატურის შესწავლის წყა-
 ლობით ხალხი ფიქრობდა თავის გარებოებიდამ
 გამოსვლას. და ამ დროს გუსი გულმოდგინე-
 ბით კითხულობდა სამღვთო წერილს და წმინ-
 დანების თხზულებებს. ძნელი წარმოსადგენია
 ის განცვიფრება, რა განცვიფრებაშიაც ის ჩა-
 ვარდა, როდესაც ამათ კარგათ გაიგო, რომ
 სრულებით წინააღმდეგია ის აზრი, ვითომ პა-
 პა იესო ქრისტეს მოადგილეა. დაუმატოთ ამას
 ისიც, რომ იმ დროს, როდესაც სამღვთო წერი-
 ლის და მამა-წმინდანების თხზულებების შემ-

წეობით სხვა და სხვა აზრები პაპის მოქმედებების წინააღმდეგ ტრიალებდნენ გუსის თავში, —სწორეთ მაშინ ვიკლეფის თხზულებები ნელ-ნელაობით ვრცელდებოდნენ პრაგის უნივერსიტეტის პროფესორების წრეში და ძალას ატანდნენ იმათ, გამოეთქვათ მაღალი სიტყვა მაშინდელ რელიგიურ წყობილებაზე. ისინი ამას კიდევაც სჩადიოდნენ. მაშინდელ დროში პრაგის უნივერსიტეტს ისეთი პირობები ეხვია გარეშემო, რომლებიც ძლიერ ეწეოდნენ ყმაწვილების მოქალაქობის გახსნას. სხვა და სხვა ნაციის ყმაწვილებით საესე იყო ეს უნივერსიტეტი და ამისათვის ჭკუის სიფხიზლე არსებობდა აქ. ჩეხების სუდენტები ნემცების სტუდენტებს ებრძოდნენ; პოლიაკები კიდევ ორივეს და ამით ისინი ყოველთვის სიფხიზლეში იყვნენ — ამით ისინი ერთი ერთმანეთს ამამაცებდნენ. რადგანაც უნივერსიტეტი ჩეხების ქვეყანაში იყო და ამასთანავე უცხო ნაციების ყმაწვილები დიდათ ცდილობდნენ თავიანთი უფლების დაცვას და სხვის უფლების გაქრობას, ამისა-

თვის ჩეხების სტუდენტები ყველაზე უფრო
 ენერგიულათ მოქმედებდნენ და ყველაზე მო-
 მატებულათ უძრვილდებოდათ პატრიოტული
 გრძობა. რა მდგომარეობაშიაც იყვნენ სტუ-
 დენტები, სწორეთ იმ მდგომარეობაშიაც იყვნენ
 პროფესორებიც. ესენი ერთი ერთმანეთს აფხი-
 ზლებდნენ, ერთი ერთმანეთს ებრძოდნენ, ერ-
 თი ერთმანეთს დასცინოდნენ. ჩეხების პრო-
 ფესორებს უფრო კითილშობილური აზრები
 ჰქონდათ, მინამ სხვა ნაციის პროფესორებს.
 ასეც უნდა ყოფილიყო ეს ჯერეთ ამისთვის, რომ
 ჩეხები უფრო ახლო იყვნენ ბერძნებზე და
 იმათ მეხსიერებაში კიდევ იყო დარჩენილი ის
 აზრი, რომ ერთხელ ამათი წინაპარნი აღიარ-
 ებდნენ იმ სარწმუნოებას, რა სარწმუნოება-
 საც აღიარებდნენ ბერძნები და ამ გარემოებას
 იმათ ჭკუა-გონებაზე არ შეიძლებოდა, რომ
 განვლენა არ ჰქონოდა. მეორეთ იმითვის, რომ
 მათ დაჩაგვრას ცდილობდნენ სხვა ნაციების
 პროფესორები, რომლებიც უფრო ბევრი იყ-
 ვნენ, მინამ პირველები. კაცობრიობის ცხოვ-

რებაში შენიშნულია, რომ ყოველთვის იმას უფრო ბევრი აქვს კეთილშობილური აზრები, რომელსაც სჩაგრავენ, მინამ იმას, ვინც სხვასა სჩაგრავს. გარდა ამისა, აი კიდევ რა ეწეოდა პრაგის უნივერსიტეტის სტუდენტების გახსნას. აქ ჩვეულებათ ჰქონდათ, კათედრიდგან ეკითხათ პრაგის ბაკალავრებს — პარიჟის და ოქსფორდის უნივერსიტეტების გამოჩენილი მასწავლებლის თხზულებები, და ამას დიდი განვლენა ჰქონდა პრაგის უნივერსიტეტის წინამსვლელობაზე. როგორც კი გაეარდებოდა ხმა, რომ ოქსფორდის უნივერსიტეტის ესა და ეს სწავლული თავის ლექციებში ახალ აზრებს ავრცელებსო და ძრიელ ებრძვის სასულიერო პირების ბოროტმოქმედებასო, მაშინვე რომელიმე ახალგაზდა სწავლული, — რასაკვირველია უფრო ის, ვისაც ბერძნების ლიტერატურის შესწავლის წყალობით ახალი აზრი ჰქონდა შედგენილი სასულერო წყობილებაზე, — საცა არ იქნებოდა იმ სწავლულის ლექციებს იშოვნოდა და მოყვებოდა კითხვას კათედრიდგან. სწორეთ ასე მოი-

ქცა გუსი. ამან თავის მასწავლებლობის დროს კარგა ხანს იკითხა კათედრიდამ რამდენიმე ადგილები ვიკლეთის თხზულებებისა და მერე, როდესაც უნივერსიტეტის რექტორობა იშოვნა, (1403 წ.) სამსჯავროში ქადაგობდა პაპის წინააღმდეგ აზრებს თავის ბუნებითს ენაზე. მაგრამ ნურაჲინ ნუ იფიქრებს, ვითომ პირველათ გუსს დაეწყოს პაპის წინააღმდეგი აზრების ქადაგება; ამაზე წინ ქადაგობდნენ მილიჩი კრემზირელი და მათე იანველი. ეს ორთავენი საღმრთო წერილის დიდი მცოდნე იყვნენ და ამისთვის ებრძოდნენ, როგორც გუსი, სასულიერო პირების ბოროტ-მოქმედებას.

თუ რა მოქმედება უნდა ჰქონოდათ გუსის და ამის უედიდი ამხანაგების ქადაგებებს ხალხზე. ეს ადვილი წარმოსადგენია. ხალხს ესიამოვნებოდა, როდესაც იმის ყურებს ესმოდა, რომ პაპა სრულებით არ არის იესო ქრისტეს მოადგილე, — რომ შეათედი სრულებით არ უნდა ეძლიოს სასულიერო პირებს, — რომ ამათ არ უნდა ეჭიროთ მთა და ბარა. ამ აზრებს თავად-აზნაუ-

რობის მოწინავე კაცები თავისი მხრით უმატებდნენ, რომ არც ნემცებს უნდა ეჭიროთ ხელში ბოჰემიის ზოგიერთი ადგილები. ერთი სიტყვით თავად-აზნაურობას ძრიელ მოეწონა გუსის ქადაგებები და მიჰყუდა მას ზურგი, რომ რა არი იქნება როგორმე ნემცების და სასულიერო პირების მამულები ხელში ჩაეგდო. რასაკვირველია, ეს გუსს სრულებითაც არ უნდოდა და ამას არც ჰქადაგობდა, მაგრამ ის რომ მარტო სასულიერო პირების ბოროტ-მოქმედებას აწევებოდა, თავად-აზნაურობას ეგონა, რომ ამით გუსს სურს დაეხმაროს მის ჯიბის ფულებით გამსებას. ხალხი ისე არ ფიქრობდა, როგორც ფიქრობდა თავად-აზნაურობა. ხალხი ფიქრობდა, რომ, თუ სასულიერო პირებს მამული ჩამოერთმევა, მაშინ ეს მამული იმას მიეცემა და ამისთვის გუსის ქადაგებას უგდებდნენ ყურს და ამბობდნენ თავის გულში — მხოლოდ მაშინ შეგვიძლიან რიგიანი ცხოვრება, როდესაც თავიდან მოვიშორებთ როგორც სასულიერო პირებს, ისე ნემცებს და

თავად-აზნაურებს. სუ სხვა აზრისანი იყენენ სასულიერო პირები გუსზე და ამის ამხანაგებზე, როგორც მაგ. იერონიმეზე. ესენი ფიქრობდნენ, რომ ბოჰემიაში ამათ აღარ ედგომინებოდათ, თუ გუსს და იმის ამხანაგებს არ ჩააჩუმებდნენ. ესენი კიდევაც შეუდგნენ ამის აღსრულებას და მიიმხრეს გერმანიის იმპერატორი სიგიზმუნდი, — ბოლოს ბოჰემიის კაროლი ვენცესლავიც მიიმხრეს, თუმცა არც ამას მოსწონდა მიშინდელი სასულიერო წყობილება. ბოჰემიის სასულიერო წოდების დიდმა პირებმა იმდენი იეშმაკეს, იმდენი ეცადნენ, რომ კონსტანტის კრებამ სხვათა შორის თავის მიზნათ გაიხადა გუსის სწავლის გაქრობა და ამით ბოჰემიის მცხოვრებლების დაბრუნება პაპის წიაღსა შინა. კრების წმინდა მამებმა ბევრი იფიქრეს იმაზე, თუ რა სახით შეიძლებოდა ამის აღსრულება და ბოლოს გადაწყვიტეს სამაგალითოთ დაეტანჯათ გუსი და იმისი ერდგული ამხანაგი იერონიმე, რადგანაც ისინი ჰქადაგობდნენ ძმობას და იმით საძირკველს უთხრიდნენ დიდ-პატარაობას — ანუ

ავტორიტეტობას. კონსტანტინის კრების მამების განკარგულებით სამოქალაქო მთავრობამ მიაკრა გუსი ბოძს, შემოუყარა გარეშემო შეშა და მისცა ცეცხლი, რომ რა არის დიდ ისტანჯვით მომკვდარიყო ხალხისაგან დაუფიწყარი გუსი. ეს მოხდა 1415 წ. ივლისის 6-ს. ათი თვის შემდეგ ეს დღე დააყენეს იერონიმესაც, 1416 წ. 30 მაისს. მაგრამ განა შეიძლებოდა, რომ კრების წმინდა მამებს ამ საშუალებით გადაერჩინათ ძველი წყობილება დარღვევისაგან? არ შეიძლებოდა, რადგანაც ამ წყობილების დაწესებას ელტოდნენ მართო გუსი და იერონიმე კი არა, ევროპის მთელი მომთქრებელი საზოგადოება, რომლების რიცხვი რამდენიც ხანი გადიოდა, იმდენი უფრო და უფრო მრავლდებოდა.

გუსის ცეცხლში დაწვამ მთელი ბოჰემია ააღლდა. ხალხის პარტიამ აი ეხლა დაიწყო მოქმედება. თავად-აზნაურობამაც მას მიჰყუდა ზურგი, რადგანაც იმას ჯერეთ კიდევ კარგათ არ ესმოდა, თუ რას მიეღობოდა ხალხის პატრია.

ჭიჭკა ცერცვივით დახტოდა და აგროვებდა
 ჯარს თავისუფლების შოენისათვის. მე თქვენ
 გითხრათ, დაბალი ხალხი უკან დაიწედა! ცო-
 ტა ხნის განმავლობაში რამდენიმე ათასი კა-
 ცი შეიკრიფა და გაიკეთა სიმაგრე თაბორის
 მთაზე. მინამ ცოცხალი იყო ჭიჭკა, სუ მტვერს
 ადენდა ნემსების ჯარს; ბევრგან დაამტვრია
 მათ თავი და პირი. როცა მოკვდა, მაშინ თავის
 მოადგილეთ გაუშვა დიდი პროკოპი და პატა-
 რა პროკოპი. ესენი ძრიელ დახელოვნებულნი
 იყვნენ სარდლობაში, რისთვისაც დიდი ხანი
 გაუმაგრდნენ მტრებს. მინამ მთელი ბოჭები
 ერთად მოქმედებდა, ნემსებმა სრულობით ვერა
 გააწყეს რა; მაგრამ როგორც კი ქალაქის მცხოვ-
 რებლებმა და თავად-აზნაურობამ უკან დაიწი-
 ვეს და მოინდომეს გერმანიის იმპერატორთან
 შეერთება, მაშინვე ხალხის პარტიის მომხრეების
 საქმე ცუდათ წავიდა. რა იყო მიზეზი, რომ
 ქალაქების მცხოვრებლებმა და თავად-აზნაუ-
 რობამ მოინდომეს სიგიზმუნდთან შეერთება?
 ის რომ იმათ კარგათ დაინახეს გუსის სიკვდი-

ლის რამდენიმე წლის შემდეგ, რომ სახალხო
 პარტიას სურდა გაექრო ბოჭემიაში დიდ-პა-
 ტარაობა, ჩემი-შენიობა, ერთის სიტყვით
 მოეშორებინა ხალხის თავიდან როგორც ნე-
 მცები, ისე სასულიერო პირები, თავად-აზნა-
 ურობა და მდიდარი ვაჭრები, და ამისათვის
 ამჯობინეს, რომ ისევე ნემცების ხელში ყოფი-
 ლიყვნენ. ესენი შეურიგდნენ იმპერატორს
 1433 წელს ბაზელის კრების წინ და შეუდ-
 გნენ დაბალი ხალხის ჩაჩუმებას. რასაკვირველია,
 ისე ძნელი აღარ იყო სახალხო პარტიის დამარ-
 ცხება, როგორც უწინ. შეკრებულის ძალით
 ნემცებმა და ბოჭემიის თავად-აზნაურობამ და
 მოქალაქობამ მათის გასულს 1434 წელს სა-
 ხალხო პარტიის ჯარი და ტყვეები ტყის ნადი-
 რისაგით ქლიტეს. როგორც პროკოპი დიდი,
 ისე პროკოპი პატარა დაიხოცნენ ომის მოე-
 დანზე. აი ასე ხალხის პარტია დაეცა და ვერ
 შეიძლო თავისი სურვილის ასრულება; მაგრამ
 ის აზრები, რომლებსაც მოხსენებული პარტიის
 მოწინავე კაცები ჰქადაგებდნენ იმის შესახებ,

რომ მთა და ბარი საყოველთაო უნდა იყოს, რომ შეიძლება თვითონ ხალხმა განაგოს თავისი ბედიც და უბედობაც და სხვ., — დარჩნენ ბოჭქემიის მცხოვრებლების მესხიერებაში და ნელ-ნელაობით შეეპარნენ ნემცების ჭკუა-გონებასაც, ნემცების, რომლებმაც მეთექვსმეტე საუკუნეში დიდი ამბავი მოახდინეს, რომ რა არი ამათ მაინც ეზონათ თავისუფლება.

აი ამ ნაირათ როგორც ფრანციაში და ანგლიაში, ისე ბოჭქემიაში მაგდენს ვერაფერს გახდა ხალხი, რომ გამოეცვალა ძველი რელიგიური და სოციალური წყობილება! რისთვის? ამისთვის, რომ ჯერეთ კიდევ არა ჰქონდა ყველა ევროპელებს გამჯდარი ძვალში და რბილში ის აზრი, რომ შესაძლებელი საქმე იყო თავიდან მოეშორებინათ ძრიელ მავნებელი გარემობანი.

არც თავად-აზნაურობა და სასულიერო პირები იყვნენ ისე დასუსტებულნი, რომ შესაძლებელი ყოფილიყო მათი დამარცხება და ხალხის გამარჯვება. ბოჭქემიელების ომის შემ-

დღე ერთი ას წლამდი მაინც კიდევ უნდა გავე-
 ლო, რომ ხალხს უკან აღარ დაეწია და
 უთუოთ მოემორებინა თავიდამ თუ სუყველა
 არა, ზოგიერთი გარემოებანი მაინც, გარე-
 მოებანი, რომელიც მათ ჯიბეს აწვენენ და
 ამით იმ საწყლებს აძმარებდნენ ცხოვრებას.
 ეს ასეც მოხდა. ბოჰემიელების ბრძოლის შემდეგ
 ასი წელიწადი გავიდა, რომ ნემცებმა წარმო-
 სთქვეს მაღალი სიტყვა თავიანთ გარემოებებზე
 და უკან აღარ დაიწიეს იქამომდე, მინამ ზო-
 გიერთი მათგანი არ მოიშორეს თავიდამ.

მაღე მოიფინა გერმანიაშიაც ბერძნების ლი-
 ტერატურის შესწავლა. აქაურებს გული უსქ-
 დებოდათ, როდესაც ბერძნების ლიტერატურა-
 ში დახელოვნებულნი იტალიელები დასცინო-
 დნენ მათ, ამისთვის შეუდგნენ განათლების
 ძებნას. გერმანიის ახალგაზდობამ გროვა-გრო-
 ათ დაიწყო მოგზაურობა იტალიაში, რომ
 რა არი იქ შეესწავლათ მეცნიერება და ბერძნების
 ლიტერატურა. ნემცებს არ უნდოდათ, რომ
 სწავლით ნაკლებათ ყოფილიყვნენ იტალიელებ-

ზე და ამისთვის მიჰყვეს ხელი უმაღლესი წეს-
 წავლებლების დაარსებას. პრაგის უნივერსიტე-
 ტის აშენებელად დაწყობილი 1477 წლამდინ,
 130 წ. განმავლობაში, ააშენეს გერმანიაში და
 შვეიცარიაში 15 უნივერსიტეტამდინ. ამ უნი-
 ვერსიტეტებმა დიდი საქმე უყვეს ნემცებს. აქე-
 დამ გამოვიდნენ ისეთი კაცები, რომლებიც
 თავიანთ მიზნათ იხდიდნენ ყმაწვილი კაცების
 გონებითს გახსნას და ეს შემთხვევა დიდათ დაე-
 ხმარა ხალხის გონებაში ჩაგდებას. ბერძნების
 ლიტერატურის შესწავლის წყალობით და იტა-
 ლიელების მიბაძვით ნემცებმა გაიჩინეს ლიტე-
 რატურაც, რომელიც ძრეელ ეწეოდა ხალხს
 რომ თავისი მდგომარეობა გაეგო და შესდგო-
 მოდა ცხოვრების გაუმჯობესობას. მაგრამ აქ
 ლიტერატურამ ის მიმართულება კი არ მიი-
 ლო, რა მიმართულებაც მიილო იტალიაში, —
 აქ მიილო ღვთის-მეტყველებითი მიმართუ-
 ლება. ნემცები იმას კი არ გამოუდგნენ, რომ
 გაეჩინათ თავიანთთვის ტრაგედია, კამედია,
 ეპოსი, იდილია, როგორც მოიქცნენ იტალიე-

ლები, — ისინი გამოუდგნენ მამ-წმინდანების
 თხზულებების შესწავლას და თარგმნას თავიანთ
 ბუნებითს ენაზე. ცდობდნენ გაეგოთ ნამ-
 დელიათ სამღვთო წერილის აზრები, დიდი და პა-
 ტარა მიელტოდა, რომ ეშოვნა საკითხავი წიგ-
 ნი სამღვთო საგნებზე დაწერილი. რა იყო მი-
 ზები ამ გვარი მოვლინებისა? ჯერეთ ის, რომ
 ნემცები ბუნებითვე იმ ნაარი თვისებისანი არიან,
 რომ უყვართ სამღვთო საგნებზე ლაპარაკი და
 ბაასი, რომ ისინი დიდათ ეწყობიან მაღალს
 საგნებს. მეორეთ ისა, რომ მათი ყმაწვილი კა-
 ცები, როდესაც ბრუნდებოდნენ იტალიიდან
 თავიანთ სამშობლოში, სწავლის დასასრულე-
 ლათ შედიოდნენ ღვთის მოყვარე თომა კემ-
 პიელის შკოლაში, თომა კემპიელის, რომელიც
 თავის თხზულებებით, უმეტესად შემდეგი თხზუ-
 ლებით: „მიბაძვა ქრისტესადმი“, დიდი გავლენა
 ქონდა ევროპელების მომფიქრებელ საზოგა-
 დოებაზე. დაუმატეთ ამას ისიც, რომ იოანე
 ფონდოლბერგმა შეადგინა საზოგადოება, რო-
 მელსაც მიზნათა ჰქონდა ბერძნების ლიტერა-

ტურის შესწავლის გაგრძელება გერმანიაში და
 ამ საზოგადოების თითქმის ყველა წევრები სამ-
 ლეთო საგნების მოყვარენი იყვნენ. თუ ეს ასე
 იყო, რაღა თქმა უნდა, რომ მამა-წმინდანების
 თხზულებების კითხვას ერთგულათ უნდა გამო-
 სდგომოდნენ ნემცები და კიდევ გამოუდგნენ.
 მოვიგონოთ იოანე ვესელი. განა ამ ღვთის
 მოყვარე კაცს გული გაუძლებდა, რომ ბერძნუ-
 ლი ენის ცოდნა არ მოეხმარა ღვთის-მეტყვე-
 ლების შესწავლაზე და ხალხში მალალი აზრების
 გაფრცელებაზე? ეს ბევრ ნაირათ ცდილობდა
 ხალხის ჭკუაში ჩაგდებას და ჰქადაგებდა თით-
 ქმის იმასვე, რასაც ბოლოს დროს ჰქადაგებდა
 მართო ლიუტერი. თვითონ, ლიუტერმა აი რა
 თქვა ერთხელ ვესელზე: «ჩემი და ვესელის ქა-
 დაგებები ისე ემსგავსებიან ერთი ერთმანეთს,
 რომ მეტი აღარ შეიძლება. მე რომ წინათ
 მქონებოდა ნაკითხი ვესელის თხზულებები,
 მაშინ ჩემი მტრები იტყოდნენ, ლიუტერის ქა-
 დაგებები ვესელის აზრებით არის სავსეო.»

მეხუთმეტე საუკუნის გასულს და მეთექვს-

მეტე საუკუნის დასაწყისში ღვთის-მეტყველებითი მიმართულების პირველ მომხრეთ იყო ერაზმ როტერდამელი. ამ ტანით პაწაწინა კაცმა დიდათ გამოუთხარა საძირკველი ძველ რელიგიურ და სოციალურ წყობილებას. საცინლათ იგდებდა ბერების ცრუ-მორწმუნებებს, მაშინდელ პედაგოგებს, სიბრიყვეს როგორც აად-აზნაურობისას, ისე გლეხ-კაცობისას. დაუმატეთ ამას ისიც, რომ ერაზმი, ეს ფირფიტანა კაცი. სთარგმნიდა ნემცურ ენაზე ძველი მწერლების და მამა-წმინდანების თხზულებებს და აგრცელებდა ხალხში. აგრეთვე სახარებაც გადმოთარგმნა თავის ბუნებითს ენაზე და მისცა ხალხს საშუალება გაეგო, თუ რას ასწავლიდა იესო ქრისტე. ამნაირი თავის მოქმედებით დიდი სახელი ჰქონდა ერაზმს მთელ დასავლეთს ევროპაში. ამას მალლა უცქეროდნენ როგორც გერმანიაში, ისე ანგლიაში და ფრანციაში. თუმცე ეს ასე იყო, თუმცა ერაზმა თავის თხზულებებში ვრცლათ აჩვენებდა თავათ-აზნაურობის და უმეტესად სასულიერო პირების ბოროტმოქმე-

დებას, მაგრამ იმაზე კი არაფერს ამბობდა, რომ პაპა იესო ქრისტეს მოადგილე არ იყო, რომ თავად-აზნაურობა ქვეყნიურის ძალით არის და არსებული და არა ზეციური ძალით. ამას იმოდენა ძალა და გაბედულობა არა ჰქონდა, რომ რასაც გრძნობდა და რაც გამოდიოდა იმის ქადაგებებიდამ, ის პირდაპირ ეთქვა. გაუბედველობა იყო მიზეზი, რომ ერაზმმა არ იკისრა რეფორმატორის როლი და დასჯერდა მოძრაობისათვის საჭირო ნიადაგის მომზადებელის როლს.

იმავე დროს, რა დროსაც მოქმედებდა ერაზმი, დიდი ბრძოლა ჰქონდა რეიჰლინს ძველი მიმართულების მასწავლებლებთან და ბერებთან. ესეც დიდი მომხრე იყო ღვთის-მეტყველებითი მიმართულებისა. მაგრამ არც ამას შეეძლო, რომ ხალხის სურვილი პირდაპირ გამოეთქვა და ამით გამხდარიყო მოძრაობის გმირი; არ შეეძლო მისთვის, რომ ამისათვის ქვეყანაზე არსებობდნენ მართო წიგნები, რომ ხალხის ცხოვრება ძრიელ სუსტათ იცოდა, მაშინ რო-

დესაც ძრიელ იყო დახელოვნებული ბერძნული და ლათინური ენების ცოდნაში; — ვიმეორებთ, ხალხის ცხოვრება სუსტათ იცოდა რეიჰლინ-მა, მაშინ როდესაც ებრაელების ლიტერატურა ზედმიწევნით იცოდა და ცეცხლისავეთ აენტო, როდესაც გაიგო, რომ კელნში გადა-ეწყვიტათ სუ ყველა ებრაული წიგნების დაწვა. მართალია რეიჰლინს არ შეეძლო და არც იკისრა რეფორმატორის როლი, მაგრამ ჰკუა-გონების გაღვიძებისათვის, მომფიქრებელი საზოგადოების გამამაცებისათვის ბევრი რამ გააკეთა და ამით უკედავი შეიქმნა კაცობრივობის ისტორიაში. ადვილი წარმოსადგენია, თუ რა გავლენა უნდა ჰქონოდა ხალხის ჰკუა-გონების გახსნაზე იმ მწერლების ბრძოლას, რომელიც რეიჰლინმა და ამის მომხრეებმა აუტყხეს ძველი მიმართულების კაცებს და ბერებს. რეიჰლინის კარგმა მეგობრებმა გამოსცეს სახალხო სატარა შემდეგი სათაურით: «გაუნათლებელი კაცების წერილები»! ამ სატირაში მშვენიერათ არის გამოხატული ბერების და ძველი მიმარ-

თულების კაცების უვარგისობა და უმზგავსობა და ამით ისეთი გავლენა ჰქონდა მოხსენებულ სატირას მთელ დასავლეთ ევროპაზე, რომ მეტი აღარ შეიძლებოდა. «გაუნათლებელი კაცების წერილების» შედგენაში მონაწილეობა ჰქონდა ულრიჰ გუთენს.

ჩვენ ზემოთა ვთქვით, რომ ბერძნების ლიტერატურის შესწავლამ გერმანიაში მიიღო ღვთისმეტყველებითი მიმართულება, — რომ მეხუთმეტე და მეთექვსმეტე საუკუნეებში ნემცები გამოუდგნენ საღმრთო წერილის და მამა-წმინდანების შესწავლას; მაგრამ ამით ჩვენ ის კი არ უნდა გვეთქვა, რომ ვითომ მოხსენებულ საუკუნეებში ნემცები საღმრთო წერილის და მამა-წმინდანების შესწავლის მეტს არას აკეთებდნენ, — არა; ჩვენ უნდა გვეთქვა მხოლოდ რომ ნემცები ამ საქმეს უფრო გამოუდგნენ, მინამ სხვას; თორემ ისინი სხვა საქმეებსაც გამოუდგნენ, მაგ. სახალხო პოეზიის გაძრიელებას. მართლაც მეხუთმეტე და მეთექვსმეტე საუკუნეში ბერძნების ლიტერატურის შესწავლის წყა-

ლობით ნემცებს უძლიერდებათ სახალხო ლიტერატურა.

ეს ლიტერატურა ნელ-ნელობით იწყებს იმის გამოთქმას, რასაც ხალხი გრძნობდა, რასაც ხალხი ფიქრობდა თავის გამჟღავნებლებზე, თავის გარემოებაზე, მაშინდელ სოციალურ და რელიგიურ წყობილებაზე. მოვიგონოთ ბრანტის სახალხო თხუზულება: «სულელების გეგმა.» რას ვხედავთ ჩვენ ამ თხუზულებაში? მაშინდელ დროების დამზგავსებას— შედარებას გემთან, რომელიც გატენილია სულელი კაცებით. ავტორი მშვენიერათ ხატავს ყველა წოდების კაცების უმზგავსობას—უმეტესად სასულიერო კაცებისას. რაღა თქმა უნდა, რომ ამას და ამგვარ წიგნებს დიდი მოქმედება უნდა ჰქონოდა ხალხზე და კიდევაც ჰქონდათ. თვითონ ხალხმა დაიწყო ანდაზების შედგენა თავის მტრების წინააღმდეგ, მაგალითებრ-აი რომზე რა დაცინვა შეადგინა: ვისაცა სურს რომში წასვლა, იმან უნდა კეთილშობილება სახლში გაუშვას. ეხლა მოახლოვდა ის დრო, როდესაც

უნდა აღსრულებულიყო იუღია ჩეზარინის
 სიტყვები, რომელიც მისწერა ბაზელის კრების
 დროს პაპა ევგენი მეოთხეს. ეს ბოროტ-მოქმე-
 დებები და უწესურობები ხალხს ძრიელ აღე-
 ლვებენ და თუ ჩვენ ეხლავე თავს არ უშველეთ
 და ბოროტ-მოქმედებები არ გავაქრეთ—შეაძ-
 ლება ხალხმა იფიქროს, რომ ღეთის საქმეა სა-
 სულიერო პირების დედა მიწასთან გასწორება,
 და დაგვიწყოს ცუდათ მოქცევა.» მართლაც
 ეხლა ხალხმა სრულებით ამოირეცხა გული სა-
 სულიერო პირებზე და თავად-აზნაურობაზე-
 დაც. გერმანიაში ყველგან ისმოდა ხალ-
 ხის გრგვინვა, ყველგან ისმოდა, რომ ხალხს
 სურს მოიშოროს თავიდან ძველი წყობილება.
 «რა ცხოვრებაა—ჩვენი ცხოვრება—დიდი და
 პატარა ჩვენ გვიკაჟუნებს თავში; რა იქნება გა-
 მოვიდეთ ამ გაჭირებიდამ.» აი ამ სიტყვებს იმე-
 ორებდა ხალხი და დიდის აღტაცებით ყურს
 უგდებდა, როდესაც ზოგიერთი მომფიქრებელი
 კაცები უამბობდნენ, თუ რა საქმე ჩაედინეს
 ანგლიაში ვიკლეფმა და ბოლლიმ, ბოჰემიაში

ქრეკამ და სხვა ჩიხებმა;—დიდს ალტაცებით
 ყურს უგდებდა ამ ამბებს და ტანში ჟრიანტე-
 ლი მოსდიოდა. რაც შეეხება გერმანიის მომ-
 ფიქრებელ საზოგადოებას, ის კიდევ რამდენიც
 ხანი გადიოდა, იმდენი უფრო და უფრო იკე-
 ლევდა ახალ აზრებს იმაზე, თუ რა ნაირათ
 უნდა შეიცვალოს ძველი ცხოვრება,—რა ხა-
 სიათი უნდა მიეცეს ახალ ცხოვრებას. ვისაც
 კი ცოტა რამ გონებითი ძალა ჰქონდა, ამაზე
 ყველა ფიქრობდა და იყო ერთ ჭკუა-გონების
 ვარჯიშობაში. თუმცა ეს ასე იყო, მაგრამ ჯე-
 რეთ კიდევ არსად სჩანდნენ ისეთი კაცები,
 რომლებსაც ეკისრათ პირდაპირ მაღალი სიტ-
 ყვის გამოთქმა ძველ წყობილებაზე და შე-
 სდგომოდნენ ახალ დაწყობილების დაარსებას.
 ესეთი კაცები ჩნდებიან მთლად მაშინ, როდე-
 საც ახალი აზრები ძვალში და რბილში უჯდე-
 ბათ მომფიქრებელ საზოგადოებას. ვინ იყვნენ
 ეს კაცები, როდის გამოჩნდნენ და რა ნაირათ
 უწინამძღვრეს ხალხს თაფისუფლების შოვნაში,
 —აგრეთვე რა აზრებს ქადაგებდნენ და რამ-

დენ ნაწილათ განიყო გერმანიის მომფიქრებელი საზოგადოება — ყველა ამას ვეცდებით დაეხატოთ ამ სტატიის მეოთხე განყოფილებაში. ეხლა კი მკითხველების ყურადღებას მივაქცევთ ერთ კიდევ საკურველ მოვლინებაზე, რომელსაც დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ევროპელების ჭკუა-გონების განხსნისათვის. ჩვენ აქ ვამბობთ წიგნის ბეჭდვის მოგონებაზე. ეს რომ არ მომხდარიყო 1450 წელში, კიდევ ბევრი ხანი გავიდოდა, რომ ნემცებს არ მოენდომებინათ მინამ თავის საძაგელ მდგომარეობიდან გამოსვლა. წიგნების ბეჭდვის მოგონება და ახალი აზრების სისწრაფით გავრცელება დასავლეთს ევროპაში ერთი იყო. ამ დროდამ იწყობა მომფიქრებელი საზოგადოების ენერგიული მოფიქრება — ამ დროდამ ვრცელდება ხალხში საფუძვლები, რომლებითაც შეიძლებოდა თავიდან მოშორება სასულიერო პირებისა და თავად-აზნაურობისა. ამ დროდამ ზედი-ზედ გამოდის ახალ-ახალი წიგნები და შეაქვთ ხალხის ჭკუა-გონებაში სხვა და სხვა გაჩაცხოველებელი აზრები. საზოგადო

აზროვნებაც ეხლა იწყებს არსებას და ნელ-ნელაობით ტალღების სროლას, რომ რა არი ძირს დასცეს ძველი რელიგიური და სოციალური წყობილება და დაარსოს ახალი წყობილება. აი ასე დაეხმარა წიგნების ბეჭდვის გამოგონება დასავლეთის ევროპის მცხოვრებლებს—უმეტესად ნემსებს, რომ მეთექვსმეტე საუკუნეში გაბედვით გამოეთქვათ თავიანთი გულის პასუხი და დიდის ენერგიით შესდგომოდნენ იმ გარემოების თავის თავიდან მოშორებას, რომლებიც საშუალო საუკუნეებში უმწარებდნენ ცხოვრებას.

(შემდეგი იქნება)

ნ. ცხვედაძე

1872 წ.

წ ა მ დ ე ნ ი მ ე ხ ა ნ ა ჰ ა ე მ ი ს ა

« აჩრდილი »

IV

და მომევილინა მე კაცი დიდი
 მყინვარზედ შდგომი მოხუცებული;
 ვითა ქვეყანა სც იყო მშვიდი,
 უძრავი, უხმო, დაფიქრებული.
 მის თეთრნი თმანი ძლიერსა მხრებზედ
 სჭლადგადმოშლილნი ბრწყინავენ მზეზედ,
 უმანკო თოვლი მხოლოდ იმ მთების
 მის თმის სითეთრეს თუ შეედრების.
 მარჯვენა ხელით ეჩრდილნა თვალნი
 ყურადღებითა შორს გაჰყურებდა,
 მის გარეშემო შვენოდნენ მთანი
 და მათ ფერხთა ქვეშ თერგი გაჰყეფდა, —
 თერგი მრისხანე, თერგი ბღვინვარე

აღმღვრეულთ ზვირთთა მიაქანებდა,
 ეთ შმაგი ლომი, დაჭრილი, ცხარე
 რბოდა, ბლავოდა, მიღრიალებდა, —
 ჰსტეკდა და ჰქუხდა; კლდენი და მთანი
 თვის მშუოთვარს შეილსა გადმოჰყურებ-
 დნენ

და მის ბლავილთან მათი ყრუ ხმანი
 ხეობაშია მგზავის აშინებდნენ.
 იქით შორს ჰჩანდნენ მინდვრები, ტყენი
 და იმათ შორის არაგვიც ჩვენნი...

ვ

ჩვენო არაგვო! რა რიგ მიყვარხარ!...
 ჩვენის ცხოვრების მოწამედ შენ ხარ;
 შენს კიდევებზედ ჩემი მამული
 იყო ერთ დროსა გამშვენებული;
 ჩემის ქვეყნისა დიდება ძველი
 შენთა თვალთა წინ აღყვავებულა,
 მიყვარხარ მისთვის, რომე ქართველი
 აქ—შენს კიდევზედ დაბადებულა.
 შენთა ზვირთთ შორის ჩემის ქვეყნისა

გრძელი მოთხრობა დამარხულია,
 და წმინდა სისხლი ქართველებისა
 შენს კიდევზედ გადასხმულია.

იქ, სადაც შენსა წმინდასა წყალსა
 შეუჭრევ მღვრიეს და მღვრსა მტკვარსა,
 იქ ერთხელ ქართველის სიცოცხლე დულდა,
 იქ მამულისთვის ქართველის ხმა ჰქუხდა.
 შენს ზვირთებს გაჰყენენ საუკუნენი
 და საუკუნოდ . . . . .

გულ-ხელ-დაკრფით შენსა წმინდას წყალს
 რამდენჯერ ტანჯვით ვადევნებდი თვალს...
 რას ვეძებდი მე? ჩემ-ქვეყნის წარსულს,
 შენს წინ დაღუპულს ჩემს ძევებს მამულსა
 და მარტო სისხლი ჩემს თვალს დაღალ ულს
 აძლევდა გულის საკვდავს პასუხსა!...

VI

მაგრამ საკუთრად არც არაგვმა,
 არც თერგმა, არც ტყემ და არცა მთამა
 არ მიიზიდა მოხუცის თვალი,
 იმ სიმაღლიდამ გადმომზირალი.

სრულ საქართველო მოჩან და შორსა,
 იგი მოხუცი მას დააცქერდა,
 ქვეყნის მარგალიტს მაგა ობოლსა
 სიყვარულითა იგი დამზერდა.
 საიღამა ხარ? რამ მოგაველინა,
 ჰოი საკვირველო კაცო, მითხარი?
 რად დაგიგდია შენ შენი ბინა
 და ამა მთაზედ რისთვის ხარ მდგარი?
 და რა ეჭსთქვი ესა, მსწრაფლვე მომესმა
 იმა მოხუცის დიდებული ხმა:

VII

«მარად და ყველგან, საქართველოვ,
 მე ვალ შენთანა,
 მე ვარო შენი თანამდევნი,
 უკედავი სული;
 შენთა შეილთ სისხლით გული სრულად
 გარდამებანა,
 ამ გულში მე მაქვს . . . . .
 შენი წარსული.»

მეცა ვტანჯულვარ, ჰოი ბედკრულო,
 შენის ტანჯვითა,
 შენისა ცრემლით თვალნი ჩემნი
 მიტირებია,
 წარტყვევნილი ვარ წარსულთ ღღეთა
 . . . . .
 წარვლიჯთა ღღეთა შენთა მახსოვს
 დიდებულება,
 ვიცი, რომ იყავ ერთხელ შენცა
 მორკმულ-ძლიერი,
 შენცა გფენია ქვეყნის მადლი—
 თავისუფლება..

VIII

... კაცად-კაცსა, ზნეობით მკლდარსა
 ქვეყნის ტკივილით არ ჰსტკივა გული...
 დაჰვიწყებია, რომ ქვეყნად ცასა
 ღვთად მოუცია მარტო მამული;

დაჰვიწყებია, რომ დიდი არი
 ღვთისა წინაშე იგი ცხოვრება,
 რომელიც ქვეყნის წვითა დამწვარი
 ქვეყანასავე შეეწირება.

წმიდა არს იგი, ვისაც ეღირსა
 მამულისათვის თავის დადება!..

ნეტა მას ქველსა, ნეტა მას გმირსა!
 ის თავის ხალხში აღარ მოკედება.

მას განაცოცხლებს სიმღერა ხალხთა,
 შორს საუკუნეთ ეტყვის მის სახელს
 და არა ერთხელ ჭაბუკთა-ყრმათა
 ხლმის ტარზედ ძლიერს აუთრთოლებს ხელს;

იმ სიმღერას რა ისმენს მხკოვანი,
 სიბერის ჭამსა კვლავ მოიფონებს,

გმირის სიკვდილი სახელოვანი
 ახლად ცხოვრებას მას მოანდომებს;

აკვანზედ დედა უმღერის შვილსა
 ტკბილისა ხმითა იმ სიმღერასა,—

და—თუ ინატრებს რასმეს მისთვისა—
 ინატრებს გმირის მის დიდებასა;

და უფრო ხშირად იმღერს ქალწული,

გმირს მოიგონებს და გამხნევდება, —
 ყოველი იმღერს და სხვა მორკმული
 გმირი იმ მღერით დაიბადება.

იღ. ჭავჭავაძე.

ახალი ახალგაზდობა

I'll braw the form and model
of our battle, Limit each leader
to his several charge and part
injust proportion small power.

შექსპირი *)

I

ძველი თაობის დამხრება ჩვენში დღეს ბრძის-
თვისაც უხადი საქმე შეიქნა. ჩვენი ხალხის და
საზოგადოების ცხოვრება, ამ უკანასკნელი
თხუთმეტი წლის განმავლობაში, იმ ნაირათ
დატრიალდა და შეიცვალა, იმას ისეთი მოთხოვ-
ნილება და საქმეები დაუხვდა გზაზე, ის ისეთ
დაბრკოლებებს წაატყდა, რომ ძველებურმა

*) «მინდა ჩვენი ბრძოლის სასე და პლანი და-
ხატო, თითოეულ წინამძღვლს მისი მოკვლეობა
შემოუსწავლო და სწორეთ გავანაწილო ჩვენი ძვი-
რედი ძალა!»

ჭკუამ და გამოცდილებამ პირი დაალო, დამუნჯ-
 და და ძალა-უნებურათ თავისი უვარგისობა და
 უმეცრება აღიარა. ვინც უწინდელ დროში,
 1861-მდი, ჩვენს საზოგადოებას გონიერების, გა-
 მოცდილების, მოხერხების და ჭკუის მადნათ
 მიაჩნდა, ვისიც სიტყვა და რჩევა შავი-ზღვიდამ
 კასპის ზღვამდი განუხილავათ, უწინაღმდე-
 გოთ, ბეჯითათ მიიღებოდა, ის დღეს ყველას
 საბრალო უმეცრათ, გაფლიდებულ მკითხვათ
 მიაჩნია. ჩვენი საზოგადოების დამრიგებლებს და
 წინამძღოლებს, ჩვენი ხალხის თავებს მაზანდა
 წაუხდინა ახალი ცხოვრების ახალმა მოთხოვ-
 ნილებამ. ამ სასიამოვნო უბედურებას ვერც
 იმათმა ჭაღარა თმამ უშველა, ვერც ძველი
 დედა. ყველაფერი შემუსრა და შეურაცხყო
 ახალმა დროებამ და მისმა დაუზოგველმა მოთ-
 ხონილებამ.

ან კი როგორ შეიძლებოდა, რომ მათი საქმე
 სხვაფრივ წასულიყო? რითი დაემსახურათ ამ
 ვაჟბატონებს თავიანთი უწინდელი დიდება? რა
 წამდელი სიკეთე და სარგებლობა შეუძენიათ

იმათ სამშობლო ქვეყნისა და ხალხისთვის? რა
 ქველის-მოქმედება, რომელი გონიერი რჩევა
 და აზრი წინამოუბრძოდა მათ გაელენას? რა
 ღვაწლით, როგორი მოქმედებით, რა ნაირი
 ცხოვრებით დაიმსახურეს იმათ «სახელი» და
 ღიღება? ამ კითხვებზე პასუხს ვინ გამოძებნის!
 მათი გაელენა ღიღაკაცობაში მდგომარეობდა,
 მათი ცხოვრება წინაპარების სამკვიდრებელის
 ფანტეაში მიდიოდა, მათი ღიღება სხვისი წყა-
 ლობით ნაბოძევი იყო, მათი მოქმედება—ამ
 წყალობის ძებნაში იხარჯებოდა. იმათ საზოგა-
 ლო მიზანი, სიკეთე, ღირსება, მომავალი სიზ-
 მარშიაც არ მოღწეოდნენ. მათი მიზანი ნია-
 დაგ პიროვანი იყო, იმათ თავიანთი თავის და
 ნათესაეების ამალღება და გამღიღრება ნდობით,
 და საზოგადოებისთვის რჩევით და მაგალითით
 მარტო ეს კერძობითი, ბინძური გამაცალ-
 ცალკევებელი მიზანი უჩვენებიათ. —ამალღ-
 ღით, გამღიღრღით, ვისაც კი შეგიძლიათ,
 ამბობდა მათი მაგალითი და ქადაგება, და-
 ნარჩენს კი—წინ წყალი და უკან მწვე-

რიო!» ეს იყო მათი სახარება, მათი მამაოჩვენო და დაუჯდომელი. ამ მოქმედებას და საქციელს არც დიდი სწავლა სჭიროდა, არც დიდი გონიერება. ვისაც მელური ხასიათი ჰქონდა, ვისაც წინაპარებისაგან საკმაო ადგილ-მამული დარჩენოდა, ის დიდებისა და გავლენისკენ გზას ნელ-ნელა ითვლიდა. იმას მაშინდელი ცხოვრება ადვილათ ითვისებდა, აჯილდოვებდა და ამალლებდა, და საზოგადოებაც, მისი ამალლებით გაკვირვებული, მის დიდებას და ამალლებას მის გონიერებას და ჭკუას აწერდა. ის ვერ არჩევდა იმ გზას და იმ საშუალოებებს, რომლითაც ამ პირებმა დიდებამდი მიაწიეს. ის საკმაოთ და ღირსეულათ ვერ აფასებდა იმ ღონისძიებებს და დამდაბლებას, რომლის შემწევობით ამალლდენ ეს პირები. ის მარტო ამალლებას ხედავდა და ფიქრობდა, — ალბათ გონიერი და სხვებზე უჭკვიანესი პირები არიან, თუკი სხვებზე უფრო მალლა აფორთხვა მოახერხესო. აი, ეს გახლდა ჩვენი ვაჟბატონების გავლენის სა-

ფუძველი, ეს გახლავს მათი ძალის საიდუმლო
 ქაზრაკი და ძარღვი.

II

ღვთის მადლით ჩვენი საზოგადოების ცხოვ-
 რებაში ისეთი შემთხვევები მოხდა, რომ მო-
 თავე პირებს მართო გაჩუმებით და წაყ-
 რუებით, ზურგის წახრით მოქმედება აღარ
 გამოადგებოდათ. ორმოცდა თუთხმეტის ომმა
 საზოგადოებრივი ცვლილებების საჭიროება გა-
 მოააშკარა. ამ ცვლილებებმა მამაპაპური ცხოვ-
 რება და ჩვეულებები შესძრა, ძველებური რწმუ-
 ნებები მოჰკაფა, ახალი გაწყობილება კარზე მო-
 გვაყენა. ხალხმა და საზოგადოებამ იგრძნო და
 დაინახა, რომ საზოგადოებრივი წესი და წყო-
 ბილება ადამიდამ შეუცვლელი და ხელ-
 უხლებელი კი არ ყოფილა, ის თურმე კაცის
 ხელით შექმნილა, და კაცის ხელით შეი-
 ცვლება. რისთვის დაწესებულა რომელიმე
 კანონი, სასარგებლოა ის საზოგადოებისთვის,
 თუ საენებელი, დარჩეს ის, თუ შეიცვალოს,

ან როგორ შეიცვალოს, რა დაარსდეს მის
 მაგიერ, — ეს კითხვები თურმე კაცის გონე-
 ბით და მოაზრებით გამოიკვლევაო. ამას
 მიხვდა ჩვენი საზოგადოება და ჩვენი ხალხი. და
 როცა ამ კითხვებით ისინი ჩვენს ბრძენებს მია-
 ღდენ და პასუხი მოითხოვეს, ბრძენებმა, რასა-
 კვირველია, ენაც ვერ გააჭაჭანეს, სული ჩაიბან-
 დეს და გაიბერეს, ვითომდა ამის პასუხები ჩვენ
 კი ვიცით, მაგრამ არ ვიტყვიითო. მაგრამ როცა
 საზოგადოებას საქმე გაუჭირდა, როცა ცვლი-
 ლებები თვითონ ამ ვაჭბატონების ჯიბეებს და
 სალაროებს შეეხენ, გაქვსთ სიცოცხლე მაშინ
 კი ალაპარაკდენ, მაგრამ როგორ? მათმა ლაპა-
 რაკმა და ყვირილმა, მათმა მოქმედებამ მათი
განუზომელი უმეცრება და ანგარება გამოააშკა-
რა; საზოგადოებამ მათში მართლ ხეპრული
თავმოყვარეობა და უგუნურება დაინახა, მეტი
ვერაფერი. და თან და თან უფრო და უფრო
 აშკარათ გამოჩნდა, რომ როცა საქმე მთელი
 საზოგადოების ბედს და მდგომარეობას, მომა-
 ვალს და არსებობას შეეხებოდა, ეს ბატონები

მარტო საკუთარ ჯიბეებზე. . . . .
 ზრუნავდენ, მარტო საკუთარ სარგებლობას ეძებ-
 დენ, და ამ ძებნაშიაც თვალ ახვეულ ჯაგლაგ-
 სავით ფორხილებდენ, სცდებოდენ და ხანდის-
 ხან საკუთარ ღიღებასაც ჰკარგვიდენ. ერთი სიტ-
 ყვით გამოჩნდა, რომ ამ ბრძენებს არც ცოდნა
 ჰქონიათ რისიმე, არც ნამდვილი, გამოსადეგი
 გამოცდილება, არც საკმაო გონება, და პატიო-
 სანი საზოგადოებრივი გრძნობა, რომ ხალხისა
 და საზოგადოების საქმისთვის ეპატრონებიან
 და თავი მოებათ. მათი ღიღება გამოიფშუტა,
 მათი გავლენა გაქრა, მათი სახელი დაივიწყა.
 დღეს მათი ღამნახავი საზოგადოება სწორეთ
 იმას გრძნობს, რასაც გრძნობს მოზდილი ქალი,
 როცა უცაბელათ ძველ სკივრში დამტვერიანე-
 ბულ დედოფალას წაეყრება, რომელიც იმას
 სიყმაწვილეში სულდგმულ გვამათ მიაჩნდა, რო-
 მელსაც ის ეფერებოდა, ეთავაზებოდა, ემუსაი-
 ფებოდა და ეალერსებოდა, და რომლის გახუნე-
 ბული წითელ-ყვითელი ტანისამოსი დღეს მის
 პირის სახეზე მწარე შებრალების ღიმილს სძრავს.

ამ უბედურმა თაობამ, თავის უკანასკნელ მოქმედებებში, იმოღვანა უხეირობა და სისუსტე გამოიჩინა, რომ შებრალების მეტი აღარაფერი გრძნობა არ ეძვრის გულში ჩვენი დროების კაცს. როგორც წყალ-წალღებული კაცი ხავსა და ლანდს ხელს სტაცებს და სიპს, ან როკს ეჯახება, ისე ამ ძველმა თაობამ ხელი წაავლო ყველაფერს, რაც კი იმის თვალწინ მიჰქონდა ცხოვრების აღელვებულ ტალღას.

მოინდომა იმან ბანკის დაწესება, იბზუა, იტრიალა, და დაამკვიდრა მარტო თავისი უცოდინარობა და ანგარება. ისურვა მთავრობის დახმარების თხოვნა, სასწავლებლების გამართვისთვის, და დაიმსახურა მარტო საზოგადო შეურაცხყოფა. ერთი სიტყვით ყველაფერს მოეპოტინა ეს თაობა, და ვერაფერს ვერ მოჰკიდა ხელი, ყველაფერი მოინდომა, და ვერაფერი გაარიგა, ვერაფერს მისწვდა, ვერაფერი დაამტკიცა, თავისი საკუთარი უძლურების მეტი.

ამან გაუთხარა სამარე ამ საბრალო თაობას,
 არა მგონია, რომ ოდესმე საქართველოს ხალხ-
 მა ეს თაობა სიკეთით მოიხსენიოს და ძეგლი
 დაუდგას, მაგრამ კარგი კი იქნებოდა, მომავალი
 თაობების სამაგალითოთ, ამ თაობის მოთავე
 პირებს რომ ძეგლი აუშენოს ჩვენმა ხალხმა,
 და ზედ ეს ზედწარწერა ამოსჭრას: «აქ მარხია
თაობა, რომელსაც საკუთარი სარგებლობა ღმერ-
თად მიაჩნდა, რომელიც ბრმათ ატარებდა თა-
ვის სიცოცხლეს და დაბრმაფებისგამო ახალი
ცხოვრების ფეხ-ქვეშ გაითელა.» და თუ ძეგლი
 არ იქნა, იმაში კი მტკიცეთ დარწმუნებული
 ვარ, რომ ისტორია, თუ ჩვენ ოდესმე ისტო-
 რიის ღირსნი შევიქენით, სიტყვა-სიტყვით ამ
 ზედწარწერას გაიმეორებს და იმით ღირსეუ-
 ლათ დადაგავს ამ ბედშავ თაობას, რომელსაც
 ჩვენი ხალხისთვის ენებისა და სიმწარის მეტი არა
გაურიგებია რა.

IV

აქ შესანიშნავი და დაფიქრების ღირსი ის გა-
 რემოებაა, რომ ამ თაობის ჩაქოლვის და დამხო-
 ბის მიზეზი უფრო ცხოვრების და გარემოების
 ძალა იყო, ვინემ ახალი თაობის მოქმედება და
 ბრძოლა. ჩვენ იმოდნათ პირუთნელი და გულ-
 წრთელი უნდა ვიყოთ, რომ ჩვენი საკუთარი
 მოქმედების და გავლენის დაფასება უნდა შეგვე-
 ძლოს სწორეთ იმ თვალთ, როგორითაც და-
 გვაფასებს ჩვენ შემდეგი თაობა და მომავალი
 ისტორია (ვიმეორებ, თუ ჩვენი ხალხი როდისმე
 ისტორიის ყურადღებას დაიმსახურებს). ამ თვა-
 ლით რომ შევხედოთ ჩვენ იმ ახალ თაობას,
რომელიც ჩვენი ხალხის ცხოვრებაში 1861 გა-
მოვიდა, დავინახავთ, რომ ამ თაობას ძლიერ
მცირედი გავლენა და მოქმედება ჰქონია, არა
 თუ მარტო ხალხის ბედზე და ცხოვრებაზე, მაგ-
 რამ მის გონებაზე და ძველი თაობის დამხობის
 მიზეზებზედაც. უმთავრესი გავლენა, უძლიე-
 რესი მენი თვითონ ცხოვრების შეცვლას, ახა-

ლი წესის შემოღებას ჰქონია, და ახალ თაობას
ის სარგებლობაც ვერ მოუპოვებია, რომელსაც
იმას ხელში ცხოვრების მიმდინარეობა აჩეჩებდა.

1861 წლის ახალი თაობა ჩვენ
ცხოვრებაში პატიოსანი გრძნობით აღესებული
შემოვიდა, იმას კეთილი მიზანი ჰქონდა, პატივ-
საცემი მიმართულება, შრომისა და ბრძოლის
სურვილი და ახალგაზღვური აღტაცება, მაგრამ,
როგორ ან რისთვის დავმალეთ, რომ ამ თა-
ობას, ამ ახალ რაზმს შეადგენდა თითქმის მარ-
ტო ერთი კაცი, — ილია ჭავჭავაძე, რომე-
ლიც წინამძღოლელიც იყო და რაზმიც, ან,
უფრო სწორეთ რომ ვთქვათ, ურაზმო წინა-
მძღოლელი იყო იმ ახალი თაობისა, რომელსაც
ჩვენ ცხოვრებაში ფეხი უნდა შემოედგა ამ თორ-
მეტი წლის წინათ? თვითონ ეს თაობა დამზა-
დებული როდი იყო ძველ თაობასთან ბრძო-
ლაში შესაბამელათ. იმას გაცნობილი არ ჰქონ-
და პრაქტიკული ცხოვრება, საზოგადოებრივი წე-
სის კანონები და საჭიროებები, იმან არ იცოდა

თუ რა და რა ცვლილებას თხოულობდა ხალხის მდგომარეობა, რა ნაირ მოქმედებას და დისციპლინას თხოულობს ბრძოლის საქმეებზე, ის ვრიდებოდა ძველ თაობას, ან, მართალი ვთქვათ, ეშინოდა მისი. მარტო ერთი მხრით შეეძლო ამ თაობას ძველის დაჩაგვრა და დათრგუნვა, — იმ მხურვალე სიყვარულით, რომელიც ახალგაზდა გულში უნდა ღვივოდეს საზოგადო ბედნიერების და საქმისადმი. ამ გრძნობამ, ამ სიყვარულმა აამალლა ეს თაობა საზოგადოების თვალში, და შეაფარა მისი ნაკლულევიანება ცხოვრების ცოდნაში. როცა ძველი თაობის საკუთარი სარგებლობის ძებნას გვერდსამოუდგა ახალი თაობის საზოგადოებრივი გრძნობა, ძველმა თაობამ უნებურათ, უგრძნობელათ თავი დახარა და უნდომელათ დაიწია. ეს გავლენა ჰქონდა 1861 წლის თაობის «სიტყვას», და ეს «სიტყვა» იმაში მდგომარეობდა, რომ გონებაგახსნილი, დაწინაურებული კაცის უმთავრესი ვალია თავისი ხალხის და საზოგადოების დახმარება და ბედის გაუმჯობესება.

ამ «სიტყვებში», ამ აზრმა გზა გაიკვალა საზოგადოების ტენისკენ. . . . . მაგრამ ამ თაობის ნაკლულევენება იმაში მდგომარეობდა, რომ მის ნიჭიერ და გონიერ წარმომადგენელს, ილ. ჭავჭავაძეს, დამხმარე და თანამოზიარე ბევრი არაეინ ყავდა. მის თანამშრომლებს, საზოგადოთ რომ ვთქვათ, არც დიდი ნიჭი ჰქონიათ, არც დახელოვნებული ცოდნა. ისინი რიცხვითაც მცირენი იყვნენ და ძალითაც, ისე რომ ჭავჭავაძეს მარტო სიტყვით, წერა-ბეჭდვით შეეძლო, ისიც ცოტა ხნის განმავლობაში, თავისი მიზნის სდენა. და თუმც იმის მოქმედებას ფუქათ არ ჩაუვლია, თუმც იმას გვარიანი კვალი დაუტოვებია ჩვენ ცხოვრებაში, ის როდი უნდა დავივიწყოთ, რომ მაშინდელი გარემოებებს და ჭავჭავაძის ნიჭსა უმეტესი გავლენის მიცემ) შეეძლოთ ჩვენი ახალი თაობისთვის, და უმძიმესი მეხის დაცემა უნდა შეძლებოდათ ძველი თაობის მდგომარეობაზე და გავლენაზე.

V

რათ დაემართა ჩვენ ახალგაზდობას ამნაირი უბედურება, რა მიზეზი იყო, რომ იმან ვერ დაიკავა ჩვენ ცხოვრებაში ის ადგილი, რომელიც თითქო საგანგებოთ დაუშადა იმას ბედმა და გარემოებამ?

ეს ადვილათ ასახსნელი და ვამოსაძიებელი კითხვაა. თითოეულ დროებას, თითოეულ თაობას თავისი საკუთარი საქმე და საჭიროება მოსდევს. ხანდისხან საზოგადოებას ეკონომიური მდგომარეობა აწუხებს, მაშინ ის კანს იცვლის თავისი ეკონომიური გაწყობილებით, და ამ დროს საჭიროა ისეთი თაობა, რომელსაც ეკონომიური ცვლილებების მოხდენა და გამოყენება შეეძლოს. სხომის საზოგადოება გარეშე მტერს ებრძვის, მაშინ ის იტანჯება ბრძოლის ველზე, და ამ დროს საჭიროა სამხედრო სწავლაში დახელოვნებული თაობა. მშვიდობიანობის დროს, როცა ეკონომიური ცვლილებები ხეირიანი დგებიან, ხალხი მშვიდობიანათ

შრომობს და ცხოვრობს, მაშინ საჭიროა მწავ-
მოებელი თაობა, შრომაში გამოცდილი, აღებ-
 მაცემის მკოდნე, გზების და გამსაღებელი აღ-
 გილების გამომძებნელი. მაგრამ თითქმის ნია-
 დაგ როგორც მშვიდობიანობის ისე ბრძოლის
 დროს, როგორც ცვლილებებში, ისე მყუდ-
 როებაში, საჭიროა ახალი თაობის აღმზრდელი
 პირები, საჭიროა სამოქალაქო და პოლიტიკუ-
 რი გაწყობილების მკოდნე მოთავეები. როცა
 საზოგადოებას უეცრათ რომელიმე ამ პირებ-
 თაგანი სჭირდება, მაშინ მის თვალში და ცხოვ-
 რებაში ძალა და გავლენა იმ თაობას ეძლევა,
 რომელსაც შეუძლია საჭირო პირების წარმო-
 დგენა და მოხმარება. საზოგადოება იმას არა-
 სოდეს არ დაეძებს, ახალთაობას ეკუთნის საჭი-
 რო პირი თუ ძველს, ნამეტნათ ახალგაზღვრა ის,
 თუ შუა კაცია, ანა და მოხუცი. იმას ეს პირი
 სჭირია, ის სარგებლობს მისი ცოდნით და მო-
 ხერხებით და უჯერებს იმას, სანამ ის მისთვის
 საჭირო და გამოსადევია. იცვლება დრო და
 გარემოება, საზოგადოებას სხვა საჭიროება კარს

ადგება, ის სხვა პირებს ეძებს და უჯერებს, სხვა მიმართულებას იღებს. ასე ბრუნავს საზოგადოებრივი ცხოვრება. ამ ბრუნვაზე დამოკიდებული სხვა და სხვა თაობის ზედმოქმედება საზოგადოებაზე, სხვა და სხვა მიმართულების გამარჯვება და ამაღლება საზოგადოების ცხოვრებაში. ძალა და გავლენა იმ მიმართულებას და იმ თაობას ეძლევა, რომლის აზრი უფრო ნათლათ სცნობს ცხოვრების გარემოებებს და რომლის წევრები უფრო მტკიცეთ დამარაგებული არის ამ გარემოებების გასაგებათ, მოსაველელოთ და შესაცვლელათ.

მაშასადამე, ჩვენში 1861 წლის თაობას, ისეთი წევრები სჭიროდა, რომელნიც დამზადებული და გაჩვეული ყოფილიყვნენ მაშინდელი საზოგადოებრივი საქმეების მმართველაში. საუბედუროთ ეს თაობა ჩვენ ცხოვრებაში დაუმზადებელი შემოვიდა. იმან არც საზოგადოებრივი მეცნიერება იცოდა თეორიითა, არც პრაქტიკული მდგომარეობა ჩვენი ხალხისა, არც ჩვენი საზოგადოების საქროება და

სურვილი. იმას მარტო კეთილი გული და პა-
 ტიოსანი სურვილი ჰქონდა, და გონების იარა-
 ლათ იმას მარტო ორიოდე მეტნაკლებათ ნა-
 თელი აზრი მოუძღვიდა: გლენების გათავისუ-
 ჟლების სამართლიანობა, ბატონყმობის უვარ-
 გისობა, მამულას სამახური... და თუ ამ მცი-
 რედი იარაღით და ბარგით, ამ გამოუკვლევე-
 ლი, ნისლიანი აზრებით მაშინდელმა თაობამ მა-
 ინც თავი გამოიჩინა და საზოგადოების თვალ-
 ში უწინდელ თაობაზე უფრო მალლა დადგა,
 ეს ერთი მხრით ძველი თაობის განუკურნებელ
 სიძაბუნეს გვიმტკიცებს და დამეორეს მხრით
 გვიჩვენებს, რა ადვილი იყო მაშინ ახალი
 მიმართულების გამარჯვება და ამალღება. მაშინ-
 დელს ჩვენს ახალგაზდობას ხეირიანი დამზა-
 დება და იარაღი რომ გამოაჰყოლოდა საზოგა-
 დობრივ ცხოვრებაში გამოსვლის დროს. რათ
 არ გამოაჰყვა იმას ეს დამზადება და იარაღი?

VI

ამის პასუხს ჩვენ ადვილათ მოვიძებნით, თუ
 კი გაკვრით თვალს გადავაგვლებთ იმ მდგომა-

რეობას და გარემოებებს, რომელშიაც იზღებო-
და მაშინდელი ჩვენი ახალგაზდობა.

ნუ დავიფიქსებთ, რომ როცა ეს ახალგაზ-
დობა სწავლას შეუდგა, ჩვენ საზოგადოებაში
ჯერ კიდევ არ ისმოდა გაუმჯობესობის საჭირო-
ება და სურვილი. სწავლის მიმზიდველი ძალა,
იმ დროს, მართლ იმ უპირატესობაში მდგომა-
რეობდა, რომელსაც დიპლომები და •განათ-
ლების ბზინვა• ახალგაზდა კაცს სამსახურის ას-
პარეზზე აძლევდა. დაობებულნი, უმოძრაო
ცხოვრებაში აღზრდილ ახალგაზდას გზაენიდენ
უნივერსიტეტში, სადაც საკმაო მოძრაობა არ
ეძლეოდა ახალი მიმართულების ძალას. ვისაც
მაშინ დიდი ნიჭი ჰქონდა, ვისაც მძლავრი ტეი-
ნი დაჰყოლოდა, ის თვითონ იკაფაედა გონე-
ბის გახსნის გზას. იმას როდი აკმაყოფილებდა
ადამისწლის პროფესორების დაძველებული და
მამაპაპაური ლექციები, იმას არ აძინებდა დიპ-
ლომის იმედი და მოსვენებას არ აძლევდა ის
კითხვები, რომელნიც ყოველი ხეირიანი ახალ-
გაზდის გონებაში ჯგუფ-ჯგუფათ იბადებიან და

პასუხს მოუსვენარათ ეძებენ. ამისთანა ყმაწვი-
 ლები თვითონ თავიანთი შრომით და გაგებუ-
 ლებით, შეუდგენ გონების გამხსნელ სწავლას,
 რომელსაც არაერთარი კაცშირი არ ჰქონდა
 პროფესორების ლექციებთან. ცხოვრების დაკვი-
 რვებით, ლიტერატურის გაცნობით, კითხვით,
 ფიქრით, ბაასით, მოქმედებისა და წერის ცდით,
 მეცადინეობდნენ ესენი, დამზადებულიყვნენ ჩვენი
 ხალხის სასარგებლო მსახურებათ, და, რამდენა-
 თაც კი მაშინდელი გარემოებები და მათი ნი-
 ჭი იმათ ამის ნებას აძლევდნენ, კიდევ დაემზა-
 დნენ. ამგვარი იყო, მაგალითად, ილია ჭავჭავა-
 ძის და ზოგიერთი იმ დროის ახალგაზდების
 დამზადება. სხვები, ნაკლები ნიჭისა და ჭკუის
 პატრონები, ძველ გატკეპნილ გაზას შეუდგენ.
 იმათ ლექციები იზებირეს, ოთხი-ხუთი წელიწა-
 დი ყური უგდეს იმის დაწვრილებით აწერას,
 თუ სეზოსტრისმა ვინ სად დაამარცხა, ანა და
 რას ფიქრობდა ივანე მრისხანე, როცა თავის
 საკუთარ შვილს გაბრაზებული ჰკლაფდა, ანა
 და კიდევ, რა და რანაირი უღვაში და ფერა

აქვს სხვა და სხვა გვარ პეპლებს, კიბორჩხლებს
 და მორიელებს. უეჭველია, ეს კითხვები მეტის-
 მეტათ შესანიშნავია კაცობრივობის მეცნიერე-
 ბაში, და იმათ გამოუყვლეველათ ფებს ვერ გა-
 დადგამს თანამედროე ფილოსოფია, თანამედ-
 როე სწავლული. მაგრამ ჩვენი პროფესორები
 და მათი ყურის მგდებელი ახალგაზღვები ივიწ-
 ყებდენ, რომ აუღიტორიაში ას მსმენელზე იქ-
 ნება მართო ერთი იყოს ისეთი, რომელიც სწავ-
 ლის წინა-წაწევას და ფილოსოფიას შეუდგებო-
 და, და რომელსაც, მაშასადამე, ეს წვრილმანი
 ფაქტები როდესმე გამოადგებოდა. დანარჩენი
 ოთხმოცდაცხრამეტი კაცი კი ცხოვრებაში სა-
 მოქმედოთ, საზოგადოებაში სასამსახუროთ ემზა-
 დებოდა, და იმათ მორიელების კუდის გამოხა-
 ტვა კი არა, თვითონ ამ საზოგადოების გაცნობა,
 მისი საჭიროების გამოკვლევა, მისი საექიმო საშუა-
 ლებების გამოქებნა სჭიროდათ უფასოთ, უნამ-
 ყოფოთ, უსისტემოთ, უცაებდენ თავს ახალგაზ-
 დებს ამისთანა წვრილმანი ფაქტების სიმრავლით,
 თითქო ეს ახალგაზღვები თვრამეტ-ცხრამეტი

წლის მოსწავლეები კი არა, დახვეწილებული მეცნიერები ყოფილიყვნენ, რომელნიც კერძო ფაქტების მნიშვნელობას თვითონ იგებენ და ღირსეულათ აფასებენ. იმის მაგიერ, რომ ეჩვენებიათ მოსწავლისთვის თანამედროვე მეცნიერების აზრი, მისი მიმართულება და დასკვნები, მოსწავლის თვალწინ, მომაკვდინებელი სიზანტით და მიმძანებელი უნიჭობით იმ გზას ხატავდენ, რომლითაც უვლია მეცნიერებას, იმ იარაღს სწერდენ, რომელიც იმას უხმარია, და იმას კი არ ამბობდენ, რა გამოძებნა მეცნიერებამ, რა დაამტკიცა, რა შესცვალა და, განსაკუთრებით, როგორ უნდა შეიცვალოს ეხლანდელი ჩვენი ფიქრი და რწმუნება, ჩვენი ცხოვრება და განწყობილება, რომ მეცნიერების დასკვნას დაეთანხმოს და მისი საუნჯით ისარგებლოს კაცობრივობამ. მოსწავლის მეხსიერებას აჯი ათასი უმნიშვნელო ან წერილმანი ფაქტების დამახსოვრებით ღალავდენ, მოაზრების ჩვეულებას კი მასში არაფერ სძეროდა. ამასგარდა უარესი ვნება იმას მოჰქონდა, რომ ფაქტებით ტყ-

ჰორასავით გაბერილ ახალგაზდაში არაეინ წნე-
 ობით მხარეს არ ზდიდა. მოსწავლეს ფაქტებს
 აჩვენებდენ, მაგრამ არაეინ არ სცდილობდა მას-
 ში ხასიათი და წნე აეზარდა, პატიოსნების კა-
 ნონები გულში ჩაენერგა, პატიოსანი შრომის-
 თვის შეეჩვია და მოქმედებრს მიზნათ მხურვა-
 ლე საზოგადოებრივი გრძნობა დაეარსა. მარტო
 სწავლა, რაგინდ სრული და მტკიცე იყოს,
 კაცს კაცად ვერ გახდის, თუ იმას გრძნობა და
 ხასიათი არ მოსდევს, თუ მის მოქმედებას მტკი-
 ცე ბეჭედი არ ასვია. ამას იფიწყებდა უნივერსი-
 ტეტის სწავლა. ის სრულადაც არ ენებოდა მოსწავ-
 ლეების ზნეობითი მხარის გაკეთილშობილებას,
 ის ახალგაზდა კაცს ცხოვრებას და მოქმედების
 მიზანს, იდეალს არ უხატავდა, ის მასში კაცურ
 ხასიათს არ ზდიდა და დაუღალავ, ნიადაგ შრო-
 მას, მტკიცე გზაზე სვლას, მიზნის დაუფიწყებ-
 ლობას არ აჩვედა. ამისგამო უნივერსიტეტე-
 ბიდამ გამოდიოდენ ახალგაზდები, რომელთაც
 გაცნობილი ჰყავდათ პეპელები და ბუზანკალები,
 იუსტიანიანის ინსტიტუტები, ეგვიპტელი მო-

ნუმენტები, მაგრამ ნამდვილი ცოდნით, საზოგადოებრივი მეცნიერებით და სამოქმედო ხასიათით თვითონ პეპლებზე უფრო სუსტათ იყვნენ და ეგვიპტელი მონუმენტებსავე უსარგებლო უნდა გამომდგარიყვნენ საზოგადოების ცხოვრებაში. მართლაც უმეტესი ნაწილი ამ თაობისა პეპელასავე დაჰქრიდა ქუჩა-ქუჩა და დღეში თხუთმეტ-ჯერ ტან-საცმელს და აზრს იცვლიდა, სანამ ცხოვრების საქროებამ და გარემოებამ ისინი მონუმენტების მაგივრათ არ გახადა, არ გააშავა და გააქეაფა.]

VII

მაგრამ ვიმეორებ, თუმცა ახალი თაობა ისე სუსტათ დამზადებული და დაიარაღებული გამოვიდა, თუმცა მისი ძალა თითქმის მარტო ერთი კაცის ძალაში მდგომარეობდა, თუმცა ამ თაობამ ის ადგილი ვერ დაიკავა, რომელიც მისთვის გარემოებებს დაემზადებია, ჩვენი საზოგადოების ცხოვრება იმ რიგათ მობრუნდა და შეიცვალა, რომ ძველ-თაობას მუხლები მოესხ-

ლიტა და ახალ მიმართულებას ასპარეზი თაფი-
 სუფალი ხვდება და რჩება. ჩვენი ახალგაზღო-
 ბა მეტის-მეტათ შეცდება, თუ დაიფიწკა, რომ
 ამ ბედნიერი მდგომარეობის მიხეზი და წყარო
 მართო იმ ეკონომიურ ცვლილებაში კი არ
 მდგომარეობს, რომელიც გლახ-კაცების ბედის
 შეცვლამ მოახდინა. მართო ეს მიხეზი რომ
 ყოფილიყო, ძველი თაობა ამაყათ და მარჯვეთ
 ჩაჩუმდებოდა, იტყოდა, ძალას ვემორჩილებიო,
 ანა და ცვლილება მე თვითონ მომწონსო. არა.
 ძველი თაობა კიდევ და უფრო მეტათ მეორე
 გარემოებამ მოჰკლა, ისე მოჰკლა, რომ თავის
 დღეში აღარ მოესწრება არც იმას, არც იმის
 მსგავს თაობას მკვდრეთით აღდგომა და ამაღ-
 ლება. ეს მეორე გარემოება აი რაში მდგომარე-
 იობს.

ყოველი ძველი თაობის ძალა, არათუ მართო
 ჩვენში, მაგრამ ყოველგან დედა-მიწაზე, იმაში
 მდგომარეობს, რომ ეს თაობა აპატრონდება
 მთელი წარსული ხალხის ცხოვრების სამკვიდ-
 რებელს. წარსული დროების მოაზრებები, მწერ-

ლები, აზრები და ჩვეულებები, წარსული დიდება და შეძლება, იმათი სიტყვით, მათი საკუთარი იარაღი და სამკვიდრებელია. ვინც ახალ აზრს შემოიტანს, ახალ ცვლილებას მოითხოვს, ახალ წესს ურჩევს, იმას ყოველთვის ძველი თაობა უწინდელ გმირებს და უწინდელ დიდებას ცხვირში ატაკებს და ეუბნება. «მაშ თქვენ თქვენი თავი იმათზე უფრო ჭკუიანი და გონიერი გგონიათ, რომ იმათგან დაწესებულ ჩვეულებას არ იწონებთ და სცვლითო? მაშ თქვენ ძველი მამაპაპური აზრი არ მოგწონთ, მაშ თქვენ ძველი სჯული არა გწამთო!» ეს სიტყვები ყოველთვის აჩერებდნენ საზოგადოებას და უშველებელ დაბრკოლებას უყენებდნენ ყოველ განახლების ცდას, რადგანაც საზოგადოებაში თანაგრძნობას უკარგავდნენ. დღეს საქმე სხვა მდგომარეობაშია. დღეს რომელიმე ძველი თაობის მოთავემ რომ ამ სიტყვების თქმა გაბედოს, ჩვენ თაობას მისი ტყაის გართმევა შეეძლება, და საზოგადოების თანაგრძნობა ჩვენი თაობის მხრით იქნება. მართლაც, რა სამკვიდრებელი

დარჩა ჩვენ ძველ თაობას? ეკონომიური მხრით
 იმას გაღარიბებული და გატყავებული ხალხი
 და უმოქმედო, უხეირო აზნაურობა ღუპავს.
 პოლიტიკური მხრით — ზნე დაცემული, გაცალ-
 ცადკევებული საზოგადოება, რომელსაც არა
 თუ ძველი გმირების სული დაუკარგავს, მათი
 სახელიც არ ახაოვს. ზნეობითი მხრით — გაფ-
 ლიდებული უხასიათობა, დაცემული ხელის-
 ლოკვა, ძლიერის თაყვანისცემა, სამართლიანო-
 ბის დავიწყება. ლიტერატურული მხრით — და-
 ცემული მწერლობა, დავიწყებული ენა, დაფან-
 ტული და დამახინჯებული ძველი ლიტერატუ-
 რა. გონებითი მხრით — სრული უაზრობა, ძველი
 ჩვენი ისტორიის უცოდინარობა, ახალი ცხოფ-
 რებას გაუგებრობა. რომელ დიდებაზე მიგვიითი-
 თებს ჩვენ ძველი თაობა? იმან თვითონ თავისი
 საკუთარი ხელით დაამხო და მტვერი წააყარა ამ
 დადებას, და იმათზე უფრო გულ მწველათ
 იხსენებს ამ დადებას ჩვენი, და არა მათი, თა-
 ობა. რა საუნჯეს დაგვანახებს, რომელ გმირს
 წარმოგვიდგენს, როგორ ლიტერატურულ მოძ-

ზაობას, რომ ჩვენი გაპკიცება და გაახლე-
 ბის სურვილი წალაგმოს? არაფერს, არცერთს.
 ის ხელცარიელა, გაკოტრებულია.. / იმას თვი-
 თონ აღარ სწამს თავის საკუთარი ღმერთები.
 იმას თავის საკუთარ თვალში მოჰკედლობია თა-
 ვისი რწმუნება და იმედი. / ვინ იხსენებს დღეს
 ანტონ კათალიკოზს და მის მსგავს კერპებს? ✓
 ვინ გაბედავს მისი სახელით თანა-მედროე მეც-
 ნიერების შეურაცხყოფას? ვის არ ჩაუკვნეტს ენას
 ერთი უბრალო შენიშვნა: «თუ ჩვენი ანტონ
 კათალიკოზი იმისთანა ღვთისგან ჩაგონებული
 გმირი იყო, რომლის სიტყვა მთელ ეხლანდელ
 მეცნიერებაზე უფრო მაღლა უნდა იდგეს, რათ
 ეფრ მოიგონა იმან რკინის გზა, ან ტელეგრა-
 ფი, რათ იკლავდა თავს ჯორზე ჩანჩალით,
 რათ ჰკლავდა შიკრიკებს თავისი ბარათების გზავ-
 ნით. დაიმაღეთ, თქვენ ხეპრებო, თქვენი ანტონ
 კათალიკოზით.» წარუდგინეთ ეს აზრი რომელ
 გლეხსაც გინდათ, რომელ აზნაურსაც გასურ-
 დეთ, — გატრებზე რაღა ვილაპარაკოთ, — და ნა-
 ხკოთ, თუ ის თქვენ არ დაგეთანხმოს და არ

სთქვას: — რა ბრძანებაა, ბატონო, სად მაშინდელი სწავლა და დრო, და სად ეხლანდელიო! ყრუ დრო გახლდათ, ჭკუიანი კაცები იყვნენ, მაგრამ სწავლა არ ჰქონიათო. იმათი სწავლა და დარიგება დღეს რაღა გამოსადეგიაო. »

აი ეს გარემოება ჰკლავს ჩვენში ძველ თაობას. ახალი მიმართულება, ახალი თაობა შემოღის ჩვენ ცხოვრებაში, ეხლანდელი მეცნიერების დახმარებით, როგორც ამ მეცნიერების წარმომადგენელი, მისი იარაღით აღჭურვილი. და ის სასწაულები, რომელიც ჩვენ ხალხს და საზოგადოებას ამ მეცნიერებამ დაანახა, ისეთნაირათ შედმოქმედებენ ხალხისა და საზოგადოების გონებაზე, რომ არცერთ ჯინჯილს, არცერთ ძველ ხელნაწერს, არცერთ ჭაღარათმიან თავს მისი ამოხოცვა და შეცვლა არ შეუძლია. ახალმა მეცნიერებამ, თავისი ორიოდე მოგონების ჩვენებით, მოჰკლა ძველი მიმართულება, ძველი სული და თაობა, და, იმედია, სამუდამოთაც მოჰკლავს ძველ ცხოვრებას. თუ ახალმა თაობამ

ახალ მეცნიერებას, ხელი გაუწყო და მისი მასალები სერიანათ გამოიყენა. როგორ?

VIII

ახალმა მეცნიერებამ ჩვენში მარტო ცალი ფეხი შემოადგა. ის შემოვიდა ჩვენში მარტო თავისი ტექნიური მხრით, შემოვიდა რკინის გზით, ტელეგრაფით, ცეცხლის გემით და სხვ. იმან გაიმარჯვა მით, რომ ყველასთვის უეჭვო და ცხადი შეიქნა, რომ ვერაფერი თოხარიკი, ვერაფერი ხარ-კამბეჩი ვერ იმოქმედებს იმდენს, როგორც ერთი უბრალო ორთქლ-მაფალა. ეს აზრი ჩაიჭრა ხალხის ტვინში. უწინდელ დროში რომ ეს საქმე მომხდარიყო, ორთქლმაფალას სასწაულებას მიაწერდნენ და იტყოდნენ, აი ბატონო, ილია წინასწარმეტყველი რომ ზეცას ცეცხლის ეტლით ავიდაო, ეს ყოფილა თურმეო. მაგრამ დღეს ყველა ხედავს, რომ ორთქლ-მაფალა კაცის ხელით გაკეთებულია, კაცის გონებით გამოგონილია, და ყველამ იცის, რომ მამა აბრაამს ის არ ჰქონია, და მამა იაკობი

აქლემებით დაიარებოდა. ეს დიდი საქმეა, ეს გა-
 რემოება ბევრ ცრუ მოაწმუნებას სპობს და
 მოსპობს ხალხის ტვინში, და ღრმად შესცვლის
 მის აზრს და მოქმედებას. მაგრამ არის ისეთი
 მხარე თანამედროე მეცნიერებისა, რომელსაც
 ჯერ ჩვენში ფეხი არ შემოუდგამს. თანამედროე
 მეცნიერების მთელი ნახევარი, ⁺ ის ნახევარი,
 რომელიც საზოგადოების ცხოვრებას შეისწავ-
 ლის და მისი გაუმჯობესობის გზებს იკვლევს,
 ჯერ არ მოჩვენებია ჩვენ საზოგადოებას. ეს
 მხარე მეტის-მეტად შესანიშნავი და გავლენიანია.
 ეს სწავლა პრაქტიკულად გამოსადევია ჩვენი
 საზოგადოებისთვის, მით, მაგალითად, რომ გვი-
 ჩვენებს, რამდენი უსარგებლო ვაი ვაგლახას
 აცილება, რამდენი მძიმე გაჭირვების გვერდის
 ახვევა, რამდენი ხეირიანი ძველის გამოყენება
 შეიძლება, გონიერათ რომ იყოს გაწყობილი
 საზოგადოების ცხოვრება. ეს სწავლა ამტკიცებს,
 რომ საზოგადოებრივი წესიც კაცის ხელით
 შექნილია, რომ ის ათასჯერ შეცვლილა და
 ნელ-ნელა გაუმჯობესებულა, რომ კაცობრი-

მ. ს. ს. ს.

გობას ბელათ როდი დაჰყოლია ამ ქვეყანაზე
 ტანჯვა და უსარგებლო გაჭირვება, რომ სილა-
 რიბე კაცის უმეცრების შედეგია, რომ კაცო-
 ბრივობა ერთ დროს ისეთნაირათ გაიწყობს
 თავის ცხოვრებას, რომ არაეინ სხვას ტვირთათ
 არ აწვეს, სხვისი შრომით არ ჩხებოდეს, სხვას
 სიცოცხლეს არ უჭირვებდეს და ძალისა დაგვა-
 რათ ტვირთს უადვილებდეს. ერთმანეთში გან-
 ხეთქილების და წინააღმდეგობის მაგიერ ეს სწავ-
 ლა აარსებს საზოგადოებრივ გარმონიას, გონი-
 ერ ერთმანერთობას, შეერთებულ შრომას და
 ძმურ ცხოვრებას. ბევრი ამ სწავლის აზრებთა-
 განი ცხოვრებაში შევიდა, განხორციელდა, გა-
 მოდგა და გაძლიერდა. სხვების რიგიც მალე
 მოვა, და ნამეტნათ შორს არც ის დროა, რო-
 ცა მთელი ეს მეცნიერება საზოგადოებრივი
 ცხოვრების ხელმძღვანელ სწავლათ შეიქნება

აი; ამ სწავლას უნდა მოსთხოვოს ჩვენმა
 ახალმა თაობამ ის საშუალება და იარაღი, რომ-
 ლითაც საბოლოოთ უნდა დაიმზოს ჩვენი ცხოვ-
 რების ძველებური კილო და ჩვენი ძველი თა-

✓ ს. ა. ა. ა.

ობის უკანასკნელი ნაესაყუდი, როგორც რკინის
 გზა ანტონ კათალიკოზის ფილოსოფიას ბოლოს
 უღებს და უმოწყალოთ სრესს, ისე საზოგადო-
 ბრივი მეცნიერების ნაყოფის შემოტანით ბო-
 ლო უნდა მოუღოს ჩვენმა თაობამ მამაპაპურ
 უხეირო ჩვეულებებს და გაწყობილებას. ჩვენმა
 ახალმა თაობამ ეს მეცნიერება რომ ისწავლოს
 და მისი დასკვნები და მაგალითები გაახორციე-
 ლოს და ეხლანდელი ჩენი ცხოვრების ყვაე-
 ლები გვერდში ამოუყენოს, ბრძებრივ კი დაინა-
 ხენ, რომ ძველმა ცხოვრებამ ბარგი უნდა აიკ-
 რას და სამარისკენ გაემგზავროს, როგორც ბარ-
 გი აკრეფინეს ნეტარ ხსენებულ ანტონ კათა-
 ლიკოზს. მაშინ, უეჭველია, ახალი მეცნიერე-
 ბა იმ სარგებლობას მოიტანს, რომელსაც უნ-
 და ელოდეს მისგან თანამედროვე კაცობრივობა
 და ჩვენთვის ეს მით უფრო აუცილებელია,
 რომ ჩვენ ისტორიულ ცხოვრებას, ჩვენ მდგო-
 მარეობას და ეხლანდელ გარემოებებს ჩვენი
 ხალხისთვის არც იარაღი და არც იმედი დაუ-
 ტოვებია, ერთის მეტი—მეცნიერების ნაყოფის

გონიერათ მოხმარებით ფეხზე წამოდგომა და უმჯობესი მომავლის დამზადება და მოპოება. რაც არ დაგვიტოვა ჩვენ წარსულმა ცხოვრებამ, რაც მოგვტაცა ბედის და ძველი თაობის ბრმა ძალამ, ის უნდა ვეძიოთ ჩვენ მეცნიერებაში, და მისი ძალით და დახმარებით უნდა გავამზადოთ მომავალი ბედი ჩვენი ქვეყნისა.] +/

IX

მაშასადამე ცხოვრების მიმდინარეობას ჩვენი ახალი თაობისთვის ცალიერი ასპარეზი და გვარიანი იარაღი დაუმზადებია. რანაირათ შეიძლება ამ ასპარეზით და იარაღით სარგებლობა ისე, რომ ახალი თაობარიყეზე არ დარჩეს? რა და რა პირობაა საჭირო ჩვენი ეხლანდელი ახალგაზდობისთვის, რომ მისი მოქმედება ფუჭად არ გაქრეს, რომ მისი ძალა ხეირიანათ მოხმარდეს ჩვენ ქვეყანას, რომ იმან სწორეთ ეს სიკეთე მოუტანოს ჩვენ ხალხს, რომლის მოტანის ნებას იმას ბედი და გარემოება აძლევს?

+/მეტი უნდა იქნას სწავლის ხარისხი.

ამის გამოკვლევას დიდი დავიდარება როდესაც სჭარია. ჯერ ეს ვიკითხოთ, რა საქმე, რა შრომა ადგია კარზე ჩვენ ხალხს? რა საჭიროებები დააფიქრებენ ამ ახლობელ მომავალში ჩვენ საზოგადოებას?

ვინ არ იცის, რომ დღეს ჩვენში ცხოვრება ისე წაყრუებული და მიძინებული აღარ არის, როგორც ამ თხუთმეტი წლის წინეთ იყო. ვინ არ იცის, რომ გლეხების გათავისუფლებამ ზოგიერთი მხრით ახალი ეკონომიური მდგომარეობა შექნა, რომელიც ხშირათ აფიქრებს ჩვენ საზოგადოებას? ვინ არ იცის, რომ ამ ცვლილებას და სასამართლოების ახალ წესს შესანიშნავი ცვლილებები მოსდევენ ქალაქების და მაზრების გამგეობაში, და — როდესმე — ჩვენში ქალაქების საზოგადოებრივი გამგეობა და ერობა (СЕМЕТБО) შემოიღება? ვინ ან იცის, რომ დღეს ჩვენში თითქმის ყოველგან სურვილი იბადება, რაც შეიძლება უფრო სარგებლიანათ გამოიყენონ პატრონებმა თავიანთი მიწა-წყალი და ადგილი — მაგული? ვინ არ იცის, რომ ის მოძრაობა სამსა-

ხურის ადგილების შოვნისთვის, რომელიც ამას
წინეთ ჩვენ საზოგადოებაში სუფევდა, დღეს
გვარიანათ გაგრილებული და ძალა-მოკლებუ-
ლია, რადგანაც ყველასთვის ცხადი საქმე შეიქ-
ნა, რომ სამსახურის ხეირიანი ადგილები ყვე-
ლას ვერ გაწვდება და სანიადაგოთ ყველას ვერ
დააკმაყოფილებს? ეს ყველასთვის ცხადია. მაშა-
სადამე შემდეგში ჩვენ საზოგადოებას ბლომათ
დასჭირდება სხვა და სხვა ხელოვნებაში და სწავ-
ლაში დახელოვნებული ახალგაზდები. როცა
საზოგადოების წინ, მაგალითად, ერობის საქმე
წარმოადგება, მაშინ ახალგაზდობას მარტო ორი-
ოდე გრძნობიერი სიტყვის თქმა როდიღა ეყო-
ფა კაცების თანასწორობაზე. როცა საზოგადო-
ების ხელში, ეთქვათ, შკოლების გაწყობა, საა-
ვათმყოფების დაწესება, გზების გაყვანა, ხარკის
შეკრება და სხვ. იქნება, მაშინ ახალგაზდობას,
კეთილი და პატიოსანი სურვილის მეტი, ნამ-
დვილი და პრაქტიკული ცოდნის გამოჩენა და-
სჭირდება, იმ ცოდნის, მაგალითად, რომელიც
გზების გაყვანას, ხარკის განაწილებას, შკოლე-

ბის მმართველს და სხვ. შეეხება. თუ მაშინ ახალ-
 გაზღობას საკმაო წიგნები არ ეყოლა, ამ გვარი
 ცოდნაში დახელოვნებული, თუ, ვთქვათ, იმან
 თვითონ, თავისი საკუთარის ძალით, ვერ მოა-
 ხერხა ხალხის საქმეების გამგეობა, რაც შეეხება
 შკოლებს და მალაზიებს, გზას და ბეგარას სა-
 სოფლო და სამაზრო სესხებს და სხვ., შენი მტე-
 რია ცუდათ წავა მაშინ როგორც მთელი ერო-
 ბის საქმე (რადგანც ძველ თაობას ამ საგნებში
 სულ არაფერი ესმის), ისე ჩვენი ახალგაზდ ბის
 გაელენა საზოგადოებაზე და ხალხზე.

აქედამ ცხადია, რომ როგორც წინანდელი
 მოაზრება ჩვენ საზოგადოებრივი მეცნიერების
 საჭიროებას გვიმტკიცებდა, ისე ჩვენი საზოგა-
 დოების ახლობელი მომავალი ჩვენგან ამავე
 მეცნიერების იმ ნაწილის ცოდნას მოითხოვს,
 რომელიც სამოქალაქო გაწყობილებას შეეხება
 რა რიგათ უნდა გაიწყოს ქალაქების შინაგანი
 მმართველობა, მაზრების და სოფლების წესი
 და დახმარება, რა უნდა ქნას საზოგადოებამ
 და ერობამ, რომ ხეირიანათ გააწყოს ადგილობ-

რივი მმართვეა, დაუჩაგრავათ შეკრიბოს ხარკი,
 საჭიროებისამებრ ხელი გაუწყოს ხალხს და
 ცალკე პირებს, საკმაო გასავალი უპოვოს ხალ-
 ხის ძალას, ხეირიანათ გაწვრთნას მისი ქკუა,
 —ამას ყველაფერს გვიჩვენებს ის სწავლა, რომელსაც უწინ პოლიტიკის ან ადმინისტრაციის სწავლას ეძახოდენ, და რომელსაც ეხლა გერმანიელებმა გერმანიის სახელი დაარქვეს, — *Verwaltungsllehre*. როგორც საზოგადოებრივი მეცნიერების შესწავლა, ისე განსაკუთრებით ამ მისი ნაწილის ცოდნა სწორეთ პირდაპირი მოვალეობა შეიქნა ჩვენი ახალგაზღვრებისათვის, თუ იმას ჩვენ საზოგადოებაში მოქმედება სურს და უსარგებლო მჭამელათ ყოფნა არ უნდა. ნამდვილი და პრაქტიკული ცოდნით დაიარაღებული ახალგაზღვრება, გარემოებების შემწეობით, ხმას ადვილათ ჩაკმეტიინებს ჩვენს ძველს თაობას, რომელსაც უმისოთაც გერმანიის ბურთი უძევს პირში, და როგორც ამ ხმის ჩაკმეტიინებით, ისე იმ სარგებლობით, რომელსაც ის პირდაპირ ჩვენს საზოგადოებას მოუტანს, ის ადვილათ

დაიკაფებს ჩვენს ხალხის ცხოვრებაში იმ
 ნიერ ადგილს, რომელიც ხეირიან და ნამდვი-
 ლათ განათლებულ და პატიოსან ახალგაზდო-
 ბას უნდა ეკუთვნოდეს.

X

ენლა ორიოდე სიტყვა იმაზედ უნდა ვთქვათ,
 თუ რა ნაირი გაწყობილებაა საჭირო, ჩვენი
 აზრით, თვითონ ახალგაზდებს შუა, რა რიგი
საზოგადო მოქმედება უნდა ჰქონდეთ იმათ
მხედველობაში, რა გვარი შეერთება ძალისა,
 რომ მათ შრომას და მოქმედებას რაც შეიძ-
 ლება უფრო მეტი ხეირი და ბარაქა ჰქონდეს.

შესანიშნავია, რომ ჩვენ ახალგაზდობაში,
 რომელიც რუსულ უნივერსიტეტებში ჩემ დროს
 სწავლობოდა, ხშირათ ყოფილა მოლაპარა-
 კება «საზოგადო საქმეზე და შრომაზე», ხში-
 რათ შემოტანილა აზრი შეერთებაზე და შეერ-
 თებულ მოქმედებაზე, მაგრამ არც ერთჯერ ამ
 აზრს და ლაპარაკს დასკვნა და ნამდვილი და-
 გვირგვინება არ ღირსებია. თითქმის ყოველ-

თვის ახალგაზდები საქმეს ცხარეთ და ხალხ-
 სიანათ ეკიდებოდენ, მაგრამ ყოველთვის, ორიოდ
 სხდომის შემდეგ, აღტაცება და ხალისი ჰქრებო-
 და, ტყდებოდა აყა-მაყალი რამე უბრალო საქ-
 მზე ან კითხვაზე. შესდგებოდა «პარტიები»
 და საქმის მაგიერ გამოდიოდა უსაფუძელო გან-
 ხეთქილება და საყვედური. ვინც ამ საბრალო
 უხეირობის მიზეზს მარტო სიუმაწვილეს და გა-
 მოუცდებლობას მიაწერს, ის, ჩვენი აზრით, დი-
 დათ შეცდება. სიუმაწვილე და გამოუცდებობა
 ისეთი ბრმა ძალა როდია, რომელსაც ყოველი
 საქმის წახდენა შეეძლოს; სხვაგანაც კი ყოფი-
 ლა ახალგაზდა წრეები, მაგრამ სიუმაწვილეს
 მათთვის საქმის გარიგება როდი მოუშლია. და
 რაც კი გამოუცდებლობას შეეხება, ეთქვათ პირ-
 ველჯერ მართლა გამოუცდელები იყვნენ ჩვენი
 ყმაწვილები, მაგრამ მეორეჯერ, მესამეჯერ, მე-
 თეჯერ? არა, ამ უსარგებლო ძალისა და ცდის
 კარგვის მიზეზი სულ სხვა იყო. მაშინდელი
 ჩვენი ახალგაზდები, უმეტეს ნაწილათ, ისეთ საქ-
 მეს ჰკიდებდენ ხელს, რომელსაც პრაქტიკული

მნიშვნელობა და მოძრაობა არ უნდა ჰქონდეს
 და, ან არ მიეცემოდა ნამდვილი საქმის და შრო-
 მის უქონლობისგამო. ახალგაზდობის ძალა და
მოქმედების ხალისი ბაასში და ერთმანეთთან
შეტაკებაში იხარჯებოდა. მთელ თევების გან-
 მავლობაში ყმაწვილები სხვა და სხვა «უსტა-
 ვებს» სჯიდნენ, სჩხრეკდნენ, აწესებდნენ,—იმისი
 არ ეყოს, ეშმაკს ღვინო არ ჰქონდა და ტიკ-
 ქორას კი ალბობდაო. და ამ სჯისა და გარკვე-
 ვის დროს უნებურათ სტყდებოდა უთანხმოება,
 სამღურავი, განხეთქილება და ერთმანეთის სი-
 ძულვილი.—დიდი ხანია ნათქვამია, რომ არა-
 ფერი არ სტეხს იმოდენ აყალ-მაყალს და სამ-
 ღურავს კაცებს შუა, როგორც უსაქმოება და
 ერთ პაწაწა უმოქმედო წრეში ცხოვრება. სწო-
 რედ ამგვარ მდგომარეობაში იყო უწინ ჩვენი
 ახალგაზდობა. მთელი მისი ძალა და ხალისი
 ერთმანეთის გაწიოკებაში იკარგებოდა, სწო-
 რეთ ისე როგორც თაემოკრულ ქოთანში დამ-
 წყვდეულ კიბოებს მოუდით. მეორე მიზეზი
 უფრო სანუგეშოა. არაფერი არ აახლოვებს

კაცებს ერთმანეთს შუა ისე, როგორც საზოგადო
 მტერის ან მოწინააღმდეგის ყოლა. როცა
 ეს მტერი ახლოს დგას, როცა ის თვალგამოხი-
 ლულია, კაცი ინსტინქტით უახლოვდება თავის
 მოძმეს და წერილმან განსხვავებას და უთან-
 ხმობას როდღა იხსენებს, და როცა სტყდება
 ბრძოლა, მაშინ ხომ სრულიად იფიწყება ყო-
 ველოგვარი განხეთქილება და ერთი რაზმი მებ-
 რძოლველები თითქმის ერთ გვამს, ერთ თავს
 და ერთ მკლავს შეადგენენ. მაშინდელი ჩვენი
 ახალგაზღობა ნამეტნათ მოშორებული იყო
 როგორც მტერზე, ისე სამშობლოზე. იმას თი-
 ქოს ბურუსში აგონდებოდა, რომ ერთი თვის
 სავალზე, მთებს გადაღმა, სამშობლოში, ცხოვ-
 რებს მისი ხალხი, რომ ამ ხალხს ცხოვრება
 უჭირს მის სამშობლოში, მის საკუთარ მიმარ-
 თულებას ბევრი მტერი და მუხანათი ჰყავს,
 რომ ამ მტერს და მუხანათს იმან ოდესმე ანგა-
 რიში უნდა გაუწმინდოს, და ამ ანგარიშის გე-
 მენდაში მისი მოძმე ახალგაზღობა, რომეც-
 დღეს მის გვერდით დგას, საჭირო ან სუცხადია,

ლო იქნება. ეს ყველაფერი იმას კარგათ არ
 ესმოდა, ნამდვილათ იქნება არც კი სჯეროდა.
 დღეს სულ სხვა მდგომარეობაა. დღეს რკინის
 გზებმა ჩვენ ახალგაზდობას სამშობლო დაუახ-
 ლოვეს. დღეს შინისკენ გასეირნება ადვილია.
 ფოჩტა ათ დღეში მოდის, «დროებასაც» ხში-
 რათ მოაქვს საქართაელოს ამბები. დღეს უფ-
 რო ცხადათ სჩანს თუ ნამდვილი ბრძოლა არა,
 დრო გამოშვებითი შეტაკება მაინც. დღეს უფ-
 რო ნათლათ იჩენენ თავს მოწინააღმდეგენი,
 და გულხელ დაკრეფა, გულგრილი მაცქერალო-
 ბა სასასირცხვო საქმეთ შვიქნა. დღეს სჩანს საქ-
 მე, სჩანს ასპარეზი, სჩანს გამარჯვების იმედი, სჩანს
ნამდვილი რწმუნება, რომ ხეირიანი და გონიერი
ახალგაზდა უსარგებლოთ როდილა გაატარებს
 თავის სიცოცხლეს, თუ კი სარგებლობის მო-
 ტანა მოინდომა. ეს არაფერი არ სჩანდა უწინ,
 როცა ჩვენი ახალგაზდობა თავის უმჯობეს
 რეზ, უბედნიერეს წელიწადებს უსარგელოთ
 წყვედ-
 უფრო აყოფოთ ჰკარგვიდა პეტერბურგის და მოს-
 ჭყჩებში და აუდიტორიებში. ვინ იტყვის?

რომ ამ ცელილებას ჩვენ ახლანდელ ახალგაზღობაში სულ სხვა ნაირი შრომის და მოქმედების აღძრვა არ უნდა შეეძლოს?

მართალია, ეხლაც სუფევს ჩვენ ახალგაზღობაში სხვა და სხვა ნაირი აყალ-მაყალი თუ არა, უთანხმოება მაინც. მაგრამ ეს ახალგაზღობის ხვედრია, და უამისოთ ახალგაზღობა ახალგაზღობაც არ იქნებოდა. მაგრამ დღეს მე უმეტეს ნაწილში უფრო თეორეტიკული, ვინაჲმ პიროვნული უთანხმოება შემინიშნავს. ზოგიერთი, მაგალითათ, ამტკიცებს, რომ კაცისთვის და ჩვენი ახალგაზღობისთვის უფრო საჭიროა გონება გამხსნელი მეცნიერების შესწავლაო, და ამის გამო უნივერსიტეტისაკენ იწვევენ, ანა და სხვა და სხვა სამეცნიერო და საზოგადობრივ თხზულებებს ეწაფებიან. სხვები, იმათ წინააღმდეგათ, ქადაგებენ არაო, ჩვენთვის და კაცისათვის უფრო საჭირო ის სწავლა არისო, რომელსაც ლუკმა პურის მოცემა შეუძლიაო, და ამის თანახმათ უფრო ტექნიურ მეცნიერებებს და სასწავლებლებს მისდევენ. ცხადია,

რომ იმათი, «ბრძოლა,» თუ ამას ბრძო-
 ლა დაერქმევა, დიდხანს ვერ გაგრძელდე-
 ბა, და ვერც მარტო ბაასით გათავდება. თვი-
 თონ ცხოვრება, რამდენიმე წლის შემდეგ და-
 ნახებს ჩვენ ახალგაზღობას, რომ არც მარტო
«გონება გამხსნელი» მეცნიერება ვარგა, თუ
კაცს მასთანავე ისეთი ცოდნა არა აქვს, რო-
მელსაც ცხოვრებაში პრაქტიკულათ გამო-
დგომა შეუძლია, და არც მარტო ცენზიური
მეცნიერება, თუ კაცი გონება გაუხსნელია და
ვერც ცხოვრებას იცნობს, ვერც მის კანონებს,
ვერც მის მოვლენებს, და ამ რიგათ თვითონ
იმ მაშინას ემსგავსება, რომლის მოვლა იმას
მაშინალურით ასწავლეს. ვიმეორებ, ამ გვარი
დავა აუცილებელია, და თუმც მისი მიზნით,
ორიოდე ან ოციოდე ახალგაზღა ნადვილი გა-
ნათლების გზას ასცილდება, ეს ისეთი მსხვერპ-
ლია, რომელიც ცხოვრების მიმდინარეობას ჩვენ-
თვის გაუწესებია. რა ჩვენი ბრალია, რომ კა-
ცი დედამისის მუცლიდან სრულიად გონება
გახსნილი და თვალ ახელილი არ გამოდის, გა-

ნა ჩვენ დაგვიწესებია, რომ მის გამოცდილებას
ბისტვის აქა-იქ ხეტიალი და ტენის ქცევა სა-
ჭირო?

ამისთანა უთანხმოება და განხეთქილება დიდ
ხანს ვერ გაძლებს, და ადრე თუ გვიან გაჰქრება
ახალგაზღვრებაში. ამასთანავე თან და თან უფ-
რო და უფრო გა ლეიძებს შეერთების სული,
რაკი შეერთებული შრომა საზოგადო მიზნის-
თვის უფრო და უფრო საჭირო და აუცილებ-
ბელ საქმეთ გამოჩნდება. მაშინ, უეჭველია, ჩვე-
ნი ახალგაზღვრება უფრო მეტ მოხერხებას და
და გულდადებას გამოიჩენს ჯერ შეერთებულ
შრომაში საბრძოლველათ დამზადებისთვის, და
მერმე თვითონ მოქმედების დროს ცხოვრების
აპარეზზე. ამ იმედის ნებას და ამ მომავლის
მაგალითს წარმოგვიდგენს ჩვენ ერთი შესანიშ-
ნავი საქმე, რომელიც გამოუწყიათ ზოგიერთ
ჩვენ ახალგაზღვრებს ციურისში, და რომელიც,
იმედია, ამ მოკლე ხანში, სხვაგანაც დაარსდე-
ბა, სადაც კი ჩვენი მოსწავლე ახალგაზღვრი
ბლომათ იმყოფებიან.

— აი რაში მღვთმარჯობს ეს საქმე.

XI

ციურხში ამჟამათ ათიოდე ჩვენებური ახალ-გაზდა სწავლულობს, ზოგი უნივერსიტეტში და ზოგი პოლიტექნიკაში. არ ვიცი ბელათ უნდა ჩაეთვალოს იმათ ეს, თუ უბედობათ, მაგრამ რადგანც მათ ციურხელ დიპლომს ჩვენში ადგილის შოვნის ძალა არ ექნება, ეს ყმაწვილები ნამდვილი სწავლის, ნამდვილი ცოდნის მიღებას უნდა ცდილობდენ, თორემ მათი ღვაწლი და მგზავრობა ფუტკეთ ჩაივლის. ამ მიზეზითაა, თუ სხვით, — ესე იგი შვეიცარიელ ცხოვრების წახედვით, იმათ განუზრახავთ, ისეთ ნაირათ წაიყვანონ თავიანთი სწავლა და ისეთრიგათ გამოიყენონ უთიერთის ძალა და ცოდნა, რომ ყველას მათგანს შრომა გაუადვილდეს და ნამყოფათ ხეირიანი დამზადება და გონების გახსნა დარჩეს. ამ მიზნის მისაღწეველათამ ყმაწვილებს გადაუწყვეტიათ, უფრაზებოთ, უშფოთოთ, და უყალ-მაყალოთ, ისეთი ძმური ამხანაგო-

ბის ან საზოგადოების შედგენა, რომელშიაც
 თითოეულ წევრს მოვალეობა ექნება ერთი რომელიმე საგანი შეისწავლოს და დანარჩენ წევრებს თავისი ცოდნა ამ საგანზე გაუზიაროს. რადგანც მარტო ცალ-ცალკე საგნის შესწავლის გარდა, კაცს თანამედროვე საზოგადოების და ცხოვრების ცონაც სჭირია, იმათ ერთმანეთში გაუნაწილებიათ ახალი ისტორიის შესწავლა სხვა და სხვა ევროპიელი ხალხებისა, გაზეთებისა და ჟურნალების კითხვა სხვა და სხვა ენებზე, ზოგიერთი ჩვენ ცხოვრებაში გამოსადეგი საგნების გაცნობა და სხვ. და სხვ., და კვირაში ერთხელ, დანიშნულ დღეს, ისინი იკრიბებიან, და თითოეული მათგანი დანარჩენს უკითხავს, რაც შესანიშნავი რამ ნახა თავის არჩეულ საგანში. ამ ნაირათ ყოველი წევრი სარგებლობს არა თუ თავისი საკუთარი შრომის ნაყოფით, მაგრამ დანარჩენი ცხრა კაცის შრომითაც, და იტყობს ისეთ ამბებს, ისეთ ცნობებს, რომელსაც, მარტო რომ ყოფილიყო, ან ენების უცოდნელობით, ან დროს უქონელობით, ვერ

შეიტყობდა, ან ვერ გაიგებდა. რადგანაც ამ წვილებს ეს საქმე გამოუწყიათ უფრო იმისთვის, რომ ერთმანეთს სწავლა და შრომა გაუაღდილონ, იმათ როდი რცხენიათ ერთმანეთის გამოკითხვა უცნობ საგნებზე, ან თავიანთი უცოდინარობის გამოჩენა. ისინი თავიანთ თავს შეუცდომელ ბრძენებათ კი არა, მოსწავლე ახალგაზღვებათ სთვლიან. ამისგამო, თითოეული წევრისაგან წარმოდგენილი «ანგარიშის» წაკითხვის შემდეგ, იწყება თურმე გამოკითხვა, ახსნა, დამატება, გარკვევა და სხვ. ისე რომ ანგარიშის საგანი გვარიანი სინათლით იბეჭდება მსმენლების გონებაში.

რაღა თქვა უნდა, რომ ეს მეტის-მეტათ სასარგებლო და მომავალიანი საქმეა, მით უფრო, რომ ამ ყმაწვილებს, როგორც გავიგე. ძლიერ მტკიცეთ სურთ როგორც საფუძვლიანი სწავლის მიღება, ისე თანამედროვე ისტორიის გაცნობა, იმ მიზნით, რომ შემდეგში, სწავლის დასრულების მერმე, სასარგებლო და გამოსადევ წევრებათ შეიქნენ ჩვენი საზოგადოების და ქვეყ-

ნისა. თუ ღმერთმა ქნა და ეს ცდამტკიცეთ და-
 ფუძნდა, თუ ამ ყმაწვილების აზრი ასრულება-
 ში მოყვანილი შეიქნა, და ხანგრძლივი ცხოვ-
 რება და მოქმედება ექნა იმ წრეს, რომელიც
 იმათ დაუარსებიათ, უეჭველია, რომ მათ საქმეს
 ჩინებული ნაყოფის მოტანა შეეძლება ჩვენი
 უბედური საზოგადოებისთვის. მაგრამ თუ, სა-
 უბედუროთ, იმათი წრეც ისე უნაყოფოთ დაი-
 ფანტა, როგორც უწინდელი ჩვენი ახალგაზდ-
 ბის წრეები, მაშინ ის სიკეთე მაინც დარჩება,
 რომ ამ ყმაწვილებს უპრეტენზიო და სასარგებ-
 ლო ამხანაგობის დაარსების აზრი მოსვლიათ,
 რომ მათ საქმეს ჩინებული მომავალი მოვლო-
 და, დამაარსებლებს საქმის წაყვანაში იგივე პრაქ-
 ტიკული გონიერება რომ მოეხმარათ, როგო-
 რიც თვითონ საქმის გამოძებნაში და დაწესება-
 ში გამოუჩენიათ. სულ არაარაობას ესეც სჯო-
 ბია, მით უფრო, რომ რაც ერთ ალაგას არ
 გაიხარებს, იქნება, სხვაგან გამოდგეს.

XII

ეს ჩინებული მაგალითი, თვითონ ციურიხში
 უნაყოფოთაც რომ დარჩეს, მაინც გამოსადეგი
 და მიბაძვის ღირსი იქნება ჩვენი ახალგაზდობი-
 სთვის, მით უფრო, რომ მისი ხეირიანი გამო-
 ყენება ჩვენ ბევრ მცოდნე და დამარაგებულ
 ახალგაზდას დაგვიშადებს. ერთათ სწავლა, ერ-
 თმანერთის ხელის გაწყობა რჩევით და სწავ-
 ლის წყაროების ჩვენებით მარტო სწავლას კი
 არ გადავიღებთ ამხანაგობის წევრებისთვის: ის
 თითოეულ მოზარეს წახალისებს, წააქვებს
 და ძალას მოუმატებს საერთო შრომისათვის;
 ეს კიდევ არაფერია; უფრო ძვირფასი ის არის,
 რომ თუ საქმე კარგათ წავიდა, ამ გვარათ მოს-
 წავლენე ყმაწვილებში ხასიათი გამოიზრდება, ის
 საზოგადოებრივი ხასიათი, რომლის ნაკლოვლევა-
 ნობა დღეს ასე მძიმეთ აბრკოლებს ჩვენ სამ-
შობლოს, და რომელიც მხნე მშრომელებს ზღის
სამშობლო საქმისთვის. შერთებული სწავლის
შემწევობით ჩვენში შერთებული შრომის შეძ-

ლება დაარსდება. ყმაწვილები ერთათ შრომას,
 ერთათ რაზმში დგომას, ერთმანეთის კლავში
 კლავის გაყრას შეეჩვევიან, და ამით ჩვენი ახა-
 ლი თაობის ძალა ერთი ათათ და ერთი ასათ
 გადიდდება. დღეს ჩვენ ის ნაკლულოვანება
 გვჭირს, რომ თითოეულს ჩვენგანს უნდა, რომ
 ყველა დანარჩენი მისვე კალაპოტზე ჩამოსხმუ-
 ლი იყოს, მისივე ხასიათი ჰქონდეს, მისსავეთ
 ფიქრობდეს, ყველავერზე და ყველაფერში მის
 მსგავსათ მოქმედებდეს. ეს შეუძლებელი და
 უსარგებლო, თითქმის საენებელი საქმეა. დაახ-
 ლოვება შეერთებული შრომის და სწავლის
 დროს თითოეულ ყმაწვილს უფრო დამშვიდე-
 ბულ და მტკიცე შეხედულობას მისცემს ამ საქ-
 მეზე, ის დაინახავს, რომ თუ კი სხვას მისივე
 უმთავრესი მიზანი დი მისივე პატიოსანი ხასია-
 თი აქვს, წვრილმან გარემოებებში და საგნებში
 განსხვავება საენებელი და დასაწუნარი როდია.
 უწინ, მაგალითად, ყველას აუცილებელ საჭირო-
 ებათ მიაჩნდა «სერიოზულობა», მძიმე, დამჯდარი
 ხასიათი და სხვ. და ვინც ხშირათ ხუმრობდა

ან იცინოდა, იმას ცუდი თვალით უყურებდნენ. დღეს ყველასთვის ცხადია, რომ საზოგადო საქმეში ყოველნაირი ხასიათი გამოსადეგია, თუკი მიზანი და პატიოსნება ყველას ერთი და იგივე აქვს. დღეს ყველას ესმის, რომ საზოგადო საქმეს როგორც ერთის დამჯდარი მოაზრება, ისე მეორის მკლავი დაცინება და მესამის ხალისიანი საქმის გამოხატულება ეხმარება. აი ამ სხვა და სხვა გვარი ხასიათების და ტემპერამენტების გონიერ შეერთებას, ერთი და იმავე მიზნის მასალწველათ, დაასწავლის ამხანაგური სწავლა სიყმაწვილეში და რაც უფრო დიდხანს გაძლებს ამნაირი ამხანაგობა, მით უფრო მტკიცეთ დაფუძნდება ჩვენ ახალგაზდობაში გონიერი სულგრძელება წერილმან განსხვავების და უთანხმოების შესახებ და შეურყეველი. დაუვიწყარი მოთხოვნილება უმთავრესი საზოგადო მიზნისა და ხასიათის პატიოსნებისა.

XIII

ამ ნაირათ, ადრე თუ გვიან, ჩვენ საზოგადოებას შეეძინება გვარიანათ დამარაგებული ახალ-

გაზდობა, რომელსაც პატიოსან მიმართულებას ვარდა საფუძვლათ ცოდნა და მოხერხება ექნება. მაგრამ უსარგებლო არ იქნება დაუმატოთ აქვე, რომ ამ პატიოსან მიმართულებას, ამ ცოდნას და მოხერხებას ერთი ძვირფასი თვისება უნდა აგვირგვინებდეს, თუ ახალგაზდობას თავისი ძალის და სწავლის ხეირიანათ მომზადება სურს.

ცხოვრება, განსაკუთრებით ჩვენში, ნამდვილი ბრძოლაა. ვისაც ჩვენში ცხოვრება და მოქმედება სურს, — თუ კი იმას ცხოვრება ჯამაჯირის ან შემოსავლის ქეიფიანურ ხარჯვათ არ მიაჩნია — ის თავის საქციელს და მოქმედებას ისე უნდა აწყობდეს, თითქოს საბრძოლველათ ემზადებოდეს. ამისთვის აუცილებელი საჭიროა ამზანაგებთან დაახლოვება, საერთო მოქმედების დამარაგება, საერთო პლანის გაწესება, ისე, რომ მთელ ახალგაზდობას არათუ მარტო საერთო მიზანი, მაგრამ საერთო გზაც ჰქონდეს. ახალგაზდობას მისი რიცხვის სიმცირე ასუსტებს, და ამას ყველაზე უფრო ადვილათ ძალისა და

ღონის გონიერი მოხმარება მოუხდება. ჩვენ ამ
 გონიერ ძალის მოხმარებას უნდა შევეჩვიოთ, უსა-
 რგებლო მიდებ-მოდებას თავი უნდა დავანებოთ
 და იმ რიგი გაწყობილება უნდა მივცეთ ჩვენ ძა-
 ლას და რაზმს, რომ თითოეულის შრომას პირ-
 დაპირი და ჯეროვანი სარგებლობა მოჰქონდეს.
ჩვენ ერთი სურვილის, ერთი ნების, ერთი აზ-
რის და ერთის მოქმედების ქონვას უნდა შევე-
ჩვიოთ, რომ ჩვენი გონიერი მოქმედებით, ჩვე-
ნი შეერთებული და ერთ მიზნისკენ მიღრეკი-
ლი ძალით, ჩვენი დისციპლინით უკანასკნელი
შეხი დავცეთ ჩვენს ძველ თაობას და დამპალ
ცხოვრებას. მარტო ამ რიგი ამხანაგური გაწყ-
ობილებით შეგვექლება ჩვენ ჩვენი ცხოვრე-
ბის გაუმჯობესება და პატრონობა. მარტო
ამით შევიძენთ ჩვენ საზოგადოებრივ ძალას, მარ-
ტო ამით მოვიპოვებთ საზოგადოების თანაგ-
რძნობას და ხალხის თანხმობას... და, მგონია
ეს მიზანი კი ღირს იმათ, რომ თითოეულმა
ჩვენგანმა თავისი თავმოყვარეობა მსხვერპლათ

მოუტანოს საზოგადო საქმეს და ამხანაგურ
დისციპლინას.

პარტიებზე ბევრი რამ იყო თქმული, მაგრამ
ის კი ბევრს არ ახსოვს, რომ ყოველ საზოგა-
დოებაში, რაგინდ ჩამოვარდნილი და ბნელი იყოს
ის პოლიტიკური მხრით, აშკარათ ან მალულათ
სდღუსს პარტიული ცხოვრება. ეს ჩვენშიაც ასეა.
ჩვენშიაც ძლიერ განსხვავებით და მტკიცეთ ინატე-
ბა პარტიების მოქმედება, პარტიულ ცხოვრება.
და როცა პარტიებს შუა ბრძოლა სდღუსს, რა-
ცა გაცხარებული წინააღმდეგობა და ქიშპობაა
იმის შესახებ, თუ რომელ პარტიას უნდა ერ-
გოს საზოგადოების წინამძღოლობა და ერის
თაოსნობა, საქმე თითქმის ყოველთვის იმ პარ-
ტიის სასარგებლოთ სწყდება, რომელსაც არა-
თუ მარტო ხეირიანათ დამზადებული წევრები
ჰყავს, თან გონიერი გამოყენება შეუძლია თა-
ვისი წევრების ძალისა და ცოდნის. ამ გამოყე-
ნების ნებას მარტო ერთობა, მარტო დისციპ-
ლინა აძლევს პარტიას. ამის მაგალითების მოყ-
ვანა განა საჭიროა? ეს ისეთი ცხადი საქმეა,

რომ მისი ვაკვრით ხსენებაც საკმაოა, ყველას-
თვის, ვინც ამ საგანზე როდისმე დაფიქრებუ-
ლა, ან ვისაც დაფიქრება შეუძლია. აქ კი ის
უნდა დაუმატოთ, რომ პარტიების ცხოვრება-
ში საქმე მარტო ბრძოლაში როდი მდგომა-
რეობს. ყველაზე უფრო მძიმე და გავლენიანი
საქმე, პარტიებისთვის, იმაში მდგომარეობს, თუ
როგორ მოიხმარს რომელიმე პარტია თავის გა-
მარჯვებას, რას გაარიგებს და გააწყობს ის,
როცა ბრძოლის ასპარეზი ხელში დარჩება, რო-
გორ გამოიყენებს ის თავის გავლენას და დაა-
გვირგვინებს თავის შრომას. რაც უფრო ხეი-
რიანათ და დაუფანტველათ ხმარობს თავის
ძალას გამარჯვებული პარტია, მით უფრო ხან-
გრძლივია მისი გავლენა, მით უფრო და უფრო
სუსტდება მისი წინააღმდეგი პარტია, მით უფ-
რო ძლიერდება საზოგადოების მყუდროება და
ბედნიერება ეს გარემოებაც უნდა იქონიოს სა-
ხეში ჩვენმა ახალგაზდობამ, რომ მისი დამზადე-
ბა მარტო ვხლანდელი პარტიების წინააღმდეგ
მოქმედებაში ან ბრძოლაში არ მდგომარეობ-

დეს, მაგრამ თავისი საკუთარი სამაგიერო ვაწარმოებინებ და მოაზრების წარმოდგენა შეეძლებოდა ..

XIV

ახლა მკითხველი მეტყვის:—ეს ყველა ყველაო, მაგრამ რისთვის ან რა მიზეზით დაგიწერია ამსიგრძე ქადაგებაო. ეს მე თავში უნდა ამეხსნა, მაგრამ რადგანც იქ არ ამიხსნია, ეხლა მაინც შევასრულებ ამ მოვალეობას, და ვიტყვი რამ გამოძაბულობა ეს შენიშვნები და მოაზრება.

ჯერ ეს უნდა ვთქვა, რომ ეს მძიმე «ქადაგება» საყოველთაო დაწერილი არ არის. ის იმათთვისაა დანიშნული, ვისაც სმენა და გაგონება აქვს. ამას გარდა, ამ ნაწერში მოყვანილი შენიშვნები, უმეტეს ნაწილათ მაინც, ჩვენი ახალგაზღვრებისგან გამოთქმული აზრები და კითხვებია. მე იმათთვის ყური მომიკრავს აქა იქ. შემითანასწორებია, შემეიწრებია და ხელახლავ ერთიანათ იმათთვის წარმიდგენია ვისგანაც გაგონი-

ლი მქონდა ზოგიერთი კერძობითი შენიშვნა.
 ამას გარდა ცხოვრების დაკვირვებამ დამარწმუნა
 მე, რომ ჩვენი ახალი ახალგაზდობა ბევრი
 აღარ ჩამოგავს უწინდელ თაობას, ბევრი
 მხრით წინ წასულა იმაზე და იმ სურათს დამს-
 გავსებია, იმ იდეალს დაახლოვებია, რომელიც
 ჩვენ გვენატრებოდა. და რადგანაც ამ ნაირათ
 გაუკეთესებული ახალგაზდობის ძალის დაკარგვა
 ათასჯერ უფრო გულმომაკვდინებელი იქნებო-
 და ვინემ უწინდელი ყმაწვილების გამოუდგომ-
 ლობა, ჩვენ საჭიროთ დავინახეთ ორიოდ რჩე-
 ვის და შენიშვნის მიცემა, ორიოდ გაფრთხი-
 ლების და სურვილის გამოთქმა. ეს ჩვენი მოვა-
 ლეობაც იყო და თან ჩვენი საქმისთვის გამო-
 სადგეი საქციელი: ექნება ნაწერს კეთილი შედე-
 გი თუ არა, მოიტანს ის იმ სარგებლობას, რომ-
 მელსაც ჩვენ მისგან მოველით, თუ არ მოიტანს
 ამას, ამომავალი გვიჩვენებს. მაგრამ, მომავალს,
 რომ თავი დავანებოთ, აწმყოც საკმაო საფუ-
 ძველს გვაძლევდა, ამ გრძელი «ქადაგების» დაწე-
 რისთვის ეს საფუძველი მე საბოლოოთ დავი-

ტოფე, და ეხლა მისი გამოხატებით ჩემ ქადაგებ-
ბას დავასრულებ.

XV

რა თვალითაც უნდა უყურებდეს კაცი ჩვენს
უწინდელ ახალგაზღვრებას, რა კი იმას გვერდით
ეხლანდელს, ახალთაობას დაუყენებს, ერთი
უმთავრესი შენიშვნა მაშინვე აზრში მოუვა.
უწინდელი თაობა არა თუ მარტო დაუმზადე-
ბელი და დაუიარაღებელი იყო, იმას საკმაო
სიმტკიცე, არ ჰქონდა ხასიათში, ის სიმტკიცე
რომელსაც კაცს მისი სიტყვის და მოქმედების
თანახმოება აძლევს. სიტყვით უწინდელი ახალ-
გაზღვრება ერთს ამბობდა, და საქმით მეორეს
შერებოდა. მის ზნეობით ცხოვრებაში რაღაც
საზარელი განხეთქილება მოჩნდა, რომელიც
თითქმის სრულიად აბათილებდა იმ ჩინებულ
აზრებს, რომლის მქადაგებლათ ეს ყმაწვილები
გამოდიოჯენ. ისინი საქციელით თითქო შერი-
გებას ეძებდნ ძველ თაობასთან, და ძლიერ ბევრ
თავაზრანობას იჩენდნ ძველი ცხოვრების შტ-

სახებ იმათში საკმაო რწმუნება არ მოიხსენიებოდა, და თან თავგამომეტება, ნიადაგი მიზნისკენ ლტოლვა: ამის მაგიერ სჩნდა მუდამი უხასიათობა, თავის დაღუნვა, გულხელ დაკრეფა, მტირედი, თითქმის შეუნიშნავი ნამყოფით დაკმაყოფილება.

გზიდან დელი თაობა უფრო მტკიცე და უფრო ძნელი დასაკმაყოფილებელია. ის შერიგებას როდი ეძებს: ის დარწმუნებულია, რომ შერიგება უკუძღვრებელი საქმეა, სანამ ერთი თაობა მეორეს სრულიად არ დაემორჩილება და იარაღს არ დაყრის და რადგანაც იმას თვითონ იარაღის დაყრა არ სურს, ის ცდილობს ძალით დააყრევინოს იარაღი თავს მოწინააღმდეგეს. იმას იმედი და რწმუნება უღვივის გულში. მისთვის პატიოსანი მიმართულება მარტო ლაზართიანი სიტყვების გამოთქმაში კი არა, საქმით გამოიხატებოდეს. ის საქმეს ეძებს და აფასებს. და, — ეს ყველაზე უფრო შესანიშნავია — იმას დიდათ არაფრათ უღირს გაქირვების ან შევიწროვების გამო, ღა იმისთვის, რომ მისი მოქ-

მედება და საქციელი მის სიტყვებს ეთანახმებოდეს. ის თავის გამარჯვებას არც სხვის დახმარებაში ეძებს, არც უნაყოფო დიპლომატიაში არც გულ ხელ-დაკრეფილ ცდაში. იმას მარტო თავისი საკუთარი თავის, საკუთარი შრომის, საკუთარი ძალის იმედი აქვს. და ეს იმედი იმას იმ ძვირფას ფანატიზმს აძლევს, ურომლოთაც არ გარიგებულა არც ერთი შესანიშნავი საქმე, ურომლოთაც არ მოპოვებულა არც ერთი გამარჯვება. ის დილიდამ საღამომდი იმას კი არ ფიქრობს, რომ იქნება ამ ჩემმა სეტყვამ ამ ჩემმა მოქმედებამ გამოყრუებული ლაზარე ყვინცარიძე ან გოდორ-ბატონი გააბრაზოს, ან შეაწყინოსო. ის იმას არც კი დაეძებს, ყურადღებასაც არ ათხოვებს. იმას მარტო ახალი თაობა, ახალი ახალგაზღვრება და ხალხი ჰყავს მხედველობაში, მარტო მისი თანაგრძნობის მოპოება სურს, მარტო მის გულგრალობას ერიდება. ამ გრძნობით, ამ სურვილით, ამ აღტაცებით ბევრი ჩინებული საქმის გარიგებაა შესაძლებელი, და რომელი თავხედი იტყვას, რომ თვითონ საზომელი

გაღო მიზნის მიღწევაც შეუძლებელი იქნეს, როცა ბლომათ გვეყოლება ამისთანა ყმაწვილები?

აი, ეს ახალი მიმართულება გვაიმედებს და ძალას გვაძლევს ჩვენ; ახალი თაობა, თავისი რწმუნებით, თავისი იმედით, თავისი მხურვალე სურვილით და ალტაცებით გვაახლოვებს ჩვენ იმ მიზანს, რომელიც გულ მომაკვლინებელ სიშორეში გვეჩვენებოდა, როცა ჩვენ ცხოვრებაში ფეხი შევადგით. და როცა ამ ახალი თაობის მომავალ მოქმედებაშია მთელი ჩვენი იმედი და რწმუნება, როცა მისი მომავალი ჩვენთვის ჩვენი საკუთარი მომავალია, განა დაგვეძრახება იმ აზრების და შენიშვნების გამოთქმა რომელიც, ჩვენი აზრით, ამ თაობას გამოადგება და შრომას და მოქმედებას გაუადვილებს?

XVI

მაშ, მივატოვოთ მკვდრები და მომაკვდავები, თუ კი ჩვენ საკუთარ თავში ჩვენ საკმაო იმედს და ძალას ვგრძნობთ, და ვეცადოთ ხეირიანი

მოქმედებით, გონიერი ძალის შეერთებით, ჭკვი-
ანური საქმის წაყვანით დავიმსახუროთ და და-
ვიკაოთ ის ალაგი, რომელიც ხალხის ცხოვრე-
ბაში ცოდნას და პატიოსნებას უნდა ეკუთვნო-
დეს. ამ ასპარეზზე ახალ ახალგაზდობას საშიში
ან ძლიერი მოწინააღმდეგე არავენ ხედება. მინ-
დორი ცალიერია, მაგრამ ზედ ბევრი ურგო-
ბალახ-ბულახი და ტალახი იპოება. როცა ამა-
საც გასწვმენდთ, როცა მინდორი სუფთა და
დამზადებული იქნება, მაშინ ნამდვილათ ასრულ-
დება ჩვენი ჩინებული პროექტის აღმტაცი სიტ-
ყეები:

«თუ კი აწმყო არ გვწყალობს, მომავალი ჩვენია!»

6 სკანდელი.

ხელის-მოწერა «კრებულზე»

«1873 წლის»

გაუგზავნელათ გაგზავნით.

ერთი წლით	—	5 მან.	6 »
ნახევარი წლით	—	2, 50.	3 »
თითო წიგნი	—	» 50	» 60.

«დროება» და «კრებული» ერთათ ეღირება ერთი წლით 9 მანეთი და ნახევარი წლით 5 მანეთი.

ხელის-მოწერა მიიღება:

თფილისში. «კრებულის» ან «დროების» რედაქციაში, გ. წერეთლის და ამხ. სტამბასთან, ხანის ქუჩაზე, ბებუთოვის სახლებში, აგრეთვე ივანოვის ბიბლიოთეკაში.

ქუთაისს; გ. კალანდარიშვილთან, სასულიერო სასწავლებელში, და ს. მესხისას, სილაზე.

«კრებულის» რედაქცია»

